

**ДРЖАВЕН АРХИВ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МАКЕДОНИКА ЛИТЕРА**

Павел Шатев

МАКЕДОНИЈА И БАЛКАНСКИОТ ПРОБЛЕМ

Том 6

ДРЖАВЕН АРХИВ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
МАКЕДОНИКА ЛИТЕРА

Министерство за култура

***Оваа публикација е објавена со финансиска поддршка на
Министерството за култура на Република Македонија***

© Павел Шатев (Милка Шатева), 2013

© Државен архив на Република Македонија и Македоника литература, за ова издание.

Сите права за ова издание се заштитени со закон. Не е дозволено копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатени и електронски медиуми или за друг вид јавна употреба или изведба без согласност на издавачите.

Павел Шатов

МАКЕДОНИЈА И БАЛКАНСКИОТ ПРОБЛЕМ

**Националните малцинства
и самоопределувањето на народите**

Колонијалното прашање и сегашната војна

Балканскиот проблем и Македонија

Том 6

Превод

Предраг Димитровски

Приредил

Д-р Зоран Тодоровски

МАКЕДОНИЈА
литера

Скопје, 2013

МАКЕДОНИЈА

КОН ОВА ИЗДАНИЕ

Павел Шатев е еден од ретките македонски национални дејци кој се одликува со широки европски демократски погледи, доктор е на правни науки од 1911 година во Брисел. На македонската политичка сцена тој се јавува не само како искусен револуционер, туку и теоретски изграден за проблемите на македонското национално прашање. Шатев, бездруго, спаѓа во редот на најпровокативните и највозбудливите историски фигури на македонското национално-револуционерно движење, чиј придонес за македонското дело допрва ќе го изучува и ќе го валоризира македонската историска наука.

За македонската политичка и културна историја особено е значајно публицистичкото творештво на Павел Шатев. Тој се јавува и како плоден новинар и публицист и со мошне богат творечки опус за историското минато на македонскиот народ¹. Покрај тоа, Шатев е автор на повеќе необјавени ракописи (студии, монографии и статии) од историјата на Македонија, во кои се осврнува на голем број настани, процеси и личности од историското минато на Македонија и од македонското револуционерно движење од најстарите времиња до Втората светска војна. Со ваквиот творечки опус, објавен и необјавен, Шатев се легитимира како прв македонски историограф, кој своите историски опсервации и констатации ги темели на научна основа, повикувајќи се на верифицираните историски автори.

Во ова издание, што го именувавме во заеднички наслов: **Македонија и балканскиот проблем**, се содржани неговите три брошури – историографски трудови, што првпат ѝ ги нудиме на македонската јавност, преведени од бугарски на македонски јазик. Два од нив се

¹ Павел Шатев е автор на мемоарските и историографските дела: „Заточението во Сахара-Фезанг“, София, 1910, „Во Македонија под ропство“, София 1934, „Националниот малцинства и самоопределението на народит“, София, 1936, „Колониалниот впрос и сегашната војна“, София, 1939; и „Балканската проблема и Македонија“, София, 1945.

пишувани во Бугарија меѓу двете светски војни и за време на Втората светска војна¹, вториот за време на Втората светска војна, а третиот, според којшто е парафразиран насловот на овој том, е пишувани веднаш по ослободувањето на Македонија². Сите три, повеќе или помалку, тематски се поврзани со Македонија.

Неговите историографски брошури се полни со анализи, размислувања и констатации за македонските револуционерни и политички состојби, за состојбите и политиките на балканските држави кон Македонија и на политиките на големите сили кон Балканот и Македонија. Богатството на податоци, опсервации, информации, статистики и цитирани светски, европски и балкански научници од сите области, импресивно сведочи за интелектот на авторот и за неговите познавања за вкупните економски, историски и политички состојби во светот, Европа и на Балканот.

* * *

Во првиот историографски труд: „Националните малцинства и самоопределувањето на народите – Трагедијата на Балканот“, пишувани во 1936 година, Павел Шатев ги опсервира политичките, економските и стопанските состојбите во Европа и на Балканот по Првата светска војна, со особена нагласка на националното прашање на малцинствата и на нивното право на самоопределување. Ваквата определба во брошурата тој ја темели со цел „за обезбедување на ојшћиоит̄ ѓроѓрес ѓреку овозможување на максимално благоѓријат̄ни услови за кулћурниот̄ развој на народит̄е и државит̄е, обезбедување на ојшћиоит̄ мир и на економскит̄е и кулћурнит̄е врски меѓу народит̄е и државит̄е, како ѓрашање за ѓаранћирање и сѓроведување во ѓракт̄икат̄а на најсвѓит̄о човечко ѓраво – ѓравот̄о на национална слобода и национално самоѓределување“.

Уште во предговорот на брошурата, Шатев си ја поставил целта што сакал да ја постигне со објавувањето на трудот. Поаѓајќи од присутните општествени и политички размислувања во „ѓалкање-ѓто, маѓлаѓта, слеѓилоѓто од минат̄оѓто и сѓѓниот̄ личен и ѓруѓен инѓерес“, а да се „извлечат̄ неѓходни ѓоуки“, да се најде „вѓѓѓнскиот̄ и ѓоразумен ѓаѓ“, Шатев во предговорот препорачува: „Повеќе свѓѓлина, ѓовеќе јасност̄ и разбирање на ѓроблемот̄ на

¹ „Националните малцинства и самоопределението на народите“, София, 1936, „Колониалниот впрос и сегашната војна“, София, 1941.

² „Балканската проблема и Македонија“, София, 1945.

националнојо прашање – тоа е една од на најнеојходниите потреби во моментиот, тоа е првата претпоставка за разумна споречка дејност во таа насока. Да ја поттикне соработката, според силите и можностите, за задоволување на таа судбоносна според значењето потреба од повеќе свелена врз силите прашања во врска со големиот национален проблем – ете ја целта на нашиот труд.“

Посочувајќи го егзистирањето на националното прашање во централна Европа, а особено на Балканот, како форма на заострен национализмот што се претвора во „крвожеден, безобсирен и свиреј империјализам“, Шатев како пример за разрешување на националното прашање во државите со повеќе национални малцинства, го посочува Советскиот Сојуз. Разрешувањето на националното прашање во Бугарија, според Шатев, довело до „редица крвави револуционерни движења, на крвопролевачки војни, на очајни преселби и нејодносливи жртви“, што ги влошило и истоштило силите и средствата на нацијата, при што биле дадени големи материјални и морални жртви.

Анализирајќи го прашањето за националните малцинства, Шатев во трудот ги разработува и дава свои дефиниции за поимите: „народ“, „нација“ и „држава“ и дава свои размислувања и дефиниции за „јазик“ и „малцинство“, цитирајќи поголем број европски научници – теоретичари, правници, социолози, филозофи и општественици. Во трудот Шатев дава историски развој на прашањето за заштитата на малцинствата, поаѓајќи од најстарите цивилизации на Исток, Грција и Рим, во Европа, во Отоманската Империја, посебно во балканските држави по Балканските војни и по Првата светска војна. Притоа, Шатев ги наведува договорите за заштита и покровителство на националните малцинства, склучени веднаш по Првата светската војна, анализирајќи го посебно поставувањето и начините на решавањето на малцинското прашање на Париската мировна конференција.

Осврнувајќи се на Договорот за заштита на националните малцинства, потпишан во Сен-Жермен, на 10 септември 1918 година, меѓу главните сојузнички сили и новоформираната држава на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, Шатев ги анализира задолженијата на Кралството на СХС во примената на Договорот за почитувањето на правата на малцинствата и за нивно „национално самоопределување“. Притоа, Шатев подетално се задржува на активностите на Друштвото на народите во Женева во решавањето на македонското прашање, подвлекувајќи дека прашањето за националните малцинства е „суверено и национално право“ на секо-

ја национално што придонесува за „зацврстување на модерниџа национална свест“.

Пишувајќи ја брошурата во тогашните политички состојби во Бугарија и имајќи ја предвид нејзината државна политика кон македонското национално прашање, како и во согласност со прифатениот термин на раководството на ВМРО, па и на ВМРО (Обединета), на која и тој ѝ припаѓал, Шатев во брошурата, и покрај тоа што македонското население го третира како „Буџари во Македонија“, во решавањето на прашањето на националните малцинства во Европа и на Балканот бара решавање и на националното малцинство на „Македонциџе во Грција и во Југославија“, осудувајќи ја притоа политиката на Југославија во „асимилирањето на Македонциџе“.

На крајот од брошурата Шатев посочува три начини за решавање на прашањето за националните малцинства, што, според него, „е основата на оџиџаџа џоџиџа во секоја држава“: културна автономија, територијална автономија и правото на самоопределување во посебни автономни или слободни и независни политички целини – држави.

* * *

Во брошурата „Колонијалното прашање и сегашната војна“ Павел Шатев го разработува колонијалното прашање, што според него, покрај националното прашање е од првостепено значење, а неговото разрешување постепено се усложнува бидејќи негов сопатник е империјализмот.

Во брошурата Шатев, покрај тоа што дава историјат на колонијалното прашање од антиката до Втората светска војна, ги анализира главните форми на колонијалното ропство во современата светска и европска историја, соперништвата меѓу големите сили за приграбување на колониите, приложувајќи податоци за економскиот и стопанскиот живот на повеќе европски држави, а од Балканските Грција. Покрај тоа, Шатев ги анализира империјалистичките стремежи и националното ропство во одделни европски држави и на нивните колонии во Африка, Азија и Јужна Америка. Притоа, Шатев дава вредни статистички податоци за државите кои поседуваат колонии и за големината и бројот на жителите на секоја колонија.

Анализирајќи ги противречностите и ривалствата меѓу Соединетите Американски Држави и Јапонија, како и меѓу големите европски сили, Шатев ја предвиде и новата неизбежна светска војна, осврнувајќи се во брошурата на нејзиниот почеток, односно на

заземањето од Германија на повеќе вропски земји. Притоа, Шатев ќе предвиди формирање на неколку „евројски федерации“ по завршување на војната, „врз еднаквоста на одделниите раси и во согласност со правото на народите да располагаат со себе и да бидат управувани така како што тие самите сакаат“. Според Шатев, „сите нации и национални малцинства се веќе со зголемена национална свесност“, резимирајќи на крајот од брошурата: „Само тогаш може да се каже дека секоја борба за национална независност истовремено ќе биде и борба за една висшинска и благородна кауза, за среќа и благосостојба на сите народи, нации и национални малцинства. Со други зборови, како основно се поставува и рационално решавање на националното прашање.“

* * *

Третата брошура „Балканскиот проблем и Македонија“, пишувана веќе во ослободена и Демократска Федерална Македонија, всушност, претставува реферат, што Шатев го изложил во Софија, во хотелот „Славјанска беседа“, на 8 септември 1945 година, на тема „Балканскиот проблем и Македонија“. Подоцна рефератот ќе излезе и како посебна брошура отпечатена во Софија, во 1945 година.

На предавањето Шатев бил претставен од истакнатиот бугарски политички деец, лидер на Бугарскиот земјоделски народен сојуз и пратеник во Народното собрание, Никола Д. Петков, кој во својата беседа ќе истакне: „Павел Шатев – едно име, кое има свое достојно место меѓу имињата на најсвештите ликови на македонското движење – Гоце Делчев и Даме Груев – име, кое секој Бугарин и секој Македонец го изговара со радост и почин. Кој друг, освен Павел Шатев, би можел да говори со тогалево срце и со тогалеми познавања за Македонија.“

Во брошурата Шатев дава краток историски преглед на Балканскиот Полуостров, односно на балканските држави и народи, на главните соперништва на големите сили на Балканот, како „јаболко на раздорот“. Во брошурата тој посебно се задржува на географските специфичности на Македонија, на нејзината стратешка положба, со посебен акцент на историското и културното минато на Македонија. Погolem простор во брошурата Шатев посветува на историскиот развој на револуционерното движење и востанијата на македонскиот народ, поделувајќи го на три етапи. Правата етапа – со појавата на политичката сцена на македонското прашање од Берлинскиот конгрес во 1878 година до Младотурската револуција во 1908 година; втората етапа – од Младотурската револуција во

1908 година, Балканските војни во 1912 година до крајот на Првата светска војна во 1918 година; и третата етапа – од 1920 година до Втората светска војна, односно до 1941 година.

Во брошурата Шатев ќе ја истакне „историската важност“ на Првото заседание на АСНОМ, на кое, според него, „се поставени основните („темелните“) на македонската федерална држава, како дел од федеративна Југославија“ и воведувањето на македонскиот „народен јазик“ како официјален јазик. Со ваквиот чин, како што истакнал Шатев, се остварени „основните принципи“ на ВМРО: „Слободна Македонија“ и „Македонија за Македонците“, завршувајќи ја брошурата со констатацијата: „Издвојувањето на Македонија во нејзините природни географски и економски граници, како одделна слободна федерална политичка единица, е единствената гаранција и здрава база за балканското обединување против секоја политика на хегемонија и освојувачки спремежи на Балканот“.

Скопје, декември 2013 год.

Д-р Зоран Годоровски

ПАВЕЛЪ П. ШАТЕВЪ

НАЦИОНАЛНИТЪ МАЛЦИНСТВА
И
САМОПРЕДЪЛЕНИЕТО НА НАРОДИТЪ

ТРАГЕДИЯТА НА БАЛКАНИТЪ

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА „СЪГЛАСИЕ“
1936

**НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА
И САМООПРЕДЕЛУВАЊЕТО НА НАРОДИТЕ**

—◇—

ТРАГЕДИЈАТА НА БАЛКАНОТ

ПРЕДГОВОР

Светската војна заврши во 1918 година, меѓутоа од тогаш, па до денес таа продолжува само не на бојните полиња, туку на економски и политички терен. Народите се наоѓаат во една непрекината борба, се води жестока стопанска војна, каква што досега во историјата не била видена и тоа, имено, го создава општиот хаос во меѓународните односи.

По прекинувањето на воените дејства започна со една жестока борба на економски терен и секоја држава се зазема да го зголеми и рационализира своето производство не само за да ги задоволи своите внатрешни национални потреби, туку и да го изнесе вишокот земјоделски и индустриски производи на надворешниот, меѓународен пазар. Освен тоа, произволно ги зголеми своите царински тарифи, односно постави реални и силни прегради под скромниот изговор – да го засили и заштити своето земјоделско или индустриско производство. Царинските прегради, што ги поставија државите, ги направи стопанствата задоволни, а тоа неопходно доведе до бесцеленост на многу локални производи, особено во земјоделските земји. Беше предизвикана една голема дефлација, кредитите запреа и дојде до општ крах, како во земјоделските, така и во индустриските земји во целиот свет, се разбира, поради намалената куповна моќ на производното население – селско и градско, односно поради големото осиромашување на народните маси – потрошувачи. Воените репарации, наложени на поразените држави, и воените долгови, што не соодветствуваа на моќта и на без тоа задолжените држави¹, како

¹ Според германскиот професор д-р *Јулиус Хириш*, салдото на светските политички долгови (без репарационите) во 1932 година било 54,5 милијарди марки (1.571,4 милијарди лева), а меѓународните приватни долгови изнесувале 234 милијарди марки (7.159 милијарди лева). Вкупните долгови изнесувале 288,5 милијарди марки (7,89 билиони лева). За тие долгови годишно треба да се плаќа 16-18 милијарди марки лихва и амортизација (450-480 милијарди лева). А тоа е речиси невоз-

и рационализирањето на производството, што исфрли една армија од 35-40 милиони невработени, уште повеќе го зголемија општиот крах и на тој начин се дојде до една невидена, според своите размери, општа економска, финансиска и политичка криза, каква што човештвото досега не видело. А, уште пострашно е што таа криза нема изгледи брзо да заврши. Напротив, секој ден се засилува и по сè изгледа дека уште долго ќе продолжи... Насекаде мизерија, несигурност и опасност! Општостопанска, економска, финансиска, политичка, внатрешна и меѓународна криза.

„Оваа криза не е преодна, зашто нејзините причини лежат во самиот систем на сегашните економски односи. Кризата е криза и на самиот капитализам, кој веќе е неспособен за креативност, го затворил кругот на своите достигнувања и е негиран од свеста на масите. Но, етатизмот со своите пројави не остава простор за задоволително разрешување на проблемите, што остануваат да бидат успешно ликвидирани.

Човештвото се лула меѓу чеканот и наковалната, меѓу капитализмот и етатизмот за да го најде својот баланс во еден нов синтетичен систем на творечка, економска и политичка демократија, исчистена од лажен либерализам и која ќе ги поврзе индивидуализмот и колективизмот во една хармонична Целина“.

Денешната криза – вели професор Никола Мареј, ректор на Колумбискиот универзитет во Њујорк и претседател на Карнегиевата фондација за меѓународен мир – не наликува на другите кризи, што светот ги преживеал во минатото. Актуелната криза нема автоматски да заврши, така како што било во минатото.

Кризата што го зафатила човештвото има меѓународен карактер и треба да се лекува со меѓународни средства. Ете зошто, заклучува г. Батлер, светот не ќе може да си ја зачува својата слобода, ако не се воспостави *висока еднаквост и целосна праведност меѓу државите и одделни граѓани*.

Колку и да се праведни и логични зборовите и заклучоците на проф. Н. Батлер, сепак, секоја држава ќе треба одделно да најде средства и сили, пред сè, кај себе, за да се надмине постојната криза, без да чека на мерките, што се наметнуваат од заеднички, меѓународен карактер. Во спротивно, светот ќе се најде во една хаотична ситуација, чиј излез е исполнет со големи неизвесности и изненаду-

можно, ако се знае дека целата меѓународна трговија изнесува 145 до 150 милијарди марки (4,12 билиони лева).

вања, зашто ако остане сегашната положба, човештвото го чека или војна или општа револуција.

Но, истовремено да одбележиме дека е погрешно сфаќањето дека злото е само во беснеечката општостопанска, економска, финансиска, политичка или психолошка криза... Освен споменатите кризи во светот, особено во Европа, постои и една друга криза – националната. Иако се покрива со општостопанската, сепак заедно со постојната политичка и психолошка криза, таа во некои земји, како на пример, во Балканските *доминира над економската и политичката криза*. Ете зошто без да пренебрегнуваат општостопанската, економската и финансиската криза, треба да се бара излез и да се преземат мерки за надминување и на *националната криза*, особено таму каде што политичките и националните прашања се премногу испреплетени.

Националното прашање, меѓутоа, постои не само како проблем на одделната нација, туку и како меѓународен проблем, како прашање за обезбедување на општиот прогрес преку овозможување на максимално благопријатни услови за културниот развој на посебните народи и држави, обезбедување на општиот мир, на нормалните економски и културни врски од односи меѓу народите и државите, како прашање за гарантирање и спроведување во практиката на најсветото човечко право – правото на национална слобода и национално самоопределување.

Во последно време насекаде во светот (ако го исклучиме СССР) заострената борба за постоење меѓу народите го поставува и националното прашање во една болникава и сè повеќе изострена форма, и тоа не само како прашање на посебна нација, туку и како меѓународен проблем. Сеопштата војна, како и меѓународните стопански и политички односи, што се развиваат по неа, не само што нè доведоа до една ориентација во активностите кон разумен и благопријатен развој за разрешување на националното прашање како меѓународен проблем, туку создадоа една крајно затегната и заострена ситуација, што се манифестира во засилувањето на општата несигурност, во трескавично и максимално исцрпувачко вооружување, во оградување на посебните држави со царински бариери и автархија (затворено национално стопанство), и кон парализирање на нормалната трговска размена. А, сето тоа ја обременува и ја прави уште потешка и понеподнослива големата меѓународна стопанска криза, претворајќи ја во неизлечива социјална болест.

Ваквата положба во меѓународните односи се должи главно на околноста дека легитимниот стремеж за обезбедување услови за културен развој, за слобода и самоопределување на нацијата, под влијанието на непосредните груби интереси на економски силните општествени слоеви во големите држави, се претвори во обезбедување и освојување на странски пазари, на економски и стратешки територии, во потчинување и асимилирање на туѓи населенија, во економско разорување на своите конкуренти или со други зборови се должи на околноста дека национализмот се претвори во крвожеден, безобсирен и свиреп империјализам.

Во особено остра форма егзистирало и продолжува да егзистира националното прашање во централна Европа и особено на Балканот.

За бугарскиот народ во последно време разрешувањето на националното прашање претставувало цел на редица крвави револуционерни движења, на крвопролевачки војни, на очајни преселби и неподносливи жртви. Тоа ги влошило и истоштило силите и средствата на нацијата. Во негово име обилно се леела најскапата бугарска крв и дадени се најголемите материјални и морални жртви.

Но бугарското национално прашање не е разрешено. Крајот на последните две војни беше катастрофален за нашето национално дело. Титанските напори на бугарскиот народ, неговите страдања и жртви, неговите револуционерни подвизи и епски борбени победи не доведоа до ништо суштествено и не го поместија чекор напред разрешувањето на националното прашање. Уште повеќе, бугарскиот народ ги изгуби силните и незаменливи позиции и претрпе катастрофални и непоправливи загуби.

Основната причина за сето тоа е оӣсусӣво на јасна мисла, разбирање и разумно раководсӣво, како и во недосӣиџ на доволна морална сила за да се одолее на сӣӣнио̄и личен и ѓрӯен е̄гоизам, ако тӣој се ис̄иречуваше како ӣречка на ӣаӣо̄и на разумнаӣа ӣворечка дејнос̄и за разрешувањето на националноӣо ӣрашање.

Подобри ли сме денес во тој поглед отколку порано? Сме ги извлекле ли неопходните поуки? Го најдовме ли вистинскиот, поразумен пат?

Како и да е, тоа не може да се тврди. Ситуацијата се изменила. Но, во нашите општествени и политички размислувања царуваат талкањето, маглата, слепилото од минатото и ситниот личен и групен интерес.

Повеќе светлина, повеќе јасност и разбирање на проблемот на националното прашање – тоа е една од најнеопходните потреби во

моментот, тоа е првата претпоставка за разумна творечка дејност во таа насока. Да ја поттикне соработката, според силите и можностите, за задоволување на таа судбоносна, според значењето, потреба од повеќе светлина врз сите прашања во врска со големиот национален проблем – ете ја целта на нашиот труд.

Народ, нација и држава

Народ, нација, националност и држава се различни поими, што не треба да се мешаат едни со други.

Многу научници, правници, социолози и општествени експерти, во период не подолг од еден век, откако националната идеја стекна надмоќност и доби, така да се каже, право на граѓанственост, се занимавале и се занимаваат со прашањето за нацијата, водејќи сметка да дадат колку што може поточни дефиниции за поимите за нација, народ, националност и држава. Без да ги разгледуваме различните сфаќања и дефиниции за споменатите поими, тука ќе кажеме дека нацијата е еден општ поим, различен од поимот народ и држава. Нацијата е збир од луѓе, кои живеат на една определена територија, збир од луѓе од една и иста раса, со еден јазик, со исти обичаи и со исти квалитети, што ги одликуваат. А државата е само еден конститутивен елемент и политички израз на интересите и волјата на граѓаните или на дел од нив, еден инструмент на нацијата. Државата е општествено организирана сила во која се концентрираат силите и правата на тој збир од луѓе за исполнување на законите и заедничката одбрана. Сите индивидуи на една нација се поврзани преку една природна врска, што се нарекува националност (Ernest Leher).

Нацијата е стабилна заедница на јазикот, територијата, економскиот живот и психолошката согласност, што се пројавуваат во заедничката култура. Така што под поимот нација треба да се подразбира определена севкупност од индивидуи, што ги има следните четири карактеристични признаци: единство во јазикот, еднаквост во територијата, единство во економските врски и еднаквост во националниот карактер, што се манифестира во литературата, сликарството, музиката итн. Имено, овие четири признаци го определуваат поимот нација, што е резултат, пред сè, на историскиот развој. Но, да одбележиме дека тоа не значи оти некои народи, кои

не ги поседуваат овие признаци, немаат основа и право да формираат свои посебни држави за да се развиваат поправилно во културен и економски поглед, да се развиваат национално. Само со точното теоретско определување на нацијата не се обуслови создавањето на посебни политички единици, држави, било како такви со една нација или такви со повеќе националности, нарекувани повеќенационални држави, какви што беа, на пример, бившите Австро-Унгарија, Отоманската Империја и Царска Русија, или какви што се актуелните Југославија и Романија, кои се типични повеќенационални држави, што опфатиле или заземале територии и народи од различно расно и национално потекло.

Нацијата, како општествен поим, не е нешто строго и конкретно. Зборовите *нација* и *народ* не се совпаѓаат во сите јазици, зашто во сите општества нема два поима, како на пример, кај нас, каде латинскиот збор нација значи да одделува, да издвојува и има содржина и значење, ако не целосно, тогаш барем делумно, од зборот народ. Последниот поим ние го употребуваме како маса од луѓе кои не изразуваат некоја посебна класифицирана појава, додека поимот нација како да се стреми да ѝ даде на истата групација од личности нешто поопределено и поквалификувано, нешто што е поврзано со одредени други категории општествени појави како: организација, државност и слично. Така што додека под зборот народ ние подразбираме луѓе од посебен род општествени личности, кои меѓу себе не се поврзани со сила и кои, напротив, наспроти нивното насилно политичко мешање во државната организација, продолжуваат сè повеќе и повеќе да ги зацврстуваат своите посебни права на самостојни општествени личности, макар и поделени во разни политички, географски или други, дури духовни и религиозни граници. Тие три степени на народносно оформување, што масите ги доживуваат во својата социјална формација – *народ*, *нација* и националност – ја споредуваат психологијата на природниот развој и на општественоста. На патот на тој развој нема определени правила, граници и услови за преминување од еден степен во друг. Тука игра улога послабата или посилна свест за духовните врски, што меѓусебно ги поврзуваат луѓето и масите, врски кои во разни времиња кај разни народни маси и при различни услови се различни и имале различно влијание врз формирањето на народната свест, потекло, сожителство, јазик, религија, политичка судбина и др.¹

¹ „Националниот принцип во државноста воопшто и посебно кај нас“ од проф. Б. Боев.

Националната идеја е производ на новата епоха во развојот на човештвото како резултат од философијата на ренесансата и философите хуманисти од времето на Француската револуција. Во својот тек таа идеја е тесно поврзана со идеалите на демократизмот и со нив станува еден силен фактор во животот на народите.

Секој човек, секој граѓанин на еден народ треба да има и да го развива своето национално чувство, но не секој треба да биде против крајниот, експанзивен национализам, што може да предизвика нови катастрофи. Вистинскиот национализам треба да се разликува од крајниот национализам и шовинизам, кои можат да се изразат во фашизам и хитлеризам кои, пак, од своја страна можат да го разгорат уште повеќе религиозниот и националистички антагонизам меѓу народите, наместо да се развие демократизмот како меѓу членовите на еден народ, така и меѓу посебните народи, како членови на целото човештво.

Под поимот *национално малцинство* се подразбира дел или парче од еден народ или една националност, која главно според *расата, религијата* или вероисповеста и јазикот – етнички се разликува од поголемиот дел на населението, т.е. од мнозинството на групираното население, кое живее во границите на една држава. Така што, ако од правен аспект националното малцинство е идентично со дел на еден народ ние треба да видиме што е народ за да можеме да дадеме дефиниција за народносното и национално малцинство. *Народ е збир од лица поврзани со историски, јазични, културни, религиозни или преку други врски, кои се чувствуваат како една целина.*¹

„Така што тука разликуваме *објективни* елементи и еден субјективен. Објективните елементи, се разбира, се неопходни за да може да се утврди постоењето на еден народ. Но, што е уште поважно, тоа е таканаречената *национална свест*, т.е. *чувството и волјата* за суштествувањето на еден народ. Таму каде *што го нема, нема народ*. Тоа истовремено ни дава и одговор на едно прашање, што најпосле предизвика спорови во литературата за националните малцинства. Ако се спори дали волјата е суштествен елемент на малцинствата, кажаното од нас до очигледност покажува дека моментот на волјата е, исто така, неопходен за определувањето на поимот малцинство, како што е неопходен и за поимот народ. Па така, поимот народност, национално малцинство е: *еден поголем*

¹ Зборот народ, често или мнозина го употребуваат и во државно-политичка и во културно-економска смисла.

или помал дел од еден народ, и.е. од еден збир на лица поврзани со историски, јазични, културни, религиозни или вероисповедни или други врски, лица кои се чувствуваат како една целина, кои се разликуваат од мнозинството преку истите тие врски и кои ги обединуваат помеѓу себе тие лица во еден народ. Така што, националното чувство не е доволно. Освен тоа, неопходно е чувството дека се поделени преку истите елементи, што ги обединуваат во еден народ различен од тој, каде се наоѓа малцинството.

Што треба да се подразбира под *јазично или верско малцинство*?

Јазикот е најважното објективно мерило заедно со историските спомени. Под јазик треба да се подразбере *јазикот со кое едно лице, воопшто, навикнало да се служи.*

Јазикот земено, тој јазик е мајчиниот. Може да се случи тој, на пример, да не се совпаѓа со официјално пропишаниот со закон јазик во една држава. Исто така, не е неопходно тоа да биде јазикот што едно лице најдобро го говори. Но, за докажување на спротивното, може да се смета дека јазикот говорен од едно лице е тој на кој се изразуваат неговите родители. При мешани родители, т.е. на лица од различна националност, јазикот на мајката или „мајчиниот јазик“ е тој на кој обично се дава првичното воспитување на децата. Тоа ги објаснува некогашните обиди – а, за жал, и сегашните – државите, кои завладеале територии со население, да го искоренуваат говорниот јазик на тоа население, што е различен од јазикот на нивните поданици, со цел истовремено да го искоренат – ако се има предвид значењето на јазикот – и чувството на единство со *друг народ*. Зашто треба да подвлечеме дека јазикот заедно со заедничката историја е најважниот елемент за објективните критериуми на поимот народ.¹

Поимот народ се разликува од поимот нација по тоа што е дел од неа или, пак, заедница од делови на различни нации.

Етничките религиозни и јазични малцинства, што се наоѓаат речиси во сите држави, можат да се поделат на две главни категории кои, пак, според својот состав и место на живеење би можеле да се поделат на уште, како што ќе видиме подоцна, две подгрупи: вистински малцинства и неистински или погрешно нарекувани „национални малцинства“. Двете главни подгрупи се: поданици на самата држава, а други странци, т.е. бивши или актуелни поданици на друга држава, кои поради редица околности, војни, револуции

¹ Prof. Strupp, „La situation juridique des macedoniens en Yugoslavie“, Paris 1919.

или посебни меѓународни спогодби се одделени од својата нација и од својата татковина и се останати привремено или постојано да живеат во друга, туѓа за нив држава.

Национални малцинства имало, има и ќе има во сите држави, зашто апсолутно е невозможно жителите на една држава да се разграничат или совршено етнички да се одвојат од останатите сограѓани и жители на истата држава.

Многу одамна, речиси насекаде имало национални малцинства и уште пред неколку столетија имало фактори, кои се грижеле тие, во прво време религиозни, а подоцна јазични и национални малцинства да бидат зачувани и заштитувани од прекумерен религиозен, племенски или расен антагонизам, што со векови постоел и се развивал во одделните различни, според расното и религиозно потекло, племиња и народи.

Поради необузданиот религиозен, расен или племенски антагонизам, кој умешно или неумешно се потпалувал од заинтересирани одговорни или неодговорни фактори во различните земји и држави, во далечното минато, во многу земји и држави некои тогашни религиозни малцинства биле жестоко прогонувани и подложувани на невидени маки и страдања, откако биле масовно клани и уништувани или насилно протерувани надвор од државата. Како последица на тие жестокости и теророт спроведуван од владејачките нации или афирмираните религиозни општества, во името, пред сè, на човештвото, а потоа и на праведноста и правото, во разни временски периоди биле склучувани разни договори, што гарантирале барем една релативна слобода за етничките религиозни и јазични малцинства останати да живеат во одделна, туѓа за нив држава.

Заштитата на малцинствата

Историскиот развој на прашањето за заштита на малцинствата

Во историскиот развој на народите постојано имало поголем или помал антагонизам меѓу лица, кои припаѓале на различни вери, раси или народносни групи. Владејачкото мнозинство било многу малку толерантно спрема малцинството.

Прашањето за заштитата на малцинствата за првпат во Европа се постави по Реформаацијата (реформирање на католичката црква н.з.), и тоа во областа на религиозната заштита. Реформаацијата ги

подели западните народи на католици и протестанти. На Вестфалискиот конгрес од 1618 г., откако била прогласена слободата на совеста и еднаквоста на двете христијански религии, биле донесени и правни санкции за настанатата поделба. Во подоцнежните меѓународни договори често изрично е утврдено правото на религиозно покровителство, односно заштита на малцинствата. Првиот договор бил склучен во 1650 г. во Олива, со кој Ливонија се отстапува од Полска и Шведска. Во него, на еден позитивен начин, била договорена слободата на совеста за религиозните малцинства. Шведскиот крал бил задолжен да ја гарантира слободата на верата за католиците, кои ја населуваат таа област, како и нивното право да имаат свои училишта. Исто така, слични одредби имало во договорите потпишани во Нимег од 10 август 1678 г., во Ријсвиг од 1697 г., во Брисел од 1742 г., Варшава 1773 г., Фридрихсхам од 1790 г. Францускиот крал Хенри IV го издал Нантскиот едикт, со кој им се гарантирала слободата на вероисповед на протестантите во Франција.

Подоцна, меѓутоа, доаѓа до реакција во тој поглед и Европа преживува епоха на религиозни прогони, особено за време на католичката реакција, што следувала по Тридентскиот собор.

Во тој поглед, голема промена предизвика Француската револуција. Од една страна, таа ги прогласи правата на човекот и грѓанинот, а од друга – принципот за слободното самоопределување на народите. Тие две начела: слободата на човекот како поединец и правото на посебната народност самата да си ја определи својата политичка судбина, одиграа важна улога во целиот XIX век. Уставите и внатрешните закони на државите постепено ги гарантираа елементарните и неотуѓиви права на човекот како единка. И меѓународните односи, иако бавно, исто така, доведоа до ослободување на многу потчинети народи и до воспоставување на народносните држави. Религијата, која во минатото играше толку важна улога во меѓународниот живот, му го отстапи речиси целосно своето место на народносниот принцип и тоа не само на Запад, туку и на Блискиот Исток. Виенскиот конгрес од 1815 г., наспроти реакцијата, што се пројави во неговите одлуки, сепак ја гарантираше религиозната слобода на белгиските католици, кои останаа под власта на холандскиот крал и на савојските католици, кои се присоединија кон Женевскиот кантон. На истиот конгрес Евреите во Германската конфедерација добија извесни права, какви што немаа дотогаш. Рускиот император Александар I им вети религиозна слобода на католиците Полјаци, кои остануваа во пределите на руската импе-

рија, а Австрија и Прусија се задолжија да ја зачуваат народноста на Полјаците во постојните политички форми, откако тоа соодветно и целесообразно ќе го уреди секоја влада посебно.

Положбата на христијанските малцинства во Отоманската Империја

Прашањето за заштитата на малцинствата предизвикува посебно внимание за состојбите на Блискиот Исток. Големите сили континуирано се мешаа околу покровителството на христијаните – поданици на Турција. Посебно значење во тој поглед имаше Кјуч-јук-кајнарџискиот договор од 1774 г., со кој Русија добиваше право да бара од Високата порта покровителство над православната црква и нејзините членови.

Подоцна самата Турција започна да ги гарантира, барем формално, религиозните и граѓанските права на христијаните. Во 1839 г., султанот Абдул Меџид издаде посебен ферман, познат под името Гилхански хати-шериф, за спроведување на реформи во Отоманската Империја. Ферманот ја засегна и положбата на верските и на народносните малцинства: 1) го гарантира животот, имотот и честа на сите поданици на империјата, без разлика на вероисповед; 2) еднакви даночни обврски за сите граѓани во земјата и 3) граѓанска рамноправност меѓу муслиманите и немуслиманите.

Потоа, прашањето за положбата на христијаните во Турција во поширока форма се постави на Парискиот конгрес (1856 г.). Големите сили се стремеа да го надминат, барем формално, старото влијание на Русија на Блискиот Исток. Верни на тоа начело тие го заменија покровителството што го имаше Русија по Кајнарџискиот и Одринскиот договор. Но, најголемо внимание од таа епоха предизвика издадениот на 18 февруари 1856 г. од страна на Портата, хати-хумајун. Со тој акт турската влада се задолжува да преземе неопходни и енергични мерки за да обезбеди целосна слобода на секоја вероисповед, колкав и да изнесува бројот на нејзините следбеници. Хати-хумајунот подвлекува дека сите верски општини се правни лица и го задржуваат своето право да стекнуваат и владееат секаков вид движен и недвижен имот, како и дека секоја верска христијанска институција ќе биде ставена под надзор на еден совет, што ќе биде избран меѓу духовните лица и мирјаните од самите општини.

При создавањето на бугарската држава, Берлинскиот договор од 13 јули 1878 г. утврди посебна грижа за покровителството на верските и на народносните малцинства, што останува во границите на посебните балкански држави. Според чл. 4 од договорот, во оние места на Бугарското кнежевство каде Бугарите се измешани со Турци, Романци, Грци или други народности, треба да се води сметка за правата и интересите на тие населенија при изборите и при изготвувањето на Конституцијата, а, според чл. 5, следните заеднички околности ќе ја формираат основата на јавното право во Бугарија: разликите во религиозните убедувања и во вероисповедта не може никому да му бидат пречка или мотив за исклучување или неактивност во примената на граѓанските и политичките права, како и за пристап кон јавните служби или почетни должности или за практикување на различни професии, во кое и да било место. Слободата и практикувањето на сите вери се гарантирани за сите бугарски поданици, како и за сите странци, и не може да се попречуваат било хиерархиската организација на посебните општини било нивните односи спрема избраните духовни старешини.

На посебно место Берлинскиот договор предвидува гаранции за правата на малцинствата за Србија, Романија и Црна Гора, како и за самата Турција.¹

Уште од најстари времиња, кога делови од некоја народност или религиозно општество потпаѓале под туѓо владеење или, пак, од една или од друга причина биле присоединувани кон инородна или иноверна држава се барало начин на кој малцинството ќе ги зачува своите верски, јазични или други особености.

Најтолерантни во тој поглед биле персиските цареви. Тие не само што забранувале насилно да им се наложуваат персиската вера и јазик на потчинетите од нив народи, туку напротив, воделе сметка да се зачува посебноста карактеристична за секоја освоена област. Нивната грижа одела и многу подалеку – тие дури им помагале на угнетените народи, затечени во освоените земји од страна на Персијците, да ги обноват и своето народно единство и разурнатите храмови од угнетувачите.

Таа епоха на толерантност завршува со распаѓањето на првото персиско царство. Кога западна и средна Азија и Египет потпаѓаат под грчко-македонско владеење, започнува ерата на насилно елиминирање на азиските и африканските народи. Со минувањето, пак,

¹ Проф. Г. П. Генов.

под римска власт истите тие народи се подложуваат на засилено романизирање. Меѓутоа, брзо се појавува една нова држава, таа на партските царови од династијата на Арсакидите, кои царувале во 226 г. по Ис. Христа, која вовела еден режим за малцинствата на кој можат да му позавидат и последните приврзаници на тој систем.

Во древна Атина и странците се радувале на некои граѓански права, што им овозможувале учество во граѓанскиот и трговски живот на земјата. Тие странци варвари, обично незаштитени од својата земја, имале позиции какви што денес имаат малцинствата. Нивната правна положба се уредувала со грчките закони, но тие не се користеле со политички права.

Во Рим, во древноста, „странците, слично на робовите, биле исклучени од учеството во римскиот правен живот“ и биле ставени надвор од законите. Подоцна правата и интересите на лицата кои не биле римски граѓани можеле да бидат заштитени само преку приватно покровителство – патронажа – на некој римски граѓанин. На тој начин, странцот стекнувал права, прифаќал задолженија и пред судот бил претставуван од својот патрон. Уште подоцна, римската држава склучува посебни договори со околните независни градови, со кои тие ги уредуваат правата и обврските на своите граѓани, кои престојуваат во нив. Но, кога говориме за странци во древниот Рим, повеќе треба да подразбираме граѓани на земји, кои во повеќето случаи се во извесна зависност од римската држава. Во 507 г. пред раѓањето Христово, во Рим веќе се воспоставува претор* за странци, кој ги суди не само според римските закони, туку и според туѓите законодавства. Лека-полека положбата на слободните лица, кои не стекнале римско граѓанство, се изедначува со граѓанската положба на римските граѓани, додека во 211 г. по Христа императорот Каракала со таканаречениот Антониев закон ги изедначил во областа на приватното право сите слободни граѓани на империјата. Политички права, меѓутоа, тие добивале само станувајќи римски граѓани. Што се однесува до покорените земји, тие првично се користеле со извесна самоуправа, при што биле почитувани јазикот, религијата, карактеристиките и обичаите на населението, односно автономија, што тие не сакале да ја изгубат, претворајќи се во обични провинции на републиката или на империјата.

Уште пред паѓањето на Јудеја под римско владеење, во Рим и во Италија постоело едно верско малцинство – еврејското. Подоцна, од

* Висок судски службеник.

таа верска општина, кон која припаѓале и немалку Римјани и инородници, кои го прифатиле еврејството, се одделува христијанската црква. Обете малцинства биле презирани од Римјаните, меѓутоа христијаните биле многу повеќе прогонувани, поради ревноста со која тие ги преобработиле многубожците и паганатите, во својата вера. Но, Евреите живееле затворено, а во својата средина ги примале само оние припадници на други вери, кои самоиницијативно го прифатиле еврејството (Дубнов 198). По упорна борба, што траела три века, христијанското малцинство станало мнозинство и ја завладеало самата држава. Императорот Константин Велики (306 – 337 г.), со својот Милански едикт од 313 г., на сите поданици им оставил целосна слобода на вероисповед, при што еврејското духовништво добило еднакви права со христијанското и многубожното. Но, уште за време на царувањето на истиот император, многубожците и Евреите биле подложени на редица казни мерки. Притоа, Никејскиот собор, што се одржал во 325 г., ги прекинал последните нишки што го поврзувале еврејството со христијанството. Религиозниот гнет уште повеќе се засилил за време на императорот Констанциј (337 – 361 г.).

Кратка ера на верска трпеливост настапува со Јулијан Отстапник, кој си поставил за цел да ја воскресне старогрчката култура и многубожниот философски светоглед. Во својата толерантност кон туѓите религии тој отишол дотаму што го наредил обновувањето на Ерусалимскиот храм. Неговото царување, меѓутоа траело само две години. Од неговите наследници верски најтрпелив бил императорот Теодосиј Велики (379 – 395 г.), но високите претставници на христијанската црква тогаш биле искрено убедени дека целосното славење на верата ќе биде можно само тогаш кога заедно со другите ереси ќе биде уништено и еврејството. Тоа верување ја објаснува големата нетрпеливост, што царувала во целото средновековие. Католицизмот оди толку далеку, што под негово влијание се изработува максимата, според која правни односи се можни само меѓу христијанските нации.

Во средниот век е многу интересна положбата на иноверците во Хазарско и во Бугарија. Хазарите, најблиското до првобугарското туранско племе, основале силно стопанство крај Каспиското Море. Околу 730 г., нивниот голем хан Булан и аристократијата преминале кон еврејството, меѓутоа во државата царува целосна верска трпеливост. Секоја религиозна група – а тие биле четири: еврејска, христијанска, муслиманска и паганска – се радувала на полното

внатрешно самоуправање и судеа според сопствените закони од истоверни судии. Врховниот совет на државата се состоел од седум души, од кои по двајца Евреи, христијани и муслимани и еден паган.

Тогаш кога ересот во цела Европа се прогонуваа со оган и меч, во Бугарија се раѓа и развива богомилството. За време на Асеновците, во поголемите трговски центри се населуваат дубровнички трговци католици. Евреите, пак, уште од најстаро време формирале свои општини. Односите на тие општини спрема државата биле толку блиски, што во 1376 г. видинската еврејска општина им го признала на своите членови правото да се судат пред државните судии дури и за семејни спорови од материјална природа, што произлегувале, на пример, при брачните разводи или смртта на сопругот.

Во Турција, султанот Мухамед II на 1 јуни 1453 година, три дена по преземањето на Цариград, издал ферман што на источно-православните населенија им ги обезбедувал следните права: неприкосновеност на црквите, кои не можат да бидат претворени во џамии; независен граѓански статус според кој браковите, раѓањата, погребите и сите други обичаи ќе бидат зачувани согласно обредите и начелата на Вселенската црква; пасхалните празници ќе продолжат да се празнуваат како и пред турското владеење. Со вториот ферман, султанот го озакоинил новоизбраниот патријарх (Г. П. Генов – 11).

Истите права ѝ биле признати и на трапензундската ерменска патријаршија, со султанска заповед преместена во Цариград, како и на еврејските општини на кои султанот им го отстапил дури и собирањето на некои државни даноци од Евреите.

До реформирањето на римокатоличката црква во Европа, со исклучок на Отоманската империја, шпанскиот халифат, Крим и Кавказ, власт имала една единствена религија, христијанската, навистина поделена на две цркви, западна и источна, кои едната со другата се сметале за шизматични, но не и за еретички. Со признавањето на протестанството во неговите многубројни модификации, настапува и потребата од гарантирање на правата на иновците во сите европски држави. Тоа се случува во Франција со Нантскиот едикт, кој им дал редица гаранции на протестантите меѓу кои и некои градови и крепости, што биле чувани од протестантски воени единици. Во 1660 г., Шведска се обврза со посебен договор со Полска да ги гарантира култот и училиштата на католиците во Ливонија. Во 1678 г., Холандија се обврзала пред Франција дека ќе ја чува слободата на католичката вероисповед во градот Мастрихт. Во 1763 г., Англија се обврзала пред Франција да ги почитува права-

та на католиците во Канада. Во XVIII век, прускиот крал Фридрих II и австрискиот император Јосиф II ја прифаќаат религиозната трпеливост како општо начело во владеењето на државата.

Англија, во времето на Кромвел, ги дозволува Евреите во земјата. Холандија, ослободена од шпанското владеење и од ужасите на инквизицијата, ги гони папистите (римокатолиците), но го дозволува населувањето на Евреите и формирањето на еврејски општини. Во законите на англиските колонии во Северна Америка, Мериленд и Род Ајленд, од 1630 г., изрично се вели дека никој не може да биде вознемируван поради своето религиозно верување.

Француската револуција ги прогласи правата на човекот и на граѓанинот, што ги изготви младиот генерал Де Лафајет, главен командант на француските војски во Северна Америка, кој штотуку се вратил од таму и целиот бил проникнат од идеите на Вашингтон и другите основачи на Северо-Американските Обединети Држави. Од друга страна, таа го прокламира принципот за слободното самоопределување на народите. Од тогаш, во Европа започнува една нова ера.

Виенскиот конгрес, колку и да бил реакционерен, сепак не можел да го уништи семето на слободата посеано низ 26-годишниот период на француската хегемонија во Европа. Така, биле гарантирани правата на католиците во Холандија и Женева, и тоа не само во однос на слободното исповедање на верата, туку и во поглед на еднаквите права на католиците и на протестантите на државна служба. На Евреите во Германија им биле признати граѓанските, како и другите права со кои веќе се користеле во одделните германски државички. Полјаците исто добиле извесни гаранции, како во поглед на слободата на исповед, така и за зачувување на нивната народност таму каде што тие немале целосно внатрешно самоуправување како што било во полското царство под скиптарот, серускиот император.

Во 1830 г., големите сили, како услов за признавање на независноста, на Грција ѝ налагаат гаранции за католиците како во поглед на слободното исповедање на верата, така и за добивање на полна граѓанска и политичка рамноправност. На 3 ноември 1839 г., султанот Абдул Меџид со хатишериф од Ѓулканот им дава граѓанска рамноправност на немуслиманите. На 5 јануари 1851 г., со султански берат се одобрува основањето на една независна армано-католичка црква, која наредната година била издигната во патријаршија. На 14 ноември 1850 г., со ферман била одобрена протестантска општина во Турција. Набргу потоа, немуслиманските религиозни општини

стануваат признати како правни лица и нивното уредување се врши врз база на слободниот избор.

Во однос на Романија, Парискиот договор предвиде користење на политичките права и на лицата нехристијани. Тоа, меѓутоа, останала неприменета до 1918 г. поради злата волја на тогашните романски влади.

Австриската уставна повелба од 1867 г. објави еднаквост на народностите пред законот и јазиците употребувани од населението ги призна како рамноправни во наставата, администрацијата и општествениот живот. Со тоа беше воспоставено начелото за признавање на колективните права на малцинствата.

Подоцна, иако со прекини, речиси во сите земји положбата на инородните и иноврни општества се уредувала со посебни документи. Така, на пример, полскиот кнез Болеслав (1247 – 1270) на многу германски колонисти им дал големи поволности и самоуправање, познати под името „магдебурско право“ или *jus teutonicum*, а, исто така, и познатиот полски документ (1264 г.), што се состоел од 37 глави, за заштита на правата на Евреите „за вечни времиња“ (Види „Проблемот на малцинствата и световното еврејство“ од д-р С. Мезан, стр. 7).

Тука ќе ги одбележиме само поважните договори, спогодби или конвенции склучени во минатото до општоевропската војна:

1. Уште во 1572 г. бил склучен договор меѓу англиската кралица Елисавета и францускиот крал Карл IX за заштита на жителите, кои припаѓаат кон англиската црква.

2. Договор меѓу Султан Ахмед I и францускиот крал Хенри IV (1614 г.) во однос на заштитата и покровителството на католичките свештеници, кои живееле во тогашната Отоманска империја.

3. Вестфалискиот договор (1648 г.) со кој, под изговор да се зачува „европската рамнотежа“ по опустошувачката триесетгодишна војна, се утврди одделните држави да се обврзат дури и принудно да ги почитуваат религиозните и вероисповедни права и слободи на соодветните нивни поданици и жители.

4. Во 1814 г. се склучија спогодби за слободата на вероисповед на жителите од белгиските провинции, кои тогаш беа присоединети кон Холандија. Речиси истовремено со тоа (1815 г.), по поделбата на Полска меѓу Русија, Австро-Унгарија и Прусија, се уреди Полјаците, кои живеат на териториите на трите држави, да имаат право на свои религиозни и јазични (институти).

5. На Лондонската конференција (1830 г.), кога се создаде Грција како посебна држава, на барање на Франција, новоформираната држа-

ва се обврза да ги почитува религијата и вероисповедта на сите католици кои живеат во неа, а истовремено да им се гарантира и целосна политичка слобода како рамноправни граѓани на новата држава.

6. По Кримската војна, на Париската конференција (1856 г.) се донесоа одлуки за правата и заштитата на сите жители во Отоманската Империја, без разлика на вера, јазик и народност.

7. Подоцна, кога на Грција ѝ се отстапија јонските острови, во 1864 г., ѝ се наложија посебни обврски за религиозната слобода на жителите останати да живеат во новата држава.

8. Берлинскиот конгрес (1878 г.) со посебни клаузули во редица членови и параграфи уреди да се предвиди и политичка еднаквост и религиозна слобода за сите инородници и иноверници останати да живеат во кнежевството Бугарија, во кралството Србија и во Романија. Со посебни клаузули истите гаранции ѝ се наложија и на Отоманската империја. Подоцна, во други договори се предвидоа посебни гаранции во полза на религиозните малцинства, кои останаа во пределите на некои заземени или отстапени и присоединети области. Така, по анексијата на Босна и Херцеговина меѓу Австро-Унгарија и Отоманската Империја се склучи посебен протокол (1909 г.) за правата и заштитата на религиозните малцинства во двете провинции. Во април истата година, Бугарија го прифати споменатиот протокол, склучувајќи со тогашната турска влада и посебна конвенција за муфтиите – шефови на муслиманските религиозни општини во Бугарија.

9. По Балканската војна (1912 – 1913 г.), меѓу Бугарија и Турција (29 септември 1913 г.) се склучи договор за правата, слободите и покровителството на религиозните и националните малцинства, останати во новозаземените територии. Ист таков договор, во Цариград се склучи и меѓу Србија и Турција. По Букурешкиот мировен договор (1913 г.), за гарантирањето на правата на религиозните, јазичните и националните малцинства се разменија посебни ноти меѓу Бугарија, од една страна, и Романија, Србија и Грција, од друга.

И така, веќе едно столетие постои непрекината практика, ако не и еден принцип во европското јавно право, во договорите да се ставаат одредби за покровителството на религиозните и етничките малцинства во сите отстапени територии, во кои има разнородно население.

Меѓутоа, наспроти изричните одредби во сите склучени договори, конвенции, протоколи и ноти, во практиката, фактички, се покажа дека националните, религиозните и јазичните малцинства речиси

во сите држави се оставени на самоволијата и дека зависат повеќе од добрата волја на владејачките нации во одделните држави. Притоа, поради вештачки создаваниот и вешто поддржуван верски и национален антагонизам, некои од националните малцинства, останати под власта на туѓи држави, систематски биле предмет на ограничувања и прогони, па дури биле и тероризирани, со цел да бидат принудени да се иселат, а нивните имоти, по разни поводи и со различни изговори, им биле отуѓувани и присвојувани, наспроти секое право и човечка праведност. Поради тоа, се најде за целисходно, па дури и задолжително, во новите договори и конвенции, склучени по сеопштата војна (ќе ги споменеме подолу), да се носат порешителни мерки, со цел божем вистински и на дело да се гарантираат, покрај животот, имотот и честа на националните малцинства, уште и религиозните, јазичните и граѓанските слободи, па дури и целосната еднаквост со жителите на владејачката нација во одделните држави.

Предлогот на Вилсон, претседател на САД, направи чекор напред барајќи и политичка еднаквост во полза на разните етнички, верски и јазични малцинства, кои живеат во присоединетите и анектирани земји и области. Но, за да можат одделните народи и национални малцинства вистински и реално да се користат со политичката и слободата за образование, требаше попрецизно и поконкретно да се уреди прашањето за употребата на својот мајчин јазик и контролата врз училиштата. За секој човек, кој сака да го продолжи својот род, нема повредно нешто од употребата на својот мајчин јазик. Зашто народ кој ќе го изгуби својот јазик значи дека тој е целосно победен, завладеан и асимилиран, а народ кој го чува својот јазик, иако потчинет и поробен, наликува на затвореник, кој во свои раце го држи клучот на својот затвор.

Договорите за заштита и покровителство на националните малцинства, склучени по Светската војна

1. Договорот потпишан на 28 април 1919 г. меѓу главните сојузнички и здружени сили и *Полска*;
2. Договорот потпишан на 10 септември 1918 г. меѓу главните сојузнички и здружени сили и *Чехословачка*;
3. Договорот потпишан на 10 септември 1919 г. меѓу главните сојузнички и здружени сили и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците – сегашна *Југославија*;

4. Договорот потпишан на 9 октомври 1919 г. меѓу главните сојузнички и здружени сили и *Романија*;

5. Договорот потпишан на 10 октомври 1920 г. меѓу главните сојузнички и здружени сили и *Грција*;

6. Мировниот договор потпишан на 10 септември 1919 г. со *Австрија* во Сен-Жермен (Saint-Germain) (чл. 62-69);

7. Мировниот договор потпишан на 27 ноември 1919 г. во париското предградие Неј (Neuilly) со *Буџарија* (чл. 49-57);

8. Мировниот договор потпишан на 4 април 1920 г. во Трианон (Trianon) со *Унџарија*;

9. Мировниот договор потпишан на 24 јули 1923 г. со *Турција*.¹

Покрај овие договори некои новонаформирани држави: Финска, Албанија, Литва, Естонија и Ирак со посебни декларации се обврзаа да се придржуваат кон сите права и слободи на сите етнички и религиозни малцинства, останати да живеат во нивните територии. Освен тоа, некои држави се обврзаа заемно да ги гарантираат правата на малцинствата, останати да живеат во советските држави. Како на пример, конвенцијата склучена меѓу Германија и Полска (15 мај 1922 г.) за покровителство на Полјаците од Горна Шлезеја, која остана во пределите на Германија и др.

Покровителството на малцинствата Малцинското прашање на Париската конференција

По завршувањето на светската војна, победниците чувствуваа дека конференцијата изврши голема неправда со многу населенија, кои наместо да бидат присоединети кон родните земји, останаа во пределите на туѓите за нив држави, каде нивните права не можеа да бидат постојано сигурно гарантирани. Заради тоа, авторите на договорите донесоа извесни одлуки за да обезбедат покровителство на тие населенија на меѓународен терен и на тој начин да ги успокојат, па полесно да ја поднесат судбината, што договорите им ја определија.

Но, заслужува да се одбележи, пред сè, околноста дека Париската конференција не го уреди прашањето за заштитата на

¹ Освен тој договор, главните сојузни и здружени сили склучија договор и со Ерменија, како и со владата на тогашниот султан Мехмед VI (Вахедин). Бидејќи Ерменија ќе биде вклучена во границите на Советскиот Сојуз, тој договор остана само на хартија. Истото се случува и со договорот од Севр, зашто во Ангора се постави нова, национална влада.

малцинствата во уставот на Друштвото на народите, туку тоа го стори во посебни договори, што, според својата содржина, не секогаш се еднакви. Големите сили го направија тоа, зашто не сакаа да го воопштат режимот на покровителство на малцинствата за сите членови на Друштвото на народите и, пред сè, за себеси. Ако задолженијата за заштитата на малцинствата беа запишани во уставот, тие ќе важеа за сите. Сега, кога фигурираат само во посебни договори, тие важат исклучиво за државите што ги потпишале тие договори.

На Париската конференција прашањето за правата на малцинствата беше покренато од претседателот Вилсон. Уште во своето послание од 22 февруари 1917 г., тој говори за „минималните права на кои треба да се радува секоја народност, која не може да формира своја држава или да се присоедини кон една постоечка држава од нејзината народност“. Во тоа послание понатаму се вели дека таква народност треба да има едно „ненарушиво покровителство на постоење, на вера, на социјален и стопански развој. Тоа покровителство треба да им се гарантира на сите народи, кои досега живееле под власта на владите, што исповедаат друга религија и имаат спротивни од нив политички цели“. Така што покојниот американски претседател покрај барањето за политичко самоопределување на народите (self determination) и поврзаните со него територијални промени (territorial adjustments), говори и за заштита на малцинствата. Тој, меѓутоа, ги визира сите држави, без разлика на победници и победени, големи и мали, стари и нови.

Но, на Париската конференција тој требаше да отстапи од тоа свое гледиште под притисокот на своите европски сојузници и заради тоа во првиот нацрт-устав на Друштвото на народите беше предвидено само следното: „Друштвото на народите ќе бара од сите нови држави, како претходен услов за признавање на нивната независност или автономија, да се обврзат дека ќе им пружат на сите останати под нивна власт расни или народносни малцинства, токму ист третман и безбедност, каков што им пружаат на расното или народносно мнозинство на својот народ“.

Поцелосниот проект за договорите за заштитата на малцинствата беше изработен од полковник Хаус и тој ѝ се наложи како обврска на Полска при потпишувањето на Версајскиот договор на 28 јуни 1919 г. Полска протестираше против фактот дека додека нејзе ѝ се налага со посебен договор да го признае принципот за покровителство на малцинствата на својата територија, слични

задолженија не ѝ се налагаат на Германија ниту со мировниот договор, ниту со посебен договор. Според тоа, додека германското малцинство во Полска ќе биде заштитено со договор, полското нема да се радува на слична заштита во границите на Германија. Англија и Америка, меѓутоа, се покажаа како непопустливи и Париската конференција, наспроти полскиот протест, остана на првичниот свој став. Полска беше обврзана да го потпише договорот за заштита на малцинствата истиот ден кога Германија го потпиеша Версајскиот договор.

Потоа, покрај победените држави Австрија, Унгарија и Бугарија, кои беа обврзани да прифатат слични задолженија според самите мировни договори, а бидејќи тоа го стори и Полска при потпиешувањето на Версајскиот договор, такви посебни договори потпишаа уште Чехословачка, Југославија, Романија, Грција и Турција (Лозанскиот договор од 1923 г.). Други држави беа задолжени да потпишат посебни декларации дека ќе ги почитуваат клаузулите за заштита на малцинствата. Меѓу нив спаѓаат Албанија, балтичките држави и Финска. Најпосле, такви задолженија прифати и Германија со Женевската конвенција, потпишана на 15 мај 1922 г. меѓу неа и Полска за покровителство на полското население, кое остана во оној дел на Горна Шлезија, што остана во пределите на германската држава¹.

Решенијата содржани во мировните договори за заштитата и покровителството на малцинствата се поделени на неколку делови:

1. *Права на сите граѓани во државата (човекови права):* а) заштита на нивните животи и слободи, односно покровителство на животот и личната слобода на секое лице, без разлика на вера, народност, јазик и расна припадност, при што ропството и крепосништвото се исклучуваат во каква и да било форма; б) слобода на совеста, религијата и исповедта, т.е. секое лице има право да исповеда каква сака вера и за тоа не може да биде прогонувано. Единственото ограничување, што се прави, е во примената на религијата, јавно или приватно, што не треба да биде несоодветна со уставниот поредок и добриот морал; в) слободата на јазикот и образованието. Секое лице има право да зборува било во своето семејство било

¹ Проф. Г. П. Генов, „Покровителството на малцинствата“.

јавно на својот јазик без да биде вознемирувано или прогонувано за тоа. Секое лице, без разлика на вера, народност, јазик или раса, има право да ја врши секоја професија, слично на другите граѓани на земјата и да има достап до сите државни и други општествени служби врз заедничка основа.

II. *Права̄та на националните малцинства, по̀даници на државата, но кои се разликуваат по̀ раса, религија, вероисповед или јазик:* а) еднаквост пред законите, т.е. еднаквост додека добијат граѓански и политички права, особено додека бидат примени во државна служба; б) слободно служење со својот мајчини јазик, било во приватен или трговски поглед било во религиски или во однос на вероисповед; слобода за печатени и други творби или на општествените собири, а, исто така, слобода пред судовите; в) еднакви права на малцинствата со сите граѓани на земјата во однос на правото да отворат и поддржат на свој трошок секакви институции: религиозни, вероисповедни, добротворни, социјални и просветни; г) правото на компактните малцинства, наставата во училиштата да се одржува на јазикот на малцинствата, за што државата ќе одвојува од својот, а општините од нивниот буџет соодветни суми за поддршката на тие училишта, при што се гарантира еден извесен дел од сумите што им следуваат.

III. *Правната основа на самоменатите задолженија:* а) согласно првиот член во споменатите договори – решенијата за малцинствата – државата се задолжува да ги признае и да ги смета како основен закон, што со ниту еден друг закон не може да се одземат или противречат. Секој член во Друштвото на народите има право да го информира Друштвото за сите активности или околности, што можат да ги нарушат тие решенија или дека постои опасност тие да бидат нарушени. Во такви случаи, Советот, според потребите, може да дејствува и да дава соодветни совети. Во случај на разногласие меѓу членовите на Советот или заинтересираната држава за толкувањето на членовите за малцинствата, согласно чл. 14 од Пактот на Друштвото на народите, ќе се смета дека спорот е меѓународен и ќе се испраќа пред Постојаниот арбитражен суд за донесување одлука, што ќе биде конечна, т.е. ниту ќе може да се обжалува (на апелациониот суд), ниту да се жали на повисок суд.

IV. Некои држави тие права на малцинствата, што се содржат во мировните договори, ги вградиле во своите конституции или ги објавиле како основни закони во државата.

За договорите склучени пред и по сеопштата војна постои цела литература, како за нивното толкување и примена, така и за решенијата што се содржани во разните договори. Само едно читање на текстовите на склучените договори за правата, заштитата и покровителството на малцинствата ќе ни покаже и ќе нè убеди колку бил бавен и тромав развојот на меѓународното право. Ако во минатото, кога националната идеја уште не била раширена и прифатена, се говорело и подразбирало само за религиозни и исповедни малцинства, чии, пред сè, живот и имот одделните монарси или влади се грижеле да ги зачуваат и заштитат, подоцна веќе почнува да се говори за религиозни, јазични, етнички и национални малцинства, чии права и слободи, граѓански и политички, биле предмет на договори, конвенции, декларации или посебни спогодби. Сите тие меѓудржавни и меѓународни официјални писмени документи јасно и красноречиво ни покажуваат и потврдуваат колку бавна била еволуцијата во меѓународното право. Тоа во сите времиња и кај сите народи е во зависност од сфаќањата на националната и социјална праведност. Сепак, не треба да се негира дека во мировните договори сите одлуки за заштита и покровителство на малцинствата, иако само според формата и теоретски се формулирани во името на една, макар привидна, но поголема праведност.¹

Според силата на договорот, потпишан во Сен-Жермен на 10 септември 1918 г. меѓу главните сојузнички и здружени сили и Југославија (Кралството на Србите, Хрватите и Словенците), што стапи во сила на 16 јули 1920 г., закрилата на малцинствата, кои живеат во тоа Кралство, се става под гаранција на Друштвото на народите. Тој договор, склучен меѓу Британската империја, Франција и Јапонија, од една страна, и Српско-хрватско-словенечката држава, од друга, во својот вовед потсетува на причината дека „од почетокот на 1913 г. широки територии биле присоединети кон кралството Србија“, додека последната причина во воведот вели „дека српско-хрватско-словенечката држава, по своја сопствена волја, има желба на населенијата на сите територии вклучени во таа држава, од која народност, вера или јазик да бидат тие, да им даде *ајсолуџна гаранција* дека ќе продолжат да бидат управувани согласно принципите на слободата и праведноста“.

Конкретниот договор решава:

¹ За илустрација тука ќе приведеме неколку члена од договорот меѓу главните сојузнички и здружени сили и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, односно Југославија.

Чл. 1. – Српско-хрватско-словенечката држава се задолжува, одлуките содржани во членовите од 2 до 8 на постоечката глава да бидат признајќи како основни закони, така што ниту еден закон и ниту едно официјално дејствие да не бидат во противречност со тие одлуки и ниту еден правилник и ниту едно официјално дејство да не ги заменува.

Чл. 2 – Српско-хрватско-словенечката држава се задолжува на сите жители да им обезбеди полна и целосна закрила на нивниот живот и слобода, без разлика на раѓање, народност, јазик, раса или вера.

Сите жители на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците ќе имаат право слободно да ја практикуваат, како јавно, така и приватно, секоја вера, религија или вероисповед, што нема да биде противречно со општествениот ред и добрите обичаи.

Чл. 7 – Сите српско-хрватско-словенечки поданици ќе бидат еднакви пред законот и ќе имаат еднакви граѓански и политички права, без разлика на народност, јазик или вера.

Разликите во верата, вероисповедта или верувањето ќе треба да не му штетат на ниту еден српско-хрватско-словенечки поданик во поглед на неговите граѓански и политички права, како и во пристапот до општествените служби и функции и почестите за извршување на разните професии и занаети.

Нема да се воведува никакво ограничување за ниту еден српско-хрватско-словенечки поданик за употребата на кој и да е јазик, било во приватните и во трговските односи, било во вероисповедните активности, во печатот или во публикациите од секаква природа, било на јавните собири.

Независно од воведувањето на еден официјален јазик од страна на српско-хрватско-словенечката влада, на српско-хрватско-словенечките поданици со јазици различни од официјалниот, ќе им бидат дадени разумни олеснувања за употреба на сопствениот јазик, било усно било писмено, пред судот.

Чл. 8 – Српско-хрватско-словенечките поданици, припадници на народности или верски или јазични малцинства, ќе ги имаат истите права и гаранции пред законот и во практиката, како и другите српско-хрватско-словенечки поданици. Имено, тие ќе имаат еднакво право да формираат, раководат и контролираат на свој трошок добротворни, религиозни или општествени институции, училишта и други воспитни установи, со право во нив слободно да го употребуваат својот сопствен јазик и да ја практикуваат верата.

Чл. 9 – Во областа на образованието, српско-хрватско-словенечката влада, во градовите и околиците каде живее значителен дел српско-хрватско-словенечки поданици со јазици различни од официјалниот, ќе овозможи соодветни олеснувања кои ќе обезбедат во основните училишта, образованието на децата на тие српско-хрватско-словенечки поданици да се одвива на нивниот сопствен јазик. Тоа решение нема да ѝ пречи на српско-хрватско-словенечката влада да воведи задолжително предавање на официјалниот јазик во тие училишта.

Во градовите и околиците каде живее значителен дел српско-хрватско-словенечки поданици, кои припаѓаат на народносни, верски или јазични малцинства, ќе се обезбеди правичен дел во користењето и распределбата на сумите, што можат да бидат предвидени за општествените фондови од државниот буџет, општинските или други буџети за образовни, религиозни или добротворни цели.

Решенијата на овој член ќе се применуваат само на териториите присоединети кон Србија или кон Кралството на Србите, Хрватите и Словенците од 1 јануари 1913 г. наваму.

Чл. 10 – Српско-хрватско-словенечката држава прифаќа дека доколку одредбите на овие членови засегаат лица, кои *припаѓаат на народносни, верски или јазични малцинства, тие одредби да им се применуваат обврски од меѓународен интерес и ќе бидат гарантирани од Друштво на народите. Соединетите Американски Држави, Британска империја, Франција, Италија и Јапонија се обврзуваат да не ја откажуваат својата согласност за целосно исполнување на овие членови, што ќе биде преземено во соодветна и правилна форма од едно мнозинство на Советот на Друштвото на народите.*

Српско-хрватско-словенечката држава прифаќа дека секој член на Советот на Друштвото на народите ќе има право да го информира Советот за секое нарушување или опасност од нарушување на тие обврски и дека Советот ќе може да презема такви мерки и да дава такви наредби, што ќе се сметаат за корисни и ефикасни во дадените околности.

Српско-хрватско-словенечката држава, освен тоа, прифаќа дека во случај на разногласие околу прашања за правото или на фактите, што се однесуваат на овие членови, меѓу српско-хрватско-словенечката држава и некои од главните сојузнички и здружени сили или која и да е друга сила, член на Советот на Друштвото на народите, тоа разногласие ќе се смета за спор од меѓународен карактер,

согласно со текстот на чл. 14 од пактот на Друштвото на народите. Српско-хрватско-словенечката држава прифаќа дека секој спор од таков карактер ќе биде пријавен, во случај ако друга страна го побара тоа, пред постојаниот Суд на меѓународната правда. Одлуката на постојаниот суд ќе биде без право на жалба и ќе има сила и значење на одлука, донесена според силата на чл. 13 од пактот.“

Овој договор се занимава (чл. 2 до чл. 7) со правата стекнати од сите жители на кралството на кои им се гарантираат индивидуално најважните основни права, т.е. животот и слободата на поданиците на СХС (чл. 7), кои само ги уживаат сите граѓански и политички права, и југословенските поданици, кои припаѓаат на малцинствата, кои освен со тие заеднички права за сите поданици на југословенската држава, ги уживаат и изрично наброените права.

При потпишувањето на споменатите договори за заштита и покровителство на етничките и религиозните, односно на националните малцинства, некои држави, како на пример, Полска, Југославија, Романија и Грција, уште во почетокот преку нивните официјални претставници, па и преку печатот инспириран од соодветните влади, решително се спротивставија, изразувајќи желба да не ги потпишуваат конкретните договори. По тој повод, меѓу некои од претставниците на главните сојузнички и здружени сили и тие на посочените држави беа разменети писма и ноти, што ќе останат како уникатни во историјата на меѓународните односи.¹ Со тоа се гледаше како новоформираните (Полска, Југославија) и други држави (Романија, Грција), кои до скоро се жалеа од јавните неправди, прогони и жестокости во однос на нивните сонародници, бивши поданици на разни големи држави (Германија, Русија, Австро-Унгарија) отпосле сами ги откажуваат гаранциите за правата и слободите на националните малцинства, кои поради сложените околности (војната) остануваа да живеат на нивните територии. Тоа беше една отворена неподносливост, една нелогичност, каква што нема во историјата.

Како што се знае, за време на Париската мировна конференција беше формирана една специјална комисија, која ги подготвуваше таканаречените малцински договори. Уште на 10 јули 1919 г. македонското прашање за првпат беше разгледувано во комитетот, по создавањето на новите држави. Италијанската делегација беше подготвила еден проект, што се однесуваше на Македонија. Според тој проект, се бараше Македонија да биде една автономна политич-

¹ Види го писмото на Ж. Клемансо до полскиот претставник Падаревски; како и писмото на Ник. Пашиќ од 1 август 1918 г. и др.

ка единица, која до повисок степен ќе се користи со правото на самоуправање. Се предвидуваше Македонија да има автономно народно собрание, што ќе биде законодавно во сите случаи кои се однесуваат на јазикот, образованието и религијата, за прашања што ја засегаат локалната администрација и за сè друго за што ќе добие компетенции произлезени од законите на Југославија.

Англискиот делегат, пак, подготвил еден предлог во смисла дека Друштвото на народите треба да испрати во Македонија свои претставници, кои ќе ги засилат гаранциите против евентуалните самоволија на новата власт.

Наспроти сето тоа, конечна одлука не била донесена. Според дневникот на американскиот делегат Дејвид Хантер Милер, издаден во Њујорк во 1924/25 г., на 1. VIII 1919 г. македонското прашање било одново разгледано. Односот на различните држави спрема него не бил променет. Италијанците пледираа на автономија на Македонија, а Англичаните ѝ даваа предност на идејата Друштвото на народите да ги чува сестраните интереси на Македонија. Французите беа апсолутни противници како на едниот, така и на другиот предлог. На 4 август истата година ставовите на американската и на јапонската делегација околу прашањето се приближуваа околу тој на англиската. Француската делегација не сакаше да го прифати ниту едниот, ниту другиот предлог, т.е. англискиот или италијанскиот. Тогаш било прочитано и писмото на Н. Пашиќ.¹

На инсистирање на Велика Британија и САД, наспроти силните протести на Србија, оваа беше приморана да го потпише договорот со кој се гарантираа правата на малцинствата на нејзина територија.

Позицијата на Н. Пашиќ дека „Македонските Словени постојано биле третирали од авторитетите во нашата држава како Срби“, послужи како главен аргумент со кој Србија го оправда своето откажување да ги признае Македонците како малцинство, кое подлежи на покровителство од страна на Друштвото на народите, согласно чл. 11 од Сен-Жерменскиот договор, кој гласи: „Српско-хрватско-словенечката држава се согласува дека одредбите на оние членови (од Сен-Жерменскиот договор) кои се однесуваат на

¹ „Македонските Словени постојано биле третирали од авторитетите во нашата држава како Срби. Отсега натаму, тие ќе ги уживаат сите права што ги уживаат другите граѓани на нашата држава и врз иста основа ќе бидат претставени во привремениот парламент. Станувајќи дел од целиот наш народ и добивајќи ги сите граѓански и политички права, тие немаат апсолутно никаква потреба да бидат заштитувани од специјални институти и на посебен начин“.

1 август 1919 г. Ник. Пашиќ.

личности кои припаѓаат на племенски, религиозни или јазични малцинства, претставуваат обврски од меѓународен карактер, кои треба да му бидат отстапени на Друштвото на народите на исполнување. Овие одредби не можат да бидат изменети без согласност на мнозинството од Советот на Друштвото на народите“.

Сите народите, наспроти нивните претензии дека се веќе високо цивилизирани, се вратија со столетија назад како да живееја и да се развиваа во средновековието или во далечното минато кога за култ беше само силата, а не правото и праведноста.

Најглавниот и најсериозен мотив на државите, кои не сакаа да ги потпишат договорите за заштита и покровителство на националните малцинства, беше тој дека со нивното потпишување странските големи држави се вмешуваат во нивните внатрешни работи, а со тоа божем се нарушува суверенитетот на државата!

Тоа беше повеќе привиден и неоснован изговор за да ја прикријат својата нетрпеливост и нетолерантност во однос на националните малцинства останати на нивните територии. Зашто, според мислењето и заклучоците на угледни и компетентни правници, околноста дека конкретните договори се потпишуваат од главните сојузнички и здружени сили, но се под гаранција на Друштвото на народите, не може да се смета дека има вмешување во нивните внатрешни работи и нарушување на суверенитетот на нивните држави, бидејќи и тие влегуваат и се членови на истото Друштво на народите, кое е формирано како повисока меѓународна институција не само за зачувување на општиот мир, туку и како заштитник на правата и слободите на веќе многумилионските национални малцинства, кои се создадоа поради новопроектираната карта на Европа на која произволно се нацртаа неприродни граници.

„Светото и неограничено“ право на државен суверенитет беше делумно ограничено, а притоа „развојот на современиот општествен живот се движи кон проширување на опсегот на меѓународното право на сметка на суверенитетот на посебните држави“. Тоа начело беше урнато со договорите за народносните малцинства. Меѓутоа, авторите на тие договори пропуштија да предвидат и мерки, што требаше да обезбедат практична примена во практиката на обврските кои тие им ги наложија на одделните народи и кои требаше да ја гарантираат двостраната заштита на малцинските права: внатрешна – од самата држава, и надворешна – меѓународна, како што е примерот со работничкото законодавство поставено под заштита на Друштвото на народите. Такви мерки, природно,

немаше да бидат неопходни ако потребата да се обезбеди културниот развој на малцинствата беше проникната во правната свест на културното човештво толку длабоко како што беше проникнат поимот за правата на човекот.“

„Почитувањето на правата на малцинствата преку јавно-правно признавање на една културна автономија за нив е целосно во согласност со начелата врз кои е изграден јавно-правниот живот на зачленетите во друштвото на народите суверени држави. Таа околност во многу го олеснува практичното разрешување на малцинскиот проблем во одделните држави на теренот на меѓународното право.“¹

Така што уште на самиот почеток се поткопаа основите на новоформираната меѓународна институција – Друштвото на народите – која наместо врз солидна основа, се изгради врз песок и опасноста од нејзиното уривање стана застрашувачка, страшна, зашто веќе не стануваше збор само за еден дел од народите и малцинствата во Европа, туку за општиот мир во светот, па според тоа и за постоењето или непостоењето на современата цивилизација, за која плачат и стравуваат самите автори на насилничките мировни договори и формирачи на самото Друштво на народите.

*

* *

Прашањето за националните малцинства е од големо значење за Европа и со право го привлекува вниманието на сите политички средини дури и во земји каде нема национални малцинства. Има веќе многу организации, кои се занимаваат со тоа прашање и цела литература за оние кои се интересираат за прашањето за правата на малцинствата.

Се знае дека еден од принципите на големата Француска револуција беше целосната слобода на човечката личност, без разлика на вера, вероисповед и јазикот на кој говори. Тој принцип не е разјаснет со некој меѓународен договор, но еднаш признатото право на човечката личност се смета за општопризнато, дека секоја човечка индивидуа има право да се развива слободно.

Ако општото меѓународно право постои и се развива потпирајќи се, пред сè, врз општественото мнение во светот, образованото и прогресивно општествено мнение го налага и правото на национал-

¹ „Народните малцинства“, напис од Т. Недков.

ните малцинства. И навистина, ако се прокламира слободата на личноста и еднаквоста на сите кои живеат во едно организирано општество, како може да се негираат истите права, слободи и еднаквоста на сите членови на едно национално малцинство? Да се негираат тие основни права значи да се негира елементарното право во животот на луѓето.

Но, освен тоа, има една друга поважна причина, што повторно нè доведува до истиот заклучок. Тоа е националната идеја, развиена во текот на XVIII и XIX век и благодарение на која го имаме сегашното лице на Европа. Здравниот разум налага таа идеја да ги опфати и националните малцинства, кои живеат во секоја правна и модерно-изградена држава. Во спротивно, би дошле до фатален заклучок дека примената на националната идеја во практиката да се сведе на една тиранија врз националните малцинства останати да живеат во одделните држави – заклучок што никој и во ниту еден случај не може да го прифати.

Ако ги имаме предвид како самиот принцип, така и статусот на националните малцинства прифатен во речиси сите мировни договори, склучени по сеопштата војна, прашањето за заштита и покровителство на националните малцинства останува отворено. И сега, по 17 години од потпишувањето на насилничките мировни договори, примената на клаузулите за заштита и покровителство на националните малцинства е оставено само на благонаклоноста на државите победнички. Најсериозниот мотив на официјалните претставници на државите победнички е тој дека националните малцинства биле нелојални кон државата-поборувач во која се останати да живеат. Тоа тврдење е негирање, пред сè, на самата национална идеја. И во таква ситуација дури и да има пројавена некаква нелојалност од страна на некои национални малцинства, треба ли сите да се обвинат? Не се налага ли самите владетели во државите-поборувачи, самите тие да ја сфатат својата нелојалност со нивното негирање да се зафатат со примената на статутите за заштита и покровителство на националните малцинства толку многубројни во Европа и во целиот свет? Тоа е единственото ефикасно средство, онеправданите и измачени национални малцинства, одделени од своите сонародници и насилно вклучени во туѓи за нив држави да можат да се насочат кон лојалност спрема државата поборувачка кога ќе видат дека навистина има барем желба да се применат статутите во кои се предвидуваат правата на угнетените и онеправдани национални малцинства. Само откако ќе се применат почовекољубиви методи

на дејствување и откако ќе се докаже дека навистина не се сака нивното денационализирање и им се признаат сите права предвидени барем во договорите, само тогаш тие би можеле да се привлечат кон соодветната држава и да станат лојални граѓани.

Владите на државите победнички и на поразените сами на свој начин, поради фактичката положба, засега барем тоа не можат да го сторат. Зашто не само што не сакаат, туку гледаат пречки во лицето на редица одговорни и неодговорни фактори во управувањето, кои упорно и систематски на секој начин и во секој конкретен случај создаваат редица севозможни пречки. Таа жална ситуација би можела да се надмине кога, од една страна, напредното и прогресивно, вистинско демократско општествено мислење со своите организации, национални и економски здруженија, масовно, но систематски ќе почне борба, а, од друга, кога посебните национални малцинства со своите, исто така, масовни организации, здруженија, групи и лица, преку соодветни методи и средства во борбата, организирано ќе се зафатат и ќе им се наложат на меродавните одговорни фактори во државите каде живеат и се развиваат. Нивната праведна кауза во интерес на внатрешниот и надворешниот меѓународен мир ќе се поддржи и заштити само од оние вистински демократски сили – организации и здруженија или партии, кои вистински и искрено го прифаќаат принципот за рамноправност на народите и националните малцинства и се подготвени во практиката да го применат принципот на самоопределување на народите и националните малцинства.

Првата и основна пречка е што државите победнички, со прашањето за заштитата и покровителството на посебните национални малцинства, сакаат да ја отфрлат секоја помисла за ревизија на насилничките мировни договори, иако таа идеја за евентуална ревизија на договорите во принцип е вклучена во чл. 19 од пактот за Друштвото на народите. Да се тврди дека мировните договори се вечни, тоа значи да ги затвораме очите пред самата реалност. Всушност, за државите победнички најважно е да се признае дека територијалното разграничување е свето и неприкосновено, а останатото е второстепена работа. Но, дури и да се прифати тоа неосновано барање, зарем целиот свет не знае дека токму територијалните разграничувања го усложнуваат прашањето за вистинската заштита и покровителство на националните малцинства, зашто прашањето за произволните и неприродни граници е нераскинливо поврзано со прашањето за правата на националните малцинства. Дилемата што им се наметнува на државите угнетувачи, во случајов државите

победнички, е таа дека тие или ќе треба да ги применат одредбите содржани во мировните договори, односно правата на малцинствата и со тоа да придонесат за консолидирање на мирот посакуван од сите или, во спротивно, тие самите ќе ја негираат „светоста“ на договорите. Зашто во практиката им даваат еден силен аргумент на онеправданите малцинства и држави да атакуваат врз самите договори. Дотолку повеќе што ако се следат сегашните методи на негрижа и денационализација, дополнително се комплицираат меѓународните односи. Бидејќи победените, очајни од упорноста и спротивставувањето на победниците да ја исполнат нивната единствена обврска од договорите, во првата погодна прилика ќе се обидат да ги наложат своите права употребувајќи екстремно средства. И реално, како да не се вознемират од негрижата на некои од државите победнички, кои наспроти непристрасните и објективни констатации на научниците, наспроти постојните меѓународни акти и наспроти нивните сопствени потписи, нахално одбиваат дури да признаат дека во нивните држави има национално малцинство? Како може да се зачува ладнокрвноста кога цели карвани од бегалци или „доброволно“ иселувани, кои се жители на една земја, се прогонуваат без да се води сметка за нивната жална судбина?

Таквата ситуација, сама по себе крајно неправедна, веќе станува дури неподносливо збунувачка за оние кои пред сеопштата војна имаа барем една културна автономија, а сега се лишени од најелементарните човечки права. Пред сеништето на едно евентуално усложнување во меѓународните односи, пред сеништето на претстојните конфликти, на победниците треба да се даде знак на тревога за да разберат дека ако сакаат да се зачува ситуацијата, што тие најмногу ја искористија, тие треба да се заземат за примена на статутите за заштита и покровителство на националните малцинства.

Тој апел треба да се испрати и до Друштвото на народите. Ако неговата цел – да спречи секаква војна и да се грижи за зачувување на мирот – не е само една празна приказна, време е веќе тоа самото да се погрижи државите победнички и угнетуваачи совесно да ги почитуваат и применуваат правата на националните малцинства.

Никој веќе не треба да си прави илузии дека националните малцинства можат да се пренебрегнат одземајќи им ги сите права. Времето на денационализација одамна мина. Секојдневниот прилив од емигранти и иселеници уште повеќе ги влоши односите меѓу државите и создава една ситуација што навестува само бура. И така општото јавно право, потврдено и со последните мировни договори,

заповедно им налага на сите да ги почитуваат и применуваат статутите, односно правата на малцинствата различни по раса, јазик и религија. Да се пренебрегнуваат тие статутите, тоа значи да се уништат самите договори. Правото и праведноста налагаат да се почитуваат и правата на сите национални малцинства останати да живеат во туѓи за нив држави – победнички или победени!

Државната идеја и идејата за нацијата

„Друштвото на народите како меѓудржавна институција на 10 јануари годинава, наврши 15 години од своето постоење. Од историски аспект, назначениот период од време дава можност за оценка на значењето на оваа, формирана по војната, институција од сферата на меѓународниот живот.

Војната заклучи една ера со нејзините сопствени разбирања за *државата и за нацијата*, за нивните меѓусебни односи изразени во нормите на јавното меѓународно право, во системот на мировните договори, што историјата ги регистрирала, особено на тие од деветнаесетото столетие. Какви беа тогаш сфаќањата за државата? Државата беше апсолутното начело не само за политичката теорија, туку и за политичката практика. До војната, секоја држава беше целосен господар на својата територија. Тоа што се нарекува *суверенитет*, не е ништо друго, освен „една независност, поточно – еден определен минимум од слобода, што останува незасегната од каков и да било меѓународен ред, воспоставен по договорен пат меѓу државите“. Тој државен суверенитет, всушност, беше една моќна и ненарушлива догма, што се потпираше на силата на *државната идеја воопшто*.

Таа моќ на државната идеја до војната ја утврдуваше потчинетоста на националната и народносна идеја. Под сенката на „државниот суверенитет“ се обезбедуваше не само слободно внатрешно организирање на секоја држава и уредувањето на државното поданство, туку под таа заштитна сенка се обезбедуваше слободното уредување и на сите стопански, социјални, *религиозни и национални* односи врз територијата на државата. Народносната, националната идеја не беше уште *национално право*. За националното право како *droit primordial* се размислува подоцна. Таа потчинета положба на идејата за нацијата на идејата за државата трае повеќе од 100 години.

Идејата за нацијата,

меѓутоа, ги уриваше бавно, но сигурно сфаќањата според кои жителите на дадена територија едвај ли не се предмети, работи, нешто што ѝ припаѓа на територијата (Pertinenz des gebietes). Правната судбина на народносните групи стана еден световен проблем, независен од правната судбина на географската единица. Сеопшто-то образование на масите помогна за развојот на националното чувство. Тоа помогна за духовната карактерна врска меѓу истоплеменските заеднички житија и особени преку весникарското дело се создаде претпоставката за појава и зацврстување на *модерната национална свесќ*.

Во Франција (1769 г.) и во Германија (1785 г.) за првпат беше посочено значењето на националната идеја за формирање на државата. „Природата – теоретизираа филозофите на минатиот век – ја создава фамилијата. Според тоа, природната држава е исто еден народ со еден национален карактер. Еден народ е едно растение на природата, како една фамилија, само со многу разгранувања. Ништо не изгледа толку очигледно спротивно на целите на државното уредување и праведноста, како неприродното зголемување на државите и насилното мешање на човечките родови и нации под еден скиптар. Човечката власт е премногу слаба и мала за да ја потчини поинаку мислечката народност и да биде претворена во една убиствена машина, што се нарекува државна машина...“. Тоа се искриле на филозофските сознавања. Тие стануваат стихииен оган преку големата Француска револуција од 1789 г.. Тој оган вивнува и во средна Европа во 1848 г., во Германија, каде Фихте веќе беше рекол дека државата не е само цел, туку и средство за создавање на чисто човечкото во нацијата. А, тоа значеше духовна револуција, што на државата ѝ ја укажуваше функцијата на народноста и респектирањето на националноста, поставена дури и повисоко отколку самата држава.

И за тој духовно-револуционерен процес не малку придонесоа војните и мировните договори, кои не воделе сметка за националното право. „Произволноста со која Наполеон ја црташе државната карта на Европа, предизвика едно спротивно струење во чувствата на засегнатите народи. Сето тоа водеше кон едно духовно движење, што не можеше поинаку да се одбележи, освен како будење на националното чувство“ (Р. Лаун).

Треба да се признае, меѓутоа, дека идејата за нацијата сè повеќе проникнуваше и ја освојуваше државната политика, особено меѓународната. Виенскиот мировен договор од 9 јуни 1815 г., за првпат предвидува меѓународно правно покровителство на полската националност наспроти губењето на државната независност на Полска. За првпат во историјата, во 1830 година, грчкото национално движење, благодарение на симпатиите и поддршката на целиот цивилизиран свет, се претвори во национална држава. Во уставот на Австрија од 25 април 1848 г. и во императорскиот германски устав од 4 март 1849 г., во нивните респективни текстови се декларира дека сите народности потекла се рамноправни и секоја народност има ненарушливо право за зачувување и грижа за својата националност и јазик.

Речиси до предвечерието на светската војна државните граници на Европа не беа усогласени со националниот принцип. Сто дваесет милиони души живееше под туѓо државно владеење. Националното прашање не беше едноставно прашање за слободата или покровителството на народноста, туку тоа повеќе беше прашање за национално завладување и денационализирање.

Во таа смисла, епохата до војната беше не само епоха на стопански, туку исто и на национален империјализам. За длабоко разочарување на целиот културен свет, големата војна не го разреши националниот проблем. Таа не можеше да ја усогласи идејата за државата со идејата за нацијата. Но, вистина е дека правните позиции на националноста, наспроти сите оградувања, станаа посилни. Избувнувањето на војната предизвика невидено подигнување на националното чувство кај сите народи, кои учествуваа во неа. Меѓутоа, Версајскиот систем на договори не се усогласи со растот и силата на националноста, која доби форма на една нова доктрина за „националниот суверенитет“. И тоа се случи наспроти повикот на светската совест на разните конференции, наспроти влијанието на руската револуција во правец на зацврстување на националноста како субјект на правото и наспроти влијанието и на германската демократија, која го впиша правото на самоопределување во текстовите на нејзините демократски конституции од 1919 година.

Но, токму тој конфликт меѓу преовладувачката *идеја за национално самоопределување* и мировните договори, кои не воде сметка за буђењето на националното чувство, говори дека историскиот процес кон целосно почитување на националноста сè уште не е завршен. Во мировните договори правото на самоопределување ќе биде признато само за Горна Шлезеја и за Сарската област, каде по

15 години беше извршен плебисцит. Правото на самоопределување ќе ѝ биде потчинето на догмата за суверенитетот на државата, а идејата за народноста најде признание единствено во правото на покровителство на малцинствата и тоа без контрола од победниците.

Европа во 1920 година сфаќаше дека државниот систем во светот закрепнал не врз правото, туку врз силата. Таа знаеше дека војната заврши за да продолжи борбата на идеите за праведност и национална рамноправност. И токму сознанието дека конфликтите, што секојдневно се појавуваа во областите на меѓународниот живот, треба мирољубиво да се решаваат, го наложи формирањето на Друштвото на народите. Друштвото на народите не е совршена институција. Тоа нема ниту сила да ја наметнува својата волја, но наспроти сè тоа, сепак, е една морална сила. Затоа треба да биде почитувана силата на тој никулец од кој, под влијание на историските неопходности, ќе се создаде *висшњинскојто свешско единство врз основа на помирувањето на државните и националните идеја*. Тоа помирување ќе биде свршен факт ако моралниот конфликт меѓу татковината и човештвото се замени со длабока човечко-морална и стопанска солидарност меѓу народите.

Оној кој се воодушевува од идејата за тоа помирување не може да не гледа со симпатии на Друштвото на народите, кое нè потсетува на неправедните договори и само ги симболизира напорите за праведен светски мир.¹

Светската војна и националните малцинства

Кон крајот на XIX и почетокот на XX век западноевропските империјалистички држави како во Европа, така и во целиот свет, развија една интензивна освојувачка политика, што ги засили националните противречности, го зголеми националниот гнет и ги засили националните борби. На тој начин се подготви општеевропската војна (1914 – 1918 година), за време на која се дадоа неколку милиони човечки жртви, што ги поднесоа сите завојувани држави – победнички и поразени.² Светската војна се водеше во интерес на

¹ Сотир Јанев, напис „15 години од Друштвото на народите“.

² Бројот на жртвите во убиени е 9.998.771 луѓе, тешко ранети – 6.595.039, лесно ранети – 14.002.039, исчезнати без трага и заробени – 5.983.600, и умрени од избувнатите зарази како резултат на војната – околу 10.000.000 луѓе.

големите империјалистички држави, меѓутоа таа војна им се прѣстави на широките народни маси како национална, за националното постоење на Германија, Англија, Франција и др. и со таква измама многу народи и народности се бореа, го потрошија својот живот и егзистенција, зашто беа обземени од националните чувства и расположение. Можеби никогаш порано националното прашање немало такво значење како пред сеопштата војна. Меѓутоа, наспроти сите човечки и материјални жртви, ништо не можеше да се постигне. Националниот гнет си остана и со развојот на современиот империјализам на големите и на малите европски држави тој стана уште поголем и пожесток. И по војната, наспроти сите интриги и софистицираност на државите победнички, прашањето за националните малцинства доминира во европската политика. Бидејќи националното прашање, т.е. прашањето за самоопределување на сите колонијални, полуколонијални, угнетени и завладеани народи и нации е светско прашање, така и прашањето за националните малцинства, насилно вклучени во границите на туѓи држави победнички или поразени, е веќе, пред сè, општоевропско прашање, со кое се занимаваат сите меѓународни организации, институции и самите државници, политичари, општественици, социјал и национал револуционери во Европа и во целиот свет. Завладеаните и угнетени народи и национални малцинства лелекаат од веригите на насилничките мировни договори и самоопределување на народите, т.е. нивното право да располагаат со својата судбина сè повеќе и повеќе добива на значење.

По светската империјалистичка војна, само во Европа повеќе од 40 милиони разни народи и народности останаа да стенкаат под туѓото владеење и денес националниот проблем станува сè поактуелен. Зашто, поради националниот гнет и бруталноста, што ги применуваат владејачките нации во одделни држави, прашањето за

За време на војната Англија потрошила 24.143 милиони предвоени долари, Германија – 19.894 милиони, САД – 17.337 милиони, Франција – 11.208 милиони, Русија – 7.638 милиони, Австро-Унгарија – 5.438 милиони, Италија – 4.480 милиони предвоени долари.

Воопшто, за време на сеопштата војна се потрошени околу 2.250 милијарди лева, сума што послужи за разурнување на светот... А, кон тоа треба да се додадат единаесет милиони убиени и ранети и осум милиони инвалиди, без да го сметаме бројот на заболени од студ, глад и епидемии – војници и цивилно население, мажи, жени, деца... На пример, само во Германија има 28.600 души со една рака, 44.000 без нозе, 2.700 слепи, 5.000 умоболни. Само во Франција беа разрушени 741.883 куќи, 37 милиони хектари земјиште...

завладеаните, угнетени и онеправдани народи и национални малцинства е една сериозна опасност за мирот, особено во Европа.

Идејата за слободен национален развој на завладеаните, угнетени и онеправдани народи и национални малцинства, што некои филозофи и социолози теоретски ја развија уште во XVIII век, во последните десетлетија, особено по сеопштата војна, која уште повеќе ги разви националната свест и чувство речиси во сите колонијални и полуколонијални народи и угнетени и онеправдани народи и национални малцинства, придонесе веќе јавно и отворено да се признава правото на секој народ и сите национални малцинства во одделните држави да се развиваат слободно и да имаат национални права и политички и граѓански слободи. Како доказ за тоа да ги споменеме одлуките, односно плебисцитот и оптанството (искажаната желба), вметнати во насилничките мировни договори, што некои од победените држави ги користат. Со одлуките за покровителството на националните малцинства, државите победнички, како и новоформираните и прекумерно зголемени многунационални држави се обврзаа, дали со нив, дали со одделни специјални договори или со посебни извештаи, да ги признаат и почитуваат правата на националните малцинства, кои останаа во нивните граници, односно да ја почитуваат слободата и еднаквоста на сите граѓани, без разлика на вера, јазик и народност. Сите гореспоменати одредби го составуваат, така да се каже, позитивниот легален кодекс за слободен развој на угнетените и завладеани народи и национални малцинства во одделните држави победнички и поразени. Меѓутоа, поради одбивањето на повеќето од државите да ги почитуваат и гарантираат во практиката правата на националните малцинства, прашањето стана уште поактуелно и веќе не само теоретски, туку и практично се сложија за разгледување на редица конкретни прашања, со кои веќе се занимава целото образовано општествено мислење во светот, како и некои меѓународни организации и институции, вклучувајќи го и Друштвото на народите, барем за оние држави, што формално се обврзаа да ги почитуваат правата и слободите на одделните национални малцинства. Колку што Друштвото на народите се покажа несигурно да ја исполнува својата улога на гарант за покровителството и правата на националните малцинства останати во границите на туѓи држави, толку повеќе прашањето се заостри. Литературата за националните малцинства постојано се зголемува. Разни меѓународни политички институции, како и стари и новоформираните меѓународни здруженија почнаа активно теоретски и прак-

тично да дискутираат за прашањето за националните малцинства. Зашто, неспорен факт е дека по насилно склучените мировни договори во Европа има над 40 милиони жители „национални малцинства“, кои стенкаат под туѓ јарем, и колку повеќе владејачките нации ги угнетуваат и онеправдуваат, толку повеќе се зголемува антагонизмот меѓу владејачките нации и националните малцинства, од кои некои, соочени со безизлез, преминуваат кон иредентизам! Така што не е доволно само да се зборува дека треба да има или дека има правна еднаквост, туку тоа треба да се изрази и во реалноста. На тој начин, прашањето за слободниот развој и покровителство на националните малцинства проникнува и го предизвикува Друштвото на народите. Порано или подоцна тоа ќе биде принудено да формира една постојана институција составена од експерти за прашањето на националните малцинства, што ќе се занимава и ќе ги проучува сите прашања што ги засегаат националните малцинства и нивните праведни барања и аспирации. Со тоа барем ќе се овозможи прашањето за националните малцинства да се проучи поопширно како општоевропско прашање, од кое во извесна мера зависи и мирот во Европа и во целиот свет. Најмалку што може да се стори е да се подготви еден меѓународен документ за националните малцинства со кој попрецизно и точно, барем правно, ќе се објасни поимот *национално малцинство*.

Националните малцинства во Европа

Во 1931 г., во почетокот на јули, во Виена, Здружението на европските народносни малцинства одржа конгрес од кој издаде еден зборник за положбата на народносниите малцинства во Европа.¹

Зборникот ги засега малцинствата во следните држави, во кои живее позначителен број национално население.

Во 1931 г. Здружението на европските народносни малцинства, кое секоја година одржува свои конгреси во Женева, издаде еден зборник за состојбата на народните малцинства во Европа.

Зборникот ги засега малцинствата во следните држави, во кои живеат позначителен број миноритетни населенија.

¹ Die Nationalitäten in den Staaten Surpas. Sammlung von lagerberichten. 1931, Wien – Leipzig.

I. Североисточна Европа: Естонија-малцинства (германско, руско, шведско, еврејско; Летонија (еврејско, германско, руско; Полска (украинско, германско, еврејско, белоруско и литванско).

II. Средна Европа: Данска (германско); Германија (полско и литванско); Чехословачка (германско, унгарско, еврејско и руско – во поткарпатска Русија); Австрија (чехословачко, словенечко и хрватско); Унгарија (германско).

III. Југоисточна Европа: Југославија (германско, унгарско, бугарско и романско); Романија (унгарско, германско, еврејско, руско, украинско и бугарско); Бугарија (еврејско, турско и др).

IV. Јужна Европа: Италија (југословенско, германско, грчко, со Додеканезите)¹.

За секоја држава е дадена официјална статистика за население-то, со укажување на бројноста на секоја народносна група и на процентот, што таа го претставува од целокупното население на земјата. Потоа, меѓународните обврски да ги заштити малцинствата, што секоја држава ги преземала според договорите и на крајот, какви закони државата донела за заштита на малцинските групи, кои живеат на нејзината територија.

Според дадените официјални статистики, еве како се претставени малцинствата:

Естонија (попис од 1922 г.) има население од 1.107.000 души, од кои 969.976 се Естонци (87,7 %), а останатите се малцинства (12,3 %) од кои најбројни се Русите 91.109 (8,2 %).

Летонија (попис од 1930 г.) има вкупно население од 1.900.045 души, од кои 1.394.956 (73,5 %) се Летонци, а останатите се малцинства (26,5 %) од кои 238.000 (12,3 %) се Руси.

Литванија (попис од 1923 г.) има вкупно население од 2.028.971 души, од кои 1.701.863 (84,2 %) се Литванци, а останатите се малцинства (15,8 %) од кои 153.743 (7,6 %) се Евреи.

Полска (попис од 1921 година) има вкупно население од 27.176.717 души, од кои 18.814.293 (69,2 %) се Полјаци, а останатите (30,8 %) се малцинства. Од нив, 3.898.431 (14,3 %) се Украинци, 2.110.448 (7,8 %) Евреи, 1.059.194 (3,9 %) Германци и 1.060.237 (3,9 %) Белоруси.

Германија (попис од 1925 г.) има вкупно население од 62.410.448 души, од кои 61.131.222 се Германци и 902.012 Полјаци, од кои некои

¹ По Сен-Жерменскиот и Рапелскиот договор кон Италија се присоединија 200.000 Германци и 460.000 Југословени.

истовремено како мајчин јазик, освен полскиот, го говорат и германскиот.

Чехословачка (попис од 1921 г.) има вкупно население од 13.374.364 души, од кои 8.760.937 (65,5 %) се Чехословаци (6.700.000 Чеси и 2.000.000 Словаки), потоа 3.123.568 (23,4 %) Германци, 745.431 (5,6 %) Унгарци и 461.849 (3,5 %) Руси.

Југославија (попис од 1921 г.) има вкупно население од 11.894.911 души, од кои 8.911.509 (74,36 %) Срби и Хрвати и 1.019.997 Словенци, како и 176.479 (1,46 %) „други словенски јазици“ или вкупно 10.087.985 (84,33 %) – Срби, Хрвати, Словенци и „други словенски јазици“. Останатите се малцинства од кои 467.658 (3,9 %) се Унгарци, 505.790 (4,22 %) Германци, 439.657 (3,67 %) Албанци и 321.068 (1,93 %) Романци.

Во таа официјална југословенска статистика никаде не се зборува за Бугари. Бугарите во Македонија, западните покраини и во Банат во белградските официјални изданија се означени под рубриката „Србо-Хрвати“. По опширните податоци, што зборникот ги дава за германското и унгарското малцинство во Југославија, околу 10 страници одделува за Бугарите во Македонија и западните покраини (*Das Gedit von Zaridrob und Bosiljgrad*).

Под заглавјето *Македонија* се дадени следните параграфи: 1) Земја и население; 2) Правна положба; 3) Училишта и цркви; 4) Јазик; 5) Политички права; 6) Економска положба и 7) Општествена сигурност.

Во првиот параграф се опишуваат географските граници на Македонија, во кои, според една статистика објавена во бр. 19.950 од 1905 година на парискиот весник „Тан“, живееле 2.782.000 души, кои биле поделени по народности: Бугари 1.200.000, Грци 270.000, Срби 150.000, Романи (Куцовласи) 72.000, Турци 410.000, Албанци 600.000 и Евреи 80.000. Албанците и Србите посочени во таа статистика, всушност живееле во области, кои, според тогашната турска административна поделба, припаѓале на македонските вилаети, но без да влегуваат во географските граници на Македонија. Ако тоа се има предвид, тогаш процентот на бугарското население на териториите што влегуваат во географските граници на Македонија во 1905 година реално не бил 43 %, туку 59 % од вкупното население на таа област.

По светската војна целата територија на Македонија, што опфаќала околу 65.000 кв. км, била поделена на следниот начин: на Србија 32.000 кв. км, на Грција 25.000 кв. км, на Бугарија 8.000 кв. км

и на Албанија 500 кв. км. Во останатата под српска власт македонска територија живеат 600.000 Бугари, кои и денес го сочинуваат најголемото мнозинство од тамошното население. Во извештајот на г. Греј, приложен кон записите на Лозанскиот балкански комитет од 1927 година и испратен до Друштвото на народите, се посочува дека и денес 65 до 70 отсто од населението на српска Македонија е бугарско.

Во вториот параграф се говори за правната положба на македонското население. Се потсетува на обврската на Југославија да им даде права на сите свои малцинства, што формално е стимулирана во договорот од 10 ноември 1919 година, потпишан од југословенските делегати и претставниците на големите држави во Сен-Жермен кај Париз. На посебно место се нагласува задолжението произлезено од чл. 9 од тој договор, кое се претвора во обврска на југословенската влада, на децата на малцинските населенија да им овозможи да учат на својот мајчин јазик. Наместо да ја исполни таа своја обврска, белградската влада донесе „закон за заштита на државата“, кој со посебна строгост се применува спрема бугарското население во Македонија.

Во третиот параграф се даваат податоци за бројот на бугарските училишта и цркви во македонија до 1912 година. Сите тие денес се уништени и заменети со српски училишта и цркви.

Во четвртиот параграф се истакнува дека бугарскиот јазик, со кој се служеше населението додека Македонија беше под турско владеење, и во училиштата, и во црквите, и во приватниот живот, денес не е само заборавен, туку неговата употреба е еднаква на престап против државната безбедност. Сите Бугари се принудени да ги сменат своите фамилијарни имиња според српската наставка. Насекаде се избришани сите бугарски натписи, дури и тие на црквите.

Додека имаше политички живот во Југославија, македонските Бугари биле постојано лишени од правото да учествуваат слободно во политиката на земјата. Избираните делегати за собранието постојано се наметнувани од Белград.

Стопанската ситуација на областа се опишува како максимално тешка и без посебна грижа од страна на власта за опстанокот на населението.

Лична безбедност во Македонија, откако таа област е под српска власт, никогаш не постоела.

Во делот за западните покраини се посочува дека отстапената територија – неколку села во Кулско, Цариброд и неговата околина,

дел од Трнската околија и Босилеград и неговата околија – зазема пространство од 1.545 квадратни километри, населено во 1919 година, кога со Нејскиот договор тие области ѝ беа отстапени на Југославија со 64.500 души. Населението е чисто бугарско. Србите ја побараа и ја добија таа бугарска територија на Париската конференција од чисто стратешки мотиви. Границата е исцртана без оглед на стопанските и други потреби на населението. Како никаде на друго место, таа минува по средината на селата, па дури домот на едно исто лице го дели на два дела.

Населението, чии живеалишта останале од оваа страна на границата, не може да ја обработува својата земја, што останала од другата страна на границата и обратно.

Сите бугарски училишта и цркви, што постоеја таму до анексијата, се затворени и заменети со српски.

Нема никаква лична безбедност за затеченото население. Како доказ, на крајот е приложен еден долг список со имињата на Бугарите, кои биле убиени од српската власт во тие покраини од 1922 година до денес.

Романија (попис од 1930 г.) има вкупно население од 18.024.269 души, од кои 11.545.311 (71,9 %) се Романци, 1.463.573 (9,1 %) Унгарци, 778.094 (4,9 %) Евреи, 713.564 (4,5 %) Германци, 500.484 (3,1 %) Украинци, 351.328 (2,2 %) Бугари, 222.375 (1,4 %) Турци, Татари и др.

Како секоја официјална статистика и во случајов Романците се стремат да ја намалат бројноста на малцинските групи. Во делот за Унгарците, кои живеат во Романија, се истакнува дека тие не се 1.463.573, како што се прикажува, туку се 1.924.000 или 11,5 % од вкупното население на кралството.

Уште помал е прикажан бројот на Бугарите во Романија. Се разбира, тие се многу повеќе од официјалната бројка 351.328, што се прикажува од страна на власта. Тоа се нагласува во делот на зборникот, што се занимава со Бугарите во Романија.

Во пределите на таа држава Бугарите живеат во Бесарабија, северна Добруца, јужна Добруца и во Банат.

Според руските официјални статистики, особено според податоците што пред војната ги дава рускиот професор Державин, бројот на Бугарите во Бесарабија не е помал од 300.000 души.

Од бугарскиот културен живот, што некогаш бил исклучително богат, има само слаби траги. Бугарските училишта и болгардската бугарска гимназија се затворени и заменети со романски. Словенската богослужба е исфрлена од црквите.

Економската положба на бугарското население е влошена со аграрната реформа. Со неа е експроприран дел од земјата на селското население за да им биде поделена на романските доселеници.

Романските автори: Когалничано, Комнен и други тврдат дека бројот на Бугарите во северна Добруца не е поголем од 50.000 души, иако тој број е двојно поголем – околу 100.000 души, кон кои треба да се додадат и околу 200.000 Бугари од јужна Добруца. Според тоа, во двете Добруци и Бесарабија, без Банат, бројот на Бугарите е над 600.000 души, иако официјалната романска статистика го сведува на половина.

Во зборникот, исто така, се даваат податоци за учебното и културното дело на Бугарите во северна и јужна Добруца, како и за нивната економска положба.

Од многубројните бугарски училишта таму, останати се само четири приватни бугарски училишта во Силистра, Добрич, Каварна и Балчик, кои се одржуваат исклучиво од средства на бугарското население. Голем дел од бугарските деца, особено по селата, се принудени да ги посетуваат романските училишта.

Стопанската положба на населението е влошена со аграрната реформа, која едноставно ги ограби Бугарите и ги доведе во ситуација да не можат да живеат.

Зборникот, меѓутоа, е нецелосен. Тој не дава никакви податоци и не говори ништо за положбата на малцинствата во Грција и Турција, иако насекаде е истакната, во најситни детали, ситуацијата во која се наоѓаат германското, а потоа и унгарското малцинство.

За Бугарите и за другите словенски малцинства е одвоено помалку простор. Сепак, треба да бидеме задоволни дека во еден труд од светско значење, каков што е споменатиот зборник, е дадено нешто за бугарското малцинство во Југославија и во Романија. Германците и Унгарците продолжуваат упорно да работат за своите малцинства. Во Берлин започна да излегува посебно издание за тоа прашање и во првиот број детално е опишана положбата на германското население во полска Горна Шлезеја и начинот на кој се применува конвенцијата потпишана во Женева меѓу Полска и Германија на 15 мај 1922 година. Наредните броеви ќе ја разгледуваат детално положбата на германското малцинство во другите земји. Изданието излегува на германски и на француски јазик.

Унгарците, најпосле, го издадоа на француски јазик „Тријанонскиот мировен договор од аспект на мирот, меѓународната безбедност и соработката меѓу народите“.

И бугарското Здружение за мир и Друштвото на народите издаде, исто така, на француски јазик, една доста детална брошура за положбата на бугарското малцинство во Југославија, Грција, Романија и Турција.

И покрај тоа што светот сега е преокупиран со стопанските проблеми, сепак, прашањата за малцинствата и за ревизијата на договорите не губат ништо од својата актуелност и не треба ниту за момент да престанеме да работиме на тоа.

Прашањата околу мировната политика не се разрешуваат изолирано. По прашањето за репарациите, следува тоа за разоружувањето, што е поврзано со безбедноста, а безбедност нема да има сè додека не се решат горливите проблеми во светот – прашањата за малцинствата и за ревизијата на неправедните и неумоливите договори.

Трајноста на мировните договори

Во „*Ла Рејублик*“, г. Пјер Доминик потсетува на борбата на Мустафа Кемал паша против договорот од Севр и на ослободувањето на Турција од неговите обврски, па вели: Кемал го искоина на парчиња договорот од Севр, што значи дека од договорите склучени во 1919 г. во Версај, Трианон, Сен-Жермен, Неј и Севр, еден веќе е уништен и заменет со друг. Од друга страна, може да се потврди дека ревизијата на Версајскиот договор е започната и дека, на пример, од финансиските клаузули, што имаа сила на закон во 1919 г., не останува многу нешто. Јас не велам ништо за заземањето на германската територија. Еден договор не вечен. Тој претставува само еден распоред на сили и може да биде раскинат исто како што бил и склучен, – насилно, и да биде заменет со друг договор, што нема да биде помалку праведен, барем за оние на кои ќе им помогне или ќе им создаде попријатни услови. Договорот од Севр функционираше пет години, а Версајскиот 13. Нашите современици нека го запаметат тоа. Како што гледаме од тоа што го направил Мустафа Кемал, договорите присвојуваат само една наложена вредност. Инаку, во еден свет без судови и жандармерија, тие се само гола хартија. Според тоа, ние можеме да зборуваме за светоста на договорите, но толку многу светци биле живи изгорени, обезглавени или раскинати, што треба да мислиме дека колку и да се свети, договорите сепак можат, исто така, да настрадаат.

Народносните малцинства во Франција

Во Франција нема никакви народносни малцинства. Сите француски граѓани припаѓаат на француската народност. Во Франција, тој што ќе се откаже од француската народност е предавник на својата татковина и заслужува да биде лишен од граѓанските права. Таква е официјалната доктрина, стапена во законска сила од времето на големата Француска револуција и која од тогаш строго се чува и почитува, каква и да било партија да е на власт во Париз. Навистина, има две провинции, Алзас и Лорен, чие население е од германско потекло и во мнозинство говори германски јазик, ама тоа население постојано, дури и под германско владеење пред сеопштата војна, инсистира дека припаѓа на француската народност и затоа тоа не прави исклучок од општото правило.

И Франција не е ослободена од малцинскиот недостаток, од кој страдаат речиси сите, големи и мали, европски држави. Во Бретања беше организирано празнување по повод 400-годишнината од присоединувањето на тоа бившо кнежевство кон француското кралство – и таму се најдоа сепаратисти, кои го засенија празнувањето со една смела акција: тие со експлозив го кренаа во воздух и го разрушија споменикот подигнат во Рен, бретанската престолнина, за овековечување и славење на чинот на присоединувањето. Францускиот премиер Ерио, пристигнат од Париз за тоа празнување, протестирајќи од името на цела Франција против таквиот вандализам, каков што беше разурнувањето на споменикот, изрази стравување случајот да не биде искористен во странскиот печат за да се посее сомнеж во државната целовитост и цврстина на Франција. А, месните власти вознемирено изјавија дека во Бретања нема сепаратисти, туку само шака „безумени и престапници“, кои треба да се фатат и казнат.

Да се казнат, се разбира од судот, но таква постапка, пред сè, ќе потврди дека сепаратисти реално постојат и дека нивното националистичко движење не може да се негира. Сега веќе говорат дека постојат такви екстремни сепаратисти, кои мечтаат да го следат примерот на Ирска и да се борат за целосно издвојување на својата земја: Бретанците, како што се знае, се слични со Ирците и нивниот стар јазик во многу точки наликува на галскиот јазик, што е уште жив, како на „Зелениот остров“, така и во југозападна Англија, во Велс. За 400 години, Бретања успеала да се асимилира со останата

Франција, но локалното селско население, како и крајморското, лошо го знае францускиот јазик и претпочита да се разбира на својот стар дијалект, што нема ништо заедничко со кој и да било друг континентален европски јазик. Тоа и досега, од времето на своето востание против Првата француска револуција, никогаш не пројавило никакво незадоволство кон централната власт во Париз и за себе не побарало никакви автономни права на народносно малцинство. Меѓу сенаторите и делегатите од бретанскиот департман нема никакви автономисти. Но, дека автономно движење постои таму, тоа уште помалку може да се негира, зашто во Бретања одамна се издаваат на бретонски и француски јазик дузина весници и списанија, кои агитираат за самостојноста на територијата на бившото кнежевство. „Безумени и престапници“? Природно е што такви автономисти и сепаратисти се јавуваат во весниците на локалните власти. Така ги нарекуваат и како такви ги сметаат политичките агитатори во сите земји во првата фаза од организирањето на нивното движење. Безумени и престапници биле, а можеби и сега се, на пример, Каталонците во Шпанија и Украинците во Полска, какви што беа и Ирците во однос на Велика Британија. Но, само со судски процеси, а уште помалку со негирање, такво движење никогаш не можело да се задуши и уништи. Историјата не познава малку такви случаи кога националното движење, стремејќи се кон сепаратизам, почнувало од групичка смели „безумени“, продолжувало десетици години без каков било успех, но подоцна бавно се вкоренувало во свеста на населението и на крајот доведувало до решителни дејства.

Државната целовитост на Франција едвај ли не е во опасност од бретанското автономно движење, но и тука голото негирање или репресиите се појавија како најпакосен систем, што ги озлобува умовите и ги разгорува страстите. До неодамна во бретанските цркви свештениците немаа право да проповедаат на бретански, а од училиштата, барем досега, е целосно прогонет мајчиниот јазик на учениците. Дали за нив таквата забрана не е најдоброто средство да ги помагаат агитациите на автономистите и на сепаратистите?

Франција претставува силен државен и народносен блок, но нејзините составни делови сè уште не го изгубиле својот сопствен облик и карактер. Тие особености можеби ќе се измазнат по редица нови поколенија, по сто или по неколку стотици години, но тие треба да се надминат на мирен начин, а не по пат на насилство. Забраната, пак, на јазикот се јавува како најнеподносливо насилство

што постојано и насекаде предизвикувало огорченост и отпор. Чудо е што тоа сè уште не можат да го признаат во еден толку голем културен центар како Париз.

Не само Бретанците го бараат правото на свој јазик. На североисток на Франција живее фламанско население, чиј јазик е близок на холандскиот. На југоисток милиони Провансалци си остануваат верни на својот јазик, на својата богата литература и на своите поети, од кои најновиот Мистрал се здоби со светска слава. На западниот средоземноморски брег, на Пиринеите, росенолските жители се полни со чувства на народносна солидарност со шпанските Каталонци, а на другата страна на Пиринеите, на брегот на Атланскиот Океан, Баскијците, обновувајќи го својот стар јазик, се чувствуваат поблиски до шпанските Баскијци, отколку до Французите. Меѓу нив сè уште нема „безумени“, кои би посакале да се одвојат од Франција, но, сепак, има стотици илјади противници на таква асимилација со француската народност, која би го натерала локалното население сосема да го заборава посебното потекло и посебните дијалекти наследени од прадедовците.¹

Друштвото на народите и националните малцинства

Националните малцинства веќе не можат да го поднесат владеењето на соодветните држави, кои угнетуваат, денационализираат и асимилираат големи етнички, религиозни, јазични и национални групи. Во актуелната констелација на односите, тие јасно гледаат и сфаќаат дека малку можат да очекуваат и да се надеваат на Друштвото на народите, кое, според својот состав и функцијата, барем засега не е во состојба да им помогне за да ги заштити и покровителствува.

Друштвото на народите досега ништо не направило, иако досејата му се полни со жалби од малцинствата, а надлежните држави се обврзани со своите потписи дека ќе ги применуваат и почитуваат соодветните клаузули на договорите. И во последните 17 години тоа не најде време и можности да се позанимава со горчливата судбина на националните малцинства, ниту, пак, да направи анкета за жалбите. Друштвото на народите и за едното и за другото се соочува со

¹ С. Димонт, в. „Изгрев“ од 20. VIII 1932 г.

внатрешни пречки. Сите национални организации и комитети, сите меѓународни мировни здруженија и здруженија против војната не еднаш во разни конгресни резолуции го подвлекле пренебрегнувањето на извештаите, на жалбите и нивните протести до Друштвото на народите. Во тие објективни извештаи не еднаш е подвлечено дека мирот во Европа е сериозно загрозен, зашто над 40 милиони човечки суштества се лишени од елементарни човечки, национални, политички и граѓански права, и најбездушно се потиснува народноста и националната свест. Според податоците на бившиот германски министер Гешнер, националните малцинства во Европа надминуваат 40 милиони души, што претставува едно население многу поголемо од тоа на двете европски држави – Романија и Југославија. Борбата на тие малцинства ги заострува односите меѓу народите, го понижува моралното и умствено ниво на народностите, кои се наоѓаат под туѓ јарем, и создава омраза и желба за одмазда. Европа не може целосно да се смири ако претходно не биде решено прашањето за националните малцинства. Тоа е основниот заклучок, што може да се извлече од актуелната состојба.

Пактот за Друштвото на народите, уставите на сите меѓународни пацифистички организации и друштва, говорите за мир на меѓународните конгреси, за онеправданите остануваат само голи фрази. Такви остануваат и заложбите за мир, што секоја година се изнесуваат на конгресот на меѓународниот сојуз за мир. Колку и да се добро стилизирани уставите, колку и да се красноречиви одржаните говори, тие ниту за јота не ја подобрија грозната судбина на националните малцинства, толку онеправдани во името на империјализмот.¹

Примената на насилничките мировни договори ја направи положбата на националните малцинства полоша, отколку што беше пред војната, зашто и „новоослободените“ народи на извесен начин станаа потиснувачи на своите потчинети национални малцинства. Нараснатата нетрпеливост доведе на многу места до обиди за целосно бришење на народните малцинства. И така постепено прашањето за националните малцинства стана судбоносно за цела Европа.²

Националните малцинства сакаат да им се гарантира природното право за слободен развој на сите национални групи останати како потчинети во границите на одделните држави. Тоа право ќе

¹ Сп. „Отец Паисиј“, год. III, бр. 10 „Друштвото на народите и мирот“.

² Види „Ноје фраје пресе“ од 30. VI 1932 г.

биде официјално прокламирано од самите сили победнички и бивши сојузници. Покровителството на националните малцинства е предвидено во насилничките мировни договори во Сен-Жермен, Трианон и Неј, па според тоа претставува неразделен дел од уставот на Друштвото на народите. Барањата на одделните национални малцинства за зачувување на нивната култура, јазик, обичаи, религија и народност е едно легитимно право, озаконето со самите мировни договори и од Друштвото на народите. Версајскиот договор, на пример, не говори само за национални малцинства, туку и за етички, религиозни и јазични малцинства и нив ги смета за еднакви со првите, па, според тоа, произлегува дека националните малцинства се многубројни и различни. Националните малцинства, кои говорат на свој посебен јазик, имаат своја посебна религија или вероисповед или се од друго расно или племенско потекло, сите тие се национални и како такви имаат право на свој самостоен развој, без да бидат денационализирани и асимилирани од останатата владејачка нација.

Меѓутоа, наспроти ограничувачките мерки и наспроти асимилаторскиот приод и теророт над националните малцинства, тие се борат и опстојуваат на своите права и слободи според локалните услови и околности во одделните држави. Таму каде што се исклучени сите можности за легална борба, некои од националните малцинства го следат револуционерниот пат како единствен, кој ќе може да придонесе за гарантирање на нивните права и за нивното конечно национално ослободување. Националните малцинства преку своите организации – легални и нелегални, посебно и групно – организирано се борат за своите права. Тие знаат дека не можат да очекуваат повеќе од тоа што им се дава и не си прават илузии да се надеваат на повеќе од тоа. Пред Друштвото на народите некои национални малцинства со молби бараат формирање на еден постојан комитет при друштвото на народите. Тие бараат да им се овозможи да одржуваат културни врски со своите сонародници, кои живеат надвор од вештачките и произволни граници на државата во која ги оставија насилничките мировни договори. Насилниците во државите поробувачи за да го оправдаат теророт, што го применуваат врз потчинетите национални малцинства, ги обвинуваат дека, наводно, биле нелојални и дека се служеле со недозволиви, според договорите, средства за борба и др. Но, всушност, според методите, теророт и режимот, самите влади во одделните држави се нелојални кон потчинетите од нив народи и национални малцинства.

Прашањето за националните малцинства и завладеаните, поробени и угнетени народи во југоисточна Европа и на Балканот е доста сложено и во секоја посебна држава се манифестира низ разни форми. Оттука, тоа не може општо да се определи и да се решава, без детално да се проучи самата положба со оглед на историско-економскиот развој на угнетените народи и национални малцинства, кои во разните држави имаат свои историски, битови, религиозни, економски и социјални специфичности. Многу од поробените и национално угнетени народи и национални малцинства наивно сакаат Друштвото на народите искрено и фактички да се јави како гарант за нивното покровителство и заштита, зашто секое национално малцинство има своја посебна национална физиономија, своја култура и сите сакаат и треба да се развиваат самостојно. Кога националните малцинства ги претставуваат своите животни и праведни барања на милиони човечки суштества, на тој начин ги допираат најделикатните прашања за нивното постоење. Во секоја одделна држава прашањето за националните малцинства различно се поставува и треба различно да се разгледува. Во повеќенационалните држави постоењето на националните малцинства се смета како еден недостаток, како порок, бидејќи не се сака да се подготви и примени каква и да е програма за правата и обврските, за политичките и националните права и слободи. А, националните малцинства сакаат да бидат не само на хартија, туку и фактички, во практиката еднакви пред законите и не сакаат да ги третираат како пониска раса, како што е, на пример, случај со турското национално малцинство во сите балкански држави, како што е случај со Албанците во Косово, со Македонците во Грција и Југославија, со Бугарите во Романија и Бесарабија, како што е случај со Бошњациите, Молдавците и др. Меѓутоа, во една држава која се идентификува само со својата етничка националност, многу е тешко, па дури и невозможно да се создаде таа еднаквост меѓу оние кои припаѓаат на мнозинството од населението и останатите националности, зашто има области во некои од државите каде мнозинството и малцинството не се еднакви според значењето.

На четвртиот конгрес на националните малцинства, што се одржа во Женева во 1928 г., имаше претставници од 35 национални малцинства, кои броеја близу 40 милиони жители. На него едногласно беше усвоена резолуција во која се вели Друштвото на народите да ја смени својата линија на однесување спрема онеправданите национални малцинства, кои се наоѓаат во одделните држави. И

навистина, во интерес на мирот е тоа да не гледа на националните малцинства како на некое безначајно мнозинство, туку треба да им го пружи надлежното покровителство на што, барем според постојните договори, има право. Но, залудно! Друштвото на народите следи строго определена политика и не само што не придонесува барем за олеснување на положбата на националните малцинства, туку, напротив, лесно ги поттикнува заинтересираните држави победнички на секој можен начин побрзо да ги денационализираат и асимилираат или иселат потчинетите национални малцинства. Зашто, сосема погрешно смета дека прашањето за националните малцинства ќе може радикално да се реши само со денационализирањето и асимилирањето на постојните религиозни, етнички и јазични национални малцинства.

Во 1928 г., Генералното собрание на Друштвото на народите се занимаваше со прашањето за националните малцинства и *Belaerts van Blookland*, претставникот на Холандија, изјави дека процедурата, што се применува во поглед на молбите и жалбите на малцинствата, не е доволна и задоволувачка. Сите барања, молби и протести од националните малцинства се препраќаат во еден комитет, што се состои од тројца членови на Советот на Друштвото на народите. Меѓутоа, на секое заседание на Советот, тие членови постојано се зафатени со сосема други прашања и работи. Освен тоа, сите записи, што секцијата на малцинствата ги претставува пред Советот задолжен да ги разгледува молбите, ги содржат размислувањата и ставовите на претставените на државите во него. Ете зошто се најде за неопходно да се формира една специјална постојана комисија за малцинствата. За формирањето на таквата комисија се изјасниле германскиот канцелар *Müller* и претставникот на Швајцарија, *Mota*, меѓутоа останатите, како министерот за надворешни работи на Полска, се изјасниле против таквиот предлог.

За време на заседанијата на Друштвото на народите (1928) министерот за надворешни работи на Франција, покојниот *Аристид Бријан*, во еден говор изјави дека националните малцинства во одделните држави не треба да бидат причина за омаломоштување и слабеење на државите и дека тие не можат да бидат средство за постојано заплашување на Друштвото на народите. Прашањето за националните малцинства ќе треба да се разреши, за да не биде причина за безредија и војни. Наспроти сè, треба по секоја цена да се зачува мирот. Наспроти тоа, фактички прашањето за националните малцинства смислено се одложуваше и не се решаваше правил-

но. На тој начин, на националните малцинства, наместо да им се даде леб и вода, им се служи оцет или отров. А, пак, националните малцинства борејќи се и заштитивајќи ги своите права сакаат да бидат третирани барем така како што се третира секој граѓанин во една правна и цивилизирана држава.

Во печатот и на многу отворени собранија, конгреси и собири, прашањето за правата и покровителството на малцинствата се разгледува различно. Мнозина сметаат дека е неопходно да се создаде едно меѓународно законодавство за националните малцинства. Но, и тоа не е доволно. Лошото не е во отсуството на некаков меѓународен кодекс за правата и покровителството на малцинствата, туку основната грешка е во тоа што насилничките мировни договори склучени во Версај, Трианон, Неј и Сен-Жермен насила ја скорија новата карта на Европа, пресекувајќи ја со произволни и неприродни граници. Во таа новосоздадена ситуација и во сегашната меѓународна положба, Друштвото на народите, според составот и функциите, не е во состојба да го реши прашањето за правата, слободите и покровителството на националните малцинства. Ете зошто настаните сè повеќе и повеќе се развиваат така што ги демаскираат, а можеби и ќе ги казнат сите виновници за насилничките мировни договори, кои произволно оставија во туѓи држави цели народи и национални малцинства, без да ги прашаат што тие самите сакаат.

Наспроти сè, никој не го негира принципот за покровителство на националните малцинства. Напротив, тој принцип е веќе идеја, што ги занимава како сите национални малцинства, така и општественото мнение во светот, но и официјалните меродавни фактори. Меѓутоа, кога се говори за националните малцинства, постојано и насекаде треба да се тргнува од самата реалност и да се бараат конкретни практични мерки и логични заклучоци. Зашто, прашањето за националните малцинства земено во својата севкупност, не може и не треба да се разгледува и разрешува шаблонски, низ голи и чисто теоретски формални или чисто правни формули, со кои се користат заинтересираните држави за да ја оправдаат својата асимилаторска и денационализаторска политика спрема националните малцинства или, пак, за да ги натераат на еден безизлезен иредентизам.

Фактички, има два вида национални малцинства. Едни, како што е случајот со многу Германци останати во границите на туѓи држави како Романија, Југославија, Литванија и Чехословачка, што е слично на турското национално малцинство во Југославија, Рома-

нија, Бугарија, Грција и Албанија, и тие се вистинските национални малцинства, кои откинати од својата нација останале да живеат под туѓо владеење. Невистински или погрешно нарекувани национални малцинства се од сосема друга категорија. Тие, навистина, на правен или дипломатски јазик се нарекуваат малцинства, но всушност на самото место формираат едно апсолутно мнозинство, бидејќи во 95 % се локално жители. Таков е случајот со Македонците на Балканот, со Албанците во Косово, со Бугарите во Добруџа, каков што е случајот и со Молдавците (Бесарабија)¹, со Украинците (Буковина), Трансилванците (Унгарци) Бошњаците, Хрватите и Словенците, кои проформа се нарекуваат национални малцинства, но погледнато строго тие во соодветните земји или провинции се мнозинство и процентот на владејачките нации во тие места не надминува од 1 до 5 отсто, и тоа како доселени чиновници-колонизатори или одделни трговци-шверцери. Така што, кога станува збор воопшто за национални малцинства треба да се имаат предвид горепосочените разлики. И едните и другите како угнетени националности ги бараат своите права, па според тоа се борат и ќе се борат за својата слобода. Како национални малцинства тие имаат право на заштита и покровителство и на помош од каде и да стигнува таа. Рековме дека Друштвото на народите не е во состојба да им помогне, но, сепак, има многу лица, речиси од сите национални малцинства, кои наивно веруваат дека Друштвото на народите ќе им пријде на помош. Тоа е една илузија, што можеби задоволува одделни наивни лица и групи, но не може да ги задоволи националните малцинства, земени како посебни колективни тела, зашто разумот и фактите говорат во полза на спротивното, т.е. Друштвото на народите со својата доктрина, состав и функционирање, како и со својата досегашна практика, придонесува за побрзото систематско асимилирање на националните малцинства.

¹ Молдавците во Бесарабија се 2.344.800 жители.

Асимилирањето на Македонците во Југославија

Според в. „Тајмс“ од 16 јуни 1932 г., на дебатата во Домот на лордовите околу прашањето за малцинствата во Југославија, државниот секретар во министерството за одбрана, лордот Хелшам, во името на владата ја поднел следната декларација:

„Положбата на Албанците во Југославија е многу малку позната. Само една петиција, што се однесува на нив, била претставена во Друштвото на народите и таа моментално се разгледува од еден негов комитет. Југословенската влада го прифатила ставот дека во Југославија не постоело македонско малцинство и, колку што знае, околу тој став Друштвото на народите никогаш не се произнело. Познавачите и експертите околу прашањето се поделени во своите погледи и според расположивите факти, што ги поседува Форин офисот (Министерството за надворешни работи) и кои се однесуваат на него, се многу збунувачки и од нив се изведуваат многу различни заклучоци од лица и влади, кои се во состојба најдобро да ја познаваат и да ја разберат ситуацијата“.

Друштвото на народите избегнувало да се произнесе околу прашањето и затоа тој, државниот секретар, мислел дека би било неразумно од англиската влада отворено да се произнесе. Имало изгледи дека со тек на време македонскиот комитет ќе го изгуби своето влијание врз македонското малцинство и постоела основа да се поддржи дека македонскиот проблем ќе се реши сам по себе – ако стивнат политичките страсти – *преку асимилирањето на Македонците во Југославија*.

Ако проблемот на се реши преку асимилирање, тогаш Друштвото на народите би можело да се занимава евентуално со прашањето!?

Пактот за Друштвото на народите (Covenant de la Société des Nations), всушност, е дел од Версајскиот договор, т.е. има цел да ги легализира, озакони и санкционира грабежите и уцените извршени со насилничките мировни договори. Французинот Ан. Тардио во

својата книга „Версајскиот мир“ вели дека кога биле впишувани членовите за гаранциите за етничките и религиозните малцинства, силите победнички се вознемириле, а некои дури и протестираше. Меѓутоа, тие гаранции, всушност, беа и си останаа привидни и илузорни, зашто победничките сили ја наложија својата хегемонија. Оттогаш се создаде една цела материја за етничките малцинства и се оформи сегашната теорија, доктрина, што ја развија двајца од највидните претставници во Друштвото на народите, Мело Франко, претставник на Бразил, и Политис, грчки претставник. Тезата на споменатите двајца „правници“, всушност, е официјална теза на Советот на Друштвото на народите.

Според таа теза, улогата на Друштвото на народите не е да ги разгледува во суштина петициите на националните малцинства, туку само да се произнесе доколку тие петиции соодветствуваат со создадената општоевропска ситуација согласно мировните договори. Така што, суштественото и главното е зачувувањето на постојните мировни договори, зашто Друштвото на народите треба не да ги заштитува правата на малцинствата, туку да подготви терен за нивно асимилирање, т.е. за нивно исчезнување како етнички, јазични и религиозни групи! Друштвото на народите не им помага на националните малцинства, кои бараат негова интервенција. Неговата цел е сосема друга, односно тоа им помага на победничките држави како посистематски и побрзо да ги задушат етничките и религиозните национални малцинства.

Карлајл Елма Макартни, член на британскиот сојуз во Друштвото на народите и секретар на комисијата за малцинствата, во својата обемна книга под наслов „National States and National Minorities“ (1934 г.) признава дека досега процедурата на Друштвото на народите за националните малцинства си останува во сферата на искусствата од сите одлуки и правила на Советот што се следат. Всушност, имало два начина на кои Советот можел да ги согледува нарушувањата на мировните договори. Едниот е – правото на секој член на Советот лично да покрене некое прашање пред него. Тоа е начин, според кој, самиот член автоматски е поставен во една заинтересирана положба спрема покренатото прашање пред Советот. Од друга страна, од еден член на Советот се барало да поседува такви квалитети на алтруизам и човекољубие, што во случај на нарушување на мировните договори ќе го натераат лично да се заинтересира. Меѓутоа, колку ретки се таквите квалитети кај луѓето и колку долго би требало некое национално малцинство да

чека додека се најде еден таков член на Советот за да крене глас во негова заштита?! Другиот метод, што Советот воопшто го прифатил и на кој, како и кај првиот, му недостасува брзина и категоричност во дејствувањето, е методот на петиција. Секое лице, друштво и комитет би можеле да поднесуваат петиција до Советот, но за да биде таа разгледана, требало да одговара на следните услови:

1. Треба да е усогласена со заштитата на малцинствата, во согласност со договорите;

2. Не треба да биде претставена во форма на молба за раскинување на политичките врски меѓу конкретното малцинство и државата во која тоа се наоѓа;

3. Треба да се воздржува од нескротлив јазик;

4. Треба да содржи податоци или факти, што не биле веќе изложени во некоја претходна петиција.

По добивањето на петицијата главниот секретар на Друштвото на народите го известува нејзиниот подносител дали таа е прифатлива или не. Во случај да е прифатлива, таа била препраќана до државата за која се однесувала. Таа, пак, била должна во рок од три недели да соопшти дали има намера да одговори на петицијата. Ако државата не одговори, петицијата се испраќа до сите членови на Друштвото на народите. Меѓутоа, ако државата сака да одговори ѝ се даваат два месеца за да го стори тоа. Имало доста случаи на такви петиции, вели авторот, кои иако ги исполнувале сите услови, сепак, не биле примани од главниот секретар само поради несигурност и толкувања во смисла дека авторите на петицијата биле нелојални спрема заинтересираната држава. Таков бил случајот со македонските лидери, чија петиција во 1931 г. не била примена, бидејќи „не давала доволни гаранции за својата вистинитост“.

Прифатената петиција обично се разгледувала од една тричленна комисија (Комитет на тројцата) назначена од членовите на Советот. На тој начин се избегнувало препуштањето исклучиво на добрата волја на некој член на Советот, со што самиот би се нагрбил со работа околу петицијата пред Советот. Самата Комисија се избирала меѓу лица, кои не биле директно заинтересирани за конкретната петиција. Работата на Комисијата, меѓутоа, е обвиеана со таинственост, со оглед дека за нејзината работа не се водат никакви белешки. Обично, началникот на секцијата за малцинствата поднесувал извештај за петицијата до Комисијата, со сугестија за можниот начин на дејствување околу неа. Комисијата, меѓутоа, не била должна да ја прифати сугестијата, но тешко можела да избегне

да не се раководи според неа. Со оглед дека секоја комисија се формирала посебно за секој конкретен случај, нејзините членови обично немале големо искуство.

Тие воопшто малку знаеле за постојните услови врз основа на кои требало и да се изјаснат. Притоа, обично биле зафатени и со многу други работи. Бидејќи недостасувале какви било извештаи или информации и архива за тоа што и како правеле нивните претходници во такви случаи, природно е впрочем што мислењето на еден постојан чиновник, бирократ, како што е шефот на секцијата на малцинствата да има одлучувачко влијание врз нивните одлуки... Притоа, иако секој член на Советот имал право да ги проверува документите и фактите на секретаријатот, тој обично се среќавал со големи пречки при обидите да го стори тоа, па во крајна линија избегнувал да прави проверки.

Откако ќе ја добиел петицијата, Комитетот на тројцата можел да дејствува на еден од следните три начини: Да го изостави покренатото прашање, да одлучи да му го претстави прашањето на Советот и конечно, да одлучи и да преземе „добронамерни и неформални преговори“. Воопшто – продолжува Макартни – слабоста на системот не се состои во постоењето на тричлената комисија, туку во нецелосната нејзина работа. Главната слабост се состоела: прво – во недостигот на материјали со кои располага дадена комисија; второ – во забавувањата и одолжувањата, што честопати се случувале; и трето – во стремежот често да се жртвува правдата пред една поудобна перспектива за решавање на дадено прашање. Последниот збор за поднесена петиција го има Советот. Одлуките на тричлената комисија немаат никаква обврзувачка сила за Советот.

Авторот вели дека за подобро уредување на прашањата покренати од малцинствата биле предлагани редица реформи во погоре изложената процедура. Еден од најсоодветните предлози бил да се формира постојана комисија за малцинствата. Меѓутоа, различни биле размислувањата за нејзиниот состав и функцијата. Главниот аргумент во корист на таква комисија, според Макартни, е дека колку и да се способни и предани во својата работа членовите на секретаријатот, според силата на својата позиција и должност, тие не можеле да ги поседуваат оние квалитети на независност и авторитет, што биле потребни при решавањето на проблемите на малцинствата. Таква постојана комисија би можела со поочигледна предност да ги прегледува поднесените петиции ако има на располагање повеќе време и подобро избрани и искусни членови. Во

такви услови, со постојаното занимавање со прашањата на малцинствата, нејзините членови би стекнале искуство какво што сега ретко кој од назначуваните делегати во тричлените комитети би можел да добие. Но, Макартни, всушност, отворено истакнува дека суштинската разлика меѓу тричлената комисија и една постојана комисија за малцинствата, се состои во разликата меѓу „водење политика и примена на правосудство“. Според сегашниот систем, со прикриената дипломатија и нејзините постојани израмнувања на сметките од чисто политички причини, со компромиси и префинета тактичност, целото прашање за малцинствата се поставува врз една песимистичка основа.¹

Каква е процедурата?

Со други зборови, во Друштвото на народите е формирано едно тело, чија прикриена суштинска цел не е да ги разгласува, туку да ги прикрива барањата на националните малцинства. Националните малцинства не се претставени ниту во секретаријатот на Друштвото на народите, ниту во Советот, ниту на генералните собранија.

Националните малцинства, кои се жалат дека се лишени од права и слободи, немаат можност да покренат никаков процес. Некои од нив можат само да поднесат молби до претседателот на Советот на Друштвото на народите, но притоа, тие молби уште претходно треба да се одобрат од секретаријатот. Според тој редослед, по ненадејно поднесената молба, претседателот одредува двајца членови од Советот и заедно со него го формираат Комитетот на тројцата. Тој Комитет, откако ќе ја извести и ќе побара мислење од конкретно заинтересираната влада, одлучува дали молбата треба да се остави без резултат или, пак, да продолжи постапката за неа. Само во последниот случај прашањето се поставува пред Советот. Е сега, конкретно заинтересираната влада се прашува, но не се дозволува во дискусијата, односно во дебатата при нејзиното разгледување да присуствува никаков претставник на малцинството. Советот или го отфрла барањето или изгласува некаква резолуција. Во извесни случаи, Советот го препраќа прашањето пред арбитражниот суд во Хаг, меѓутоа, како и пред Советот, така и пред тој виш суд не се дозволува присуство на никаков претставник на малцинството. Баронот Alphonse Heuking по тој повод вели: „Несреќната молба, откако трипати ќе биде поставена за отфрлање, дури потоа веќе се прифаќа како таква по која може да

¹ „Народности држави и народности малцинства“ од Д. Мамарчев, сп. „Бугарска мисла“, 1934 г.

се дискутира во Советот во отсуство на претставник на жалителот, додека, пак, владата против која е насочена жалбата ја контролира ситуацијата и може да се изјаснува околу прашањето, без да може противникот да возврати со какви било приговори. Сè се разгледува зад затворени врати, без малцинството да има можност да се спротивстави“!

Кон реформи во процедурата на Советот на Друштвото на народите за народносните малцинства

„Минорите-Национал“ (Брисел) поместува еден извештај на англиското друштво на меѓународниот сојуз за Друштвото на народите, со кој се бара формирање на една постојана комисија при Друштвото, која ќе се занимава со разрешување на сите прашања поврзани со народносните малцинства. До нејзиното формирање, извештајот ги препорачува следните реформи:

1. Значително намалување на рокот за разгледување на петициите за малцинствата од Советот на Друштвото на народите;

2. Поенергична и поефикасна активност на Комитетот на тројцата во периодот кога е задолжен со проучување на еден случај. Треба да се вложат одлучни напори за вистинско подобрување на положбата. Недоволно е да се изнесуваат празни надежи и тоа по молк од цели четири месеци;

3. Поцелосна примена на сите права со кои располага Комитетот на тројцата, со цел да се соберат докази од сите извори и во сите етапи на неговата анкета;

4. Во иднина да се соопштуваат причините поради кои една петиција е оценета за неприфатлива;

5. Секое проучување на Комитетот на тројцата, вклучувајќи ги и сите собрани докази, треба да се публикуваат. Тој извештај треба истовремено да им биде врачен на сите членови на Советот и да биде објавен пред почетокот на сесијата на Советот, што ќе се занимава со него;

6. Известител за секој посебен случај треба да биде претседателот на Комитетот на тројцата, кој е запознат со прашањето.

„Минорите-Национал“ непосредно по ова, поместува една белешка од сер Волтер Нејпер во која се објаснува дека споменатиот извештај бил подготвен во ситуација кога една одлука на Советот за

примената на договорите за малцинствата не била задолжителна за еден член на Советот, кој гласал против, дури и ако е страна во процесот. Меѓутоа, според советодавното мислење со број 12 на Меѓународниот хашки суд, издадено по повод определувањето на границата меѓу Ирак и Турција, никој не може да биде судија на својата сопствена кауза, па според тоа, страните не треба да земаат учество при гласањето. Сер Волтер Нејпер смета дека тој принцип со право би можел да се примени во процес поведен околу договорите за малцинствата.

Мнозина членови на Друштвото на народите, како грофот Аропу и Холанѓанецот Bellaertz van Blokland, побарале да се замени таа процедура. Тоа го поддржале и австрискиот премиер Зајпел и германскиот канцелар Херман Милер, а на едно од заседанијата на Советот на Друштвото на народите прашањето било покренато и од бившиот германски министер за надворешни работи Стреземан. Иако по тоа прашање се произнесоа и англискиот и францускиот претставник и министрите за надворешни работи, процедурата си остана каква што си беше, зашто покрај Велика Британија и Франција се спротивставија и државите од Малата Антанта. Прашањето се одложи... на неодредено време.

Угнетените национални малцинства многу се лажат ако мислат и се надеваат дека во вака поставени актуелни односи, тие ќе можат да очекуваат какво било подобрување на нивната судбина од страна на Друштвото на народите. Силите победнички господарат со ситуацијата и тие ги остваруваат своите чисто егоистични цели. Победените, притеснети до ѕид со прашањето за националните малцинства, бараат севозможни компромиси и, пред сè, гледаат да ги задоволат своите државни цели, кои со ништо не придонесуваат за олеснување на судбината на угнетените и онеправдани национални малцинства.

Во 1928 г., во Мадрид, на Генералното собрание на Друштвото на народите се занимаваа со можноста за измени на процедурата на Друштвото на народите за заштитата и покровителството на малцинствата. По одржаните говори, предложените дополнувања и изнесените резерви, дискусиите околу прашањето за поефикасна заштита на малцинствата се префрлија на ниво на комисија и од тогаш, па досега не се постави на разгледување. Во 1932 г., за време на 13-тата сесија на Генералното собрание на Друштвото на народите, прашањето беше поставено на дневен ред. Се изјаснија голем број претставници на многу од државите засегнати со прашањето за националните малцинства и притоа секој, според инструкциите на

соодветните влади, ги поддржа или отфрли проектираните измени во постојната процедура за малцинствата. Некои делегати препорачаа природни мерки за да го направат поефикасно покровителството на малцинствата и предложија *Комисиите на Друштвојто на народите, назначени за молбите на малцинствата, побрзо да ја спроведуваат анкетата и последниот збор да им го даваат не на заинтересираните влади, туку на малцинствојто, и да обезбедат поширока јавност за своите одлуки, што досега беа обнародувани речиси во многу малку случаи или, пак, кога одлуката била во полза на заинтересираната влада.*

Некои од делегатите предложиле да се формира помошен орган, независен од владите, за да му помага на Советот, како и еден комитет од три члена, кој ќе ги уредува прашањата што се однесуваат на малцинствата. Имало и еден предлог во процедурите, што се однесуваат на молбите на малцинствата, да се вклучи референдум на мал комитет од експерти, кои ќе бидат независни од владите и ќе доаѓаат од земји, кои не се засегнати со прашањето за народностите малцинства. По тој повод било истакнато дека тоа прашање не е прашање меѓу две држави, туку меѓу два народа, дека не станува збор за прашања за власт, туку за прашања за односите меѓу две култури и дека треба да се стори сè за да се обезбеди мирот и пријателството не само меѓу државите, туку и меѓу разните народи и групи од народи во Европа. Откако за прашањето за промени на постојната процедура се изјасниле редица претставници – едни за, а други против – Холандија, Данска, Франција, Југославија и др., собраниејто решило прашањето да се препрати во една комисија, која ќе треба да подготви посебен извештај. Така што, прашањето повторно било одложено *sine die*...¹

Ние треба да се запрашаме каква корист и какви заклучоци можат да се донесат за идната еволуција на проблемот со малцинствата?

Друштвото на народите, барем во сегашниот стадиум на својот развој, во повеќето важни и деликатни случаи целата своја активност им ја потчинува на *полицискиите влијанија и на ривалствата меѓу властите*, што го сочинуваат, и без нив тоа не може ништо да

¹ Премиерот на Бугарија, Н. Мушанов, се приклучил кон сугестиите изнесени од делегатите на Германија, Норвешка и Холандија, велејќи дека Друштвото на народите е најсоодветната организација за обезбедување на значењето на правата на малцинствата и за конечно расчистување на патот за добро и искрено разбирање меѓу балканските народи.

преземе. Токму тие влијанија и ривалства ја парализираат женевската институција, токму тогаш кога повисоките меѓународни интереси и нејзиниот сопствен основен закон ѝ налагаат да дејствува во јасно определена насока. Не е неопходно тука да се споменат редица крупни настани, случени во текот на последните неколку години, за да видиме како се урива авторитетот на Друштвото на народите пред бруталностите и сплетките на политикантите. Честите мамења на извесни малцинства претставуваат не помалку тажна реалност, што тивко, но континуирано го подјадува моралниот престиж на Друштвото на народите. Барем во тие случаи, тоа се покажа немоќно да ги надмине егоизмот и заслепеноста на одделните влади. Процедурата за малцинските прашања усвоена од Друштвото на народите не ја создадоа победниците, кои сакаа да коригираат една своја грешка, што значи дека нема ништо чудно во тоа што таа процедура е создадена исклучиво да ги спречи малцинствата, кои сакаат да ги побараат и оние малку права, кои им ги гарантираат мировните договори.

Во ваквата перспектива на развојот на малцинското прашање нема ништо чудно што наспроти сите убаво стокмени говори на собранијата на Друштвото на народите, на конгресите и на протестите на самите организирани малцинства, речиси ништо не е постигнато во поглед на нивното гарантирање барем на народносен и културен план. Исто како што не е чудно што целата дипломатска техника околу прашањето за малцинствата, па и таа на Друштвото на народите, се сведува на прикриената цел да се задушат и стивнат сите протести на малцинствата, притоа вешто шпекулирајќи со размислувањата дека зад поплаките на малцинствата се кријат, всушност, бившите непријателски држави и влади, кои сакаат преку прашањето за малцинствата да ја продолжат прекинатата на бојните полиња борба, но сега со други средства.

После сè, не е ли јасно дека проблемот со малцинствата е исто толку безнадежен, колку и проблемот со разоружувањето? Историјата не познава успех по тој пат, по кој се бара заштита на правата на малцинствата. Никој доброволно не отстапува ни од најмалите позиции, што се извојувани со силата на победата.

Во Друштвото на народите што и да се каже за малцинствата, нивната судбина нема да се промени. Нивната судбина не зависи од говорите, туку од соодносот на силите во Европа. Сè додека тој сооднос не се промени, сè додека прогресивното општествено мислење во конкретните земји и во светот не ги попречи владите и сè

улога на државите, па, според тоа и на човештвото, со развојот на општочовечките идеи за вистинска демократија во управувањето на народите и нивната рамноправност како членови на една заедница – идејата на Друштвото на народите сè повеќе и повеќе ќе се развива и ќе восхитува. Во таа насока, во некои од понапредните држави, што не беа засегнати со последните војни, како Шведска, Норвешка, Данска и Холандија, веќе има значителни успеси, а во последно време идејата за рамноправност на одделните народи и национални малцинства, како и принципот на самоопределување на народите најдоа реална примена не само во Сојузот на Советските Социјалистички Републики, туку во извесна мерка и надвор од него. Во последно време, таков е случајот со Шпанија, каде особено по заземањето на власта од таканаречениот Народен фронт, паралелно со сите сериозни реформи во општествениот, политичкиот, економскиот и социјалниот живот, народните движења најдоа сили во самите себе и можат да создадат услови за издвојување на одделни сојузни и автономни области, во кои народите и националностите кои ги населуваат во иднина ќе можат да живеат и да бидат управувани така како што тие самите сакаат, со што поправилно ќе се развиваат и напредуваат како на економски, така и на културен план.

Така, на пример, Каталонците, без да ги споменуваме останатите области и националности, задоволени во своите национални аспирации ќе можат веќе полесно и побрзо да се развиваат и напредуваат за да ги стигнат останатите свои сообраќа во вековната Шпанија, која со векови беше арена на крвави борби и на меѓусебни пресметки, на религиозни предрасуди, на стари политички и социјални концепции, идеи и сфаќања, со зачувани привилегии на јазикот и во економскиот и социјалниот живот итн.

Иста појава гледаме и во републиканска Франција. Уште со преземањето на власта од страна на владата на Народниот фронт, надвор од општите реформи во политичкиот и економскиот живот на земјата, со декрет се утврди дека бившите француски колонии Сирија и Либан се претвораат во слободни и независни републики. По тој повод еден од државните секретари изјави: „Франција би можела да биде само среќна од една таква мерка. Освен тоа, ослободувањето на Сирија и на Либан ќе биде уште еден израз на духот на еднаквост и на праведност меѓу народите, што Друштвото на народите ги носи низ светот“.

Нема сомневање дека по патот на вистинска слобода и демократизација во управувањето, исти такви позитивни резултати, под притисок на народните маси и на напредното општествено мислење, ќе им се наложат на сите влади, кои сè уште продолжуваат да управуваат со старите методи, што одамна се надминати од времето. Зашто, новото време, новата епоха, со сите трансформации во економските и социјалните односи, налагаат нови соодветни методи, нови концепции и нови сфаќања за управувањето на државата и нацијата.

Испреплетените односи меѓу владејачките нации во државите во средна и југоисточна Европа, па и на Балканот, неминовно ќе ги наложат истите мерки за уредувањето на односите меѓу одделните држави, народи и национални малцинства. Сето тоа не може да не се одрази и во останатиот свет, а при такви сфаќања и разбирања, при такви преродбенички идеи за право и праведност, како во посебните држави, така и во меѓународните односи, Друштвото на народите наспроти сите пречки ќе игра една првостепена, односно главна улога.

Ревизијата на мировните договори склучени по Светската војна

Сите свесни и објективни луѓе мислат и со право поддржуваат дека идејата за ревизијата на мировните договори е толку стара, колку и самите договори. Во минатото речиси по секој наметнат од победникот мировен договор, се покренувало прашањето за неговото ревидирање. Со тоа и победниците и победените ги бркале своите специфични државни, национални или други интереси, а народите, односно масите биле потхранувани со една илузија, што во многу случаи заменуваала една неопходност – да се поттикнат и окуражат едни или да се утешат и успокојат други народи и национални малцинства.

Мировните договори склучени по сеопштата војна (1919 г.), велат многумина, како и сите човечки дела се несовршени и не сосема неранливи, и како такви не се вечни, дотолку повеќе што тие во многу од своите одредби исклучуваат секакво чувство на хуманост, праведност и меѓународен морал. А, пак, во политиката и меѓународното право хуманоста, праведноста и моралот се многу релативни поими... Навистина, мировните договори од 1919 г. уште од самиот почеток, во принцип, се негирани од сите поразени држави, а понатаму и од некои држави победнички (Италија и др.).

Фактички, само силата и времето биле двата најголеми фактори, што можеле да ги поправат грешките, грубите грешки на дипломатите и победниците.

Приврзаниците на идејата за ревизија се главно поразените, а понекогаш и некои од победниците, чии интереси се директно или индиректно засегнати од наметнатите и склучени, односно потпишани мировни договори.

Принципот за ревизија на мировните договори склучени по сеопштата војна е ставен во чл. 19 од уставот на Друштвото на народите, а принципот за создадената ситуација, односно за статус кво то се содржи во чл. 10.¹

¹ Чл. 10 гласи: „Членовите на Друштвото се обврзуваат да ја почитуваат и поддржат против секој надворешен напад територијалната целовитост и постоечката

Текстот на членот се објаснува повеќе со условите во кои беа потпишани мировните договори и со начинот на кој беа уредени последиците од војната.

Сепак, сите признаваат дека договорите не се вечни и дека една создадена ситуација не може да остане непроменета, дека постојните односи се подложни на една побрза или побавна еволуција. „Не може да има праведност кога сè е потчинето на слепо почитување на напишаниот текст на договорите“. Речиси самото Друштво на народите, според сфаќањата на Вилсон, се создаваше навистина, пред сè, да ја спречи секоја војна, а истовремено и да ги поправи грешките, што неминовно останаа во мировните договори.

Виконтот Брајс уште во 1920 г., во еден свој говор во Домот на лордовите рече: „Во името на правдата ниту една сила не би била должна да ѝ ја гарантира на друга држава територијата, што таа смета дека незаконски и нечесно е во нејзино владеење. А, договорот за Друштвото на народите го уредува токму спротивното и јас силно верувам дека тоа беше најсилната причина што ги натера САД да не влезат како членка во Друштвото на народите. Зашто луѓето на државите не ги знаеја во детали грешките направени во Париз, туку знаеја само дека многу постапки и претензии дури беа преземени против одлуките на силите. Тој член од договорот за Друштвото на народите најмногу од сè предизвика остра реакција во САД, се разбира, многу природно.

Тие можат мирно да кажат: „Штом Париската мировна конференција санкционира една распределба на териториите, што е апсолутно неправедна, создавајќи на тој начин една атмосфера на незаконие, како смеете да ни кажете да ги ставиме своите потписи на таков договор, кој сака да го гарантира и зачува незаконието?“.

Да го задолжиме Друштвото на народите да го заштитува тоа што е неправедно, значи да го негираме тоа за што е создадено. Неговата намена беше – да биде *покровител на неправдата, а не заштитник на незаконието*.

Целта како на мировните договори, така и на Друштвото на народите беше да ги елиминира насилствата – големиот непријател

политичка независност на сите членови на Друштвото. Во случај на напад, на заплашување или опасност од напад, Советот ги презема потребните мерки за да го обезбеди исполнувањето на таа обврска“.

Чл. 19: „Собранието може на време да ги покани членовите на Друштвото на народите да пристапат кон ново разгледување на договорите, кои станале неприменливи, како и на меѓународната положба, чие одржување би можело да го доведе во опасност светскиот мир“.

на мирот, и да обезбедат мир во целиот свет. Мирот може да биде обезбеден само преку сеопшто задоволување. Ако резултатите од тие договори целат да ги направат народите несложни и да ги постават народносните групи под владеење на туѓи и непријателски држави за нив, вие не можете да очекувате да има задоволство и мир. Обратно, вие треба да се подготвувате за револуции и војни. Од таков вид несогласувања и незадоволства произлезе и последната војна и ако вие фрлате ново семе за бунтови и револуции, вие бегате далеку од мирот и спокојството и никогаш нема да има изгледи за стабилност. На крајот ќе забележам дека Париската мировна конференција требаше да се погрижи, како и сите ние, не толку за минатото, колку за иднината.

Договорите не требаше да бидат склучени на начин на кој нивна прва задача ќе биде казнувањето. Злобата против непријателите беше природна, особено кај оние кои најмногу настрадаа од нив. Никој не може да се согласи дека тие чувства на омраза можеа да бидат сосема умртвени. Ние не сме должни тука да создадеме апстрактна и идеална правда, ниту, пак, сме спроведувачи на божественото право. Ние сме дојдени тука да направиме сè што е можно најдобро за идниот свет и да му обезбедиме мир, што тој го сака.

Јас мислам дека е голема несреќа што толку многу од одредбите на договорите се диктирани, без сомнение, повеќе од чувство на одмазда, отколку од разум и логично е, според тоа, перспективите за иднината да се само мрачни“.

Се поставува прашање што ќе се случи ако Собранието покани земји да ревидираат еден договор, притоа посочувајќи ги и самите измени, а земјите не можат да се договорат? Има ли понатаму Собранието некакви други задолженија и некакви други можности за да ги принуди државите да прифатат некакво негово решение? Има автори и политичари, кои сметаат дека улогата на Собранието завршува само со поканата.

Според нас, тој став е погрешен, зашто штом земјите не можат да се согласат, тогаш меѓу нив останува отворен спор, што треба да биде решен на еден од начините предвидени во уставот. Особено јасно е прашањето кога натамошната примена на еден договор може да го доведе во опасност мирот. Тогаш, според чл. 11 од уставот, секоја држава може да бара од Советот или од Собранието да ги изменат оние негови одредби, што природно можат да го загрозат мирот и меѓународните односи.

Само така толкуван чл. 19 може да даде позитивни резултати. Секое ограничено толкување го прави неефикасен. Секоја норма, притоа, според општото правило, треба да биде толкувана и применувана така за да даде извесни резултати.

Чл. 19 ќе даде резултати само ако му се даде пошироко толкување. Инаку, ограниченото толкување го прави излишен.

Има многумина кои имаат желба да го направат излишен, зашто се плашат од неговата примена. Тие се и неговите противници.

Има едно погрешно сфаќање дека чл. 19 е применлив само спрема мировните договори. Тој факт создава уплав од него. Напротив, тој е применлив не само за сите договори, туку и за ситуации што го загрозуваат мирот. Денес светот е исполнет со толку противречности и спорни прашања и доколку би можел да се примени принципот на ревизија, тогаш би можело да се внесе извесно разведување. Се разбира, нема зошто ревизијата да ги исклучува и мировните договори, вклучувајќи ги и нивните територијални клаузули.

Нема причина да си правиме илузии: во тешките и полни со неизвесности времиња во кои живееме, народите се исправени пред алтернативата – или да прифатат една постепена и умерена ревизија или ќе имаме враќање кон старите системи на насилнички промени.

Впрочем, Германија соочена со неможноста да добие ревизија на Версајскиот договор околу прашањето за ограничување на нејзиното вооружување, откако пропадна конференцијата за разоружувањето, со својата одлука од 16 март минатата година премина кон еднострано непочитување на делот V од Версајскиот договор, исто како што Русија во 1870 г. не го почитуваше Парискиот договор од 1856 г.

Таквата опасна ситуација веќе се сфаќа на многу места, особено во Англија. Минатата година 240 делегати од Домот на општините потпишаа петиција за ревизија на Трианонскиот договор. Неодамна делегати од штотуку избраниот англиски парламент потпишаа нова петиција, воопшто, за ревизија на договорите.

Европски и воневропски, национални и колонијални стопански и политички проблеми стојат отворени, создаваат незадоволство и непријателства и подготвуваат нови несреќи во светот. На сета таа ни малку розова и полна со опасности ситуација ѝ го спротивставуваат принципот на светост и неуништливост на договорите. Но, всушност, нема и не може да има свети договори. Тие во меѓународното право никогаш не можат да бидат догма.

Ако може да се говори за нешто свето во животот на човештвото – тоа е мирот. Сè што може него да го обезбеди е добро и посакувано, а во таа насока, како што тоа го предвидува чл. 19, и една мирна ревизија на договорите и на оние ситуации, што во себе го кријат зародишот на нови војни.

Англосаксонските делегации на Париската конференција предлагајќи го чл. 19 од договорот, целеа да го направат еден од најефикасните инструменти за поддршка на мирот, кој преку една умерена, внимателна и претпазлива интервенција од страна на Друштвото на народите ќе ги измазнува недоразбирањата и конфликтите меѓу државите и на тој начин да му се служи на мирот.

Со тоа, тие сакаа да ѝ пренесат динамична сила на Женевската институција за да може таа да ја следи динамиката на меѓународниот живот. Досега Друштвото на народите повеќе се пројавува со една статична и конзервативна политика и не е во хармонија со потребите на животот. Неопходно е тоа да започне една подинамична и прогресивна политика, која ќе соодветствува на барањата на актуелните моменти, што ги преживува човештвото.

Со други зборови, наместо постојните самоволија и анархијата во примената на договорите, да се внесе ред и праведност. Тоа беше високата цел. Како таа е исполнета, тоа е сосема друго прашање.

Тоа го целеа иницијаторите на чл. 19. Тие сакаа да создадат нови гаранции за мирот и за нови војни. Заради тоа, погрешно е да се говори дека секоја ревизија значи војна. Напротив, ревизија значи мир, зашто за цел има праведност. Неправдите, и со ревизија и без ревизија, постојано водат до војни. На тоа нè учи човечката историја.¹⁾

Професор Жорж Сел, правен консултант и еден од познавачите на Друштвото на народите, по повод одбивањето на министрите за надворешни работи на Малата Антанта да прифатат каква било идеја за територијална ревизија, во в. „Депеш де Тулуз“ од 11. IV 1934 година пишува: „Господинот Титулеску тврди дека територијалните клаузули на договорите не трпат ревизија. Зошто и врз која правна основа? Ако територијалните решенија не се ревидираат, како Романија ги стекна своите нови граници? Зашто, преку сила не се добива право. Обратно, правото ја оправдува силата. Поделбата на населенијата меѓу разните држави се врши од меѓународниот законодавец поради причини, што во моментот се налагаат. Кога

¹ Проф. Г. П. Генов.

тие причини ќе исчезнат, границите можат да бидат променети. Ниту еден договор, па дури и територијалните договори не се вечни. Една држава територијално не е пофиксирана од еден округ или една општина.

Владите кои најмногу инсистираат на гаранции за безбедноста се истите кои најупорно се спротивставуваат на власта на Собранието на Друштвото на народите. Но, ќе треба да се избере – или безбедност, откако во замена ќе се признае правото на ревизија или никаква ревизија, но во тој случај, без трајна сигурност, последниот збор ќе го има најсилниот. Во едно општество каде правото и уставот не можат да бидат ревидирани, нема друг излез од општествените недостатоци, освен во револуција. Во меѓународното општество револуцијата се нарекува војна. Да ја прифатиме целината на територијата како непроменлив принцип, тоа значи да изјавиме дека сме подготвени за војна. Според тоа, треба да се пронајдат и мирољубиви средства за ревизијата“.

Какви можат да бидат тие? Ете со тоа се занимаваат веќе научници, правници, општественици и државници, кои сакаат долготраен мир и во принцип се против војната.

Проблемите околу колективната безбедност се денес едни од најважните во политичката наука. „L’Europaeische Revue“ (Ed. Deutsche Verlagsanstalt, Berlin – Stuttgart), германски орган за меѓународни прашања, објави еден специјален број за ова прашање, во кој меѓу другите соработуваат Victor Bruns i Freytagh – Loringhoven (Berlin), Lord Allan of Hurtwood (Londres), Coppola (Rome) i Schindler (Zurich). Познатиот правник Mourice Bourquin, член на белгиската делегација во Друштвото на народите, професор на Универзитетот и на Институтот за виши научни истражувања во Женева и член на Институтот по меѓународно право, во својот напис под наслов „Општи расудувања околу проблемот за безбедноста“ доаѓа до заклучоци од кои дел ќе пренесеме тука за да се види колку е деликатна, сложена и полна со неизвесности мирната промена на status quo-то, т.е. ревизијата на договорите во сегашната фактичка меѓународна и меѓудржавна ситуација во светот, иако постои и функционира самото Друштво на народите.

Авторот ја смета улогата на колективната безбедност во областа на *рејресцијата* на војната за многу ограничена. Напротив, *одвраќањето* од војна претставува централна точка на секоја вистинска колективна безбедност и во таа функција, имено, методите за мирна ревизија излегуваат во преден план и имаат големо значење.

Еден режим на колективна безбедност, што би можел да ја спречи секоја војна без да обезбеди мирна промена на *status-quo-ūio*, ќе биде попречен во основа уште на самиот почеток.

Мораме да признаеме дека таква активност ќе биде многу сложена. Ние не можеме да имаме дури ни јасна претстава за разрешувањето на проблемите, што се појавија. Таа нема да произлезе туку така од некакво генијално вдахновение. Пред да се појави, без сомнение, ќе треба многу време за да се видат првите резултати. Таа би можело да биде успешна само под еден услов – ако биде произлезена од една широка концентрација и со чувство за реалноста. Притоа ќе треба да се имаат предвид неколку излезни точки во дадени основни директиви. Во таа насока, нека ми биде дозволено да ги истакнам следните забелешки во форма на размислување и заклучоци.

1. Некои проникливи глави сметаат дека откако ќе се развие, арбитражата би можела да биде средство со кое би можело да дојде до мирна ревизија на договорите и, општо земено, до промена на создадената меѓународна ситуација, што го нарушува воопшто мирот. Јас не го делаам тоа мислење. Таа работа никако не му прилега на „судијата“ (дури и во најширока смисла на зборот), туку повеќе спаѓа во редот на компетентноста на државникот. Тоа е, пред сè, *йолийичка* работа. Точно е дека таа претпочита извесни принципи од сферата на правосудството и праведноста, но ќе биде голема грешка ако се гледа само од таа гледна точка. Да се изврши ревизија на еден договор не е само да се издаде едно судско решение и врз основа на тоа да се одобри или надмине *status quo* – то. Сепак, станува збор за создавање на нешто ново, што ќе води сметка за сите евентуално накрнети интереси во моментот и ќе има за цел токму тие интереси поправедно и поприспособливо да ги избалансира согласно барањата произлезени од општиот интерес, т.е. од мирот. Една таква работа претпочита, пред сè, политички квалитети и, според мене, таа би можело да им се довери само на политички органи, што ќе се служат со политички методи и средства.

2. Пактот на Друштвото на народите се движи по тој пат. Процедурата, што е предвидена во него (чл. 19) за разгледување на „договорите кои станале неприменливи“ и на „меѓународната положба чие одржување го доведува во опасност мирот во светот“ е надвор од секој арбитражен систем и претпочита свикнување на Собранието, т.е. на еден политички орган. Во таа смисла јас гледам дека се оди по еден правилен и добар пат. Од друга гледна точка, јас

го одобрувам системот што е прифатен. Тој систем е условен, општо земено, од две основни причини. Прво, дека во сегашната поставеност на работите практично е невозможно да се воспостави – општо земено – една процедура за ревизија, што би имала еден задолжителен карактер и би произлегувала било од просто било од апсолутно мнозинство (едногласно) на останатите држави, кои на земјите учеснички во спорот би им ја наложувале промената на нивната правна положба. И второ, дека од друга страна, директните преговори, земени одделно, не се доволни за нормално реализирање на неопходните промени за одржување на мирот, па според тоа тие треба да се надополнат со акција и дело на некоја надворешна сила. Меѓу формулата за задолжителна ревизија, што моментно се смета за невозможна, и таа само за директни преговори, што, пак, се смета за неефикасна, чл. 19 дозволува една преодна можност при што активностите околу ревизијата предлагаат една заедничка или колективна интервенција и, дозволува јасно да кажеме, еден морален притисок што ќе следува. Таа идеја, исто така, ни се гледа корисна.

Меѓутоа, сепак, ми се чини, дека чл. 19 подлежи на строга критика. Да ги оставиме на страна ограничувачките толкувања, што му се даваат, и целта да го направат неприменлив. Според мене, две главни забелешки би можеле да се дадат за самата институција ако се апстрахираме од разликите, што доаѓаат во судир кај толкувачите на Пактот.

Пред сè, нема ли да биде јавна грешка ако со свечена декларација во Собранието гласно се открие една извонредно деликатна процедура, што би требало многу внимателно да се применува за да не предизвика голема врева? Можеме ли да си ја претставиме политичката криза, што би произлегла од една колективна дебата кога на целиот свет ќе му биде соопштено дека извесен договор станал неприменлив или дека одредена создадена ситуација го доведува во опасност воспоставениот мир, во момент кога за решавање на проблемот ништо не е подготвено, освен тоа дека земјите се повикани да го разгледаат?

Исто така, не би била ли груба грешка ако во моментот кога ќе треба да се допре самата суштина на проблемот и кога ќе треба да се определат решенијата што ќе се донесат, од процедурата целосно се отстранат државите, што не се директно заинтересирани? Зашто, откако Собранието ќе изнесе предупредување, уште во тој момент Друштвото на народите ќе стане излишно. Земјите ќе останат сами. Секој ќе рече – нека си се објаснат! И тоа токму во момент кога

интервенцијата на трети земји би била полезна, се разбира, не за да наложат некакво решение, туку да го олеснат приближувањето на страните со понуда на некои корисни предлози и формули и со потсетување дека во случај на потреба заедничкиот интерес бара од нив барем минимум добра волја!?

Од овие гледни точки, насоката што ја дава чл. 19 во процедурата за ревизија ми изгледа максимално поправилна и ми се чини дека ќе треба да се бара друг начин на дејствување.

3. Ако проблемот покренува прашања за процедурите не би требало да се поставуваме во тие тесни рамки. Тоа не е механика со која единствено би можеле да се разрешат сите потешкотии. Таа работа не е техничка. Таа е посложена и поеластична од тоа што се смета. Сложеноста на прашањето, вознемиреноста за областите на кои се однесува, важноста на интересите што се засегаат, ризиците од бранувањата што ќе следуваат – сето тоа ќе придонесе да се зголеми важноста на психолошките услови под чие влијание ќе се работи, одлучува и дејствува. А, притоа се бара спокојство и единствен дух.

Како да го карактеризираме тој дух? Јас нема да правам некоја подлабока анализа, но, ми се чини, дека може да се каже *̄росомодо*, нешто како воспоставување на еден баланс меѓу движењето и регуларноста, односно точноста. „Владетелите“ користејќи се со стекнатите права нема да дозволат дури и зад правниот апарат, што го протежира постојното, да се измени создадената ситуација. Напротив, исто така, и оние кои сакаат промена на создадената ситуација сите свои погледи и сили ќе ги насочат кон нивните надежи.

Ете како двете струи ќе се спротивстават: тие се испречуваат една спроти друга како двајца жестоки и непомирливи противници. А додека трае таа поделба правниците ќе треба да талкаат, зашто сите процедури што ќе ги испробаат ќе останат неефикасни. Некои поради реакцијата против „единствениот доктринарен легализам“ ќе ја пренебрегнат самата легалност, а други уплашени од единствениот речиси необуздан динамизам уште поенергично ќе го отфрлат секое омекнување на *status quo* – *ѿо*.

Мирните промени би можеле да заживеат само ако тие две тенденции наместо да се исклучуваат се помират и посакаат да се избалансираат. Нивната синтеза не е утопија. Таа се врши во внатрешниот поредок, каде правната положба постојано легално се менува. Вистина е дека во меѓународните работи условите се понеповолни. Секоја држава смета дека ги штити своите интереси ако

застане на едно одлучно и максимално становиште. Меѓутоа, нема ли смисла да се каже дека тие исти интереси (ако не се погледне повисоко на нивната долготрајност) диктираат едно сосема поинакво однесување и на оние кои носат одговорност им налагаат обврска дека треба да имаат единствен посоодветен, поширок и поразбирлив поглед поради големата сложеност на проблемот?

Ревизијата на договорите, во еден или друг нивни дел, и без тоа се случува постојано откако се тие во сила. Но, таа ревизија се одвива во услови на немири и опасности за мирот. И ќе продолжи да се врши при такви опасности сè додека постојат неправдите направени со договорите. Не е ли подобро и поразумно неизбежното да се направи доброволно. Размислувањето дека ревизијата на договорите значи војна е едно несреќно размислување и токму неговата поддршка, без никакви отстапки, може да го доведе светот до нова катастрофа.

На мнозина им се гледа парадоксално што некои од државите и дел од општественото мнение кога се заговара ревизија на мировните договори, наместо да ја поддржат таа идеја или иницијатива, пружаат отпор и се добива впечаток дека се против самата идеја за ревизија на насилничките мировни договори склучени по сеопштата војна. Всушност, во принцип тие не се и не можат да бидат против мирната ревизија на мировните договори, туку се плашат некои влади, средини и лица во одделни држави да не ја искористат ревизијата како идеја за кроење политика, но не за да се поправат направените грешки и неправди наложени во мировните договори, ами за да ја искористат пред народните маси за свои чисто агресивни и повеќе егоистички цели и намери. А како најглавно да го искористат расположението во одделни земји за една агресивна и освојувачка политика, што може да доведе до нова војна и крвопролевање, па, според тоа, ревизијата наместо да донесе правда и релативно поголема праведност ќе доведе до нова меѓународна или меѓудржавна затегнатост, што заинтересирани, реакционерни и амбициозни фактори и лица само ќе го искористат националното расположение со сите негови сили и енергија да го фрлат под друг јарем, кој всушност си останува ист, само со можеби променета форма или име. Тоа е вистинската и главна цел без ни најмалку да се негира или да се против самата ревизија на мировните договори.

Сите искрени пријатели на мирот се со верба дека здравиот разум, макар и подоцна, сепак ќе надвлее како за надминувањето на сегашните конфликти, така и околу прашањето, што сè посилено

се налага за една сеопшта ревизија на мировните договори можеби по претстојното преуредување на Друштвото на народите, кое барем засега, како што се изрази и ирскиот министер Де Валера, „не се радува на довербата на народите во Советот“, зашто тој ја манифестира само желбата и волјата на неколку влади и држави, кои влегуваат во него како членови.

Така што угнетените народи и национални малцинства засега, а можеби и уште подолго време, не можат да очекуваат дека ќе дојде до ревизија на договорите. Во спротивно, тие би се излажале во своите надежи и идеали, зашто во постојната општоевропска и светска ситуација, при постојните внатрешни и меѓународни противречности во државите, победнички и поразени, при сегашниот состав, функционирање и процедура на Друштвото на народите, секоја надеж дури и за олеснување на судбината на угнетените народи и национални малцинства, значи да се потхрануваат со опасни илузии, наместо да бидат пореални во политиката и во животот.

Единствениот пат останува тој од искуството, од историјата, т.е. да бараат сили и соодветни методи и средства во сопствените редови. Што значи, енергично, систематски и со ентузијазам да се борат и работат на тоа за ревизијата на договорите да се придобие ако не целото, барем прогресивното општествено мислење во одделните земји, кое ќе најде средства и можности како и кога да им се наложи на владејачките фактори, а самите национални малцинства да сметаат, пред сè, на самите себе за повеќе правда, слобода и леб!

Трите начини или форми за решавање на прашањето за националните малцинства

Прашањето за покровителството и заштитата на националните, етничките и религиозни малцинства живо го интересира прогресивното општествено мнение во Европа и во светот. Поради важноста и актуелноста на тоа големо прашање речиси сите се убедени дека додека тоа не биде правилно решено во Европа нема да има мир и безбедност. Прашањето за националните малцинства е основата на општата политика во секоја држава, која има национални малцинства на својата територија. Како ќе треба да се реши тоа прашање? Со денационализирање и насилна асимилација или, пак, со благонаклонет однос кон националните малцинства, давајќи им целосна слобода и можност да се развиваат политички, национално и културно!

Има држави што се обидоа и со едните и со другите методи на дејствување. Искуството докажа дека политиката на денационализација и асимилација не им донесе ништо добро на оние држави што ја практикуваат. Наместо да ги привлечат одделните национални малцинства, тие уште повеќе ги оддалечија од себе, претворајќи ги во центрифугални сили. Напротив, оние држави што прифатија една благонаклонета политика успеаја повеќе, зашто речиси сите национални малцинства ги направија лојални и искрени поддржувачи и граѓани.

Така, на пример, во Естонија, прашањето за националните малцинства е поправилно решено. Откако на националните малцинства им се призна целосната еднаквост во правата признати на владејачката нација, Естонија им даде полна културна автономија. На тој начин националните малцинства се повеќе центрипетални отколку центрифугални сили во државата. Притоа, сите национални малцинства се вистински лојални граѓани и самите се грижат само за нивните црковно-училишни работи и за нивните културно-просветни интереси во границите одредени во основниот закон.

Истото го гледаме во Чехословачка, каде навистина има многу различни малцинства според расно, религиозно и јазично потекло, но релативно задоволни и ја нема таа омраза и острина во борбите каква што има во други европски држави, каде спрема националните малцинства се однесуваат со антипатија наместо со симпатија и благонаклонетост.

По светската војна, во некои од новосоздадените држави, како Полска, Литванија и Латвија, како и во оние држави кои беа прекумерно зголемени, како Романија, Грција и Југославија, беа потпишани договори за заштита и покровителство на националните малцинства, останати да живеат на нивните територии. Меѓутоа, наспроти прифатените обврски, во повеќето од споменатите држави одредбите на тие договори не најдоа соодветна примена, иако во нивните конституции принципот за еднаквост меѓу сите граѓани, без разлика на народност или религија, беше свечено признат.

Културната автономија може целосно да се примени во државите каде националните малцинства не се компактна маса, туку се распрнати по целата територија. А, пак, во Полска, Чехословачка, Романија, Грција, Југославија и др. каде има национални малцинства распрнати по целата земја, како и национални малцинства кои живеат во компактни маси и во определени провинции, би можеле да се применат и двете автономии – културната и територијалната. На тој начин, тие држави ќе еволуираат кон едно повисоко политичко уредување слично на тоа во Швајцарија.

Тука е умесно да подвлечеме дека во некои држави, некои средини и лица, главно од владејачката нација, идејата за културна автономија ја користат за чисто партиски или други цели. Притоа, наспроти секое право и човечка праведност, тие неа ја препорачуваат не како формула за решавање на националното прашање, туку како етикета за да ги зачуваат своите лични и егоистички гледишта, како и привилегиите на владејачката нација, чија територија по секоја цена сакаат да ја зачуваат цела и нечепната. Ете зошто кога станува збор за културна автономија на дадено малцинство, треба да се говори и дејствува многу претпазливо и внимателно, за да не им се дава можност на одредени фактори, средини и лица да ја изопачуваат смислата и значењето на таа идеја и на тој термин или на таа дипломатска формула.

При решавањето на проблемот на националните малцинства се појавува и едно друго прашање. Треба ли на националните малцинства во една држава да им се забранува да одржуваат културно-про-

светни и религиозни односи со своите сонародници, кои живеат во татковината или во други држави? Одговорот сам по себе го дава фактот дека сите европски држави се интересираат и бдеат над судбината на своите сонародници, кои живеат надвор од пределите на државите, и настојуваат не само да ги одржат, туку и да ги засилат духовните и културно-просветните врски со нив. Зошто тогаш да не им се признае правото и да не им се даде истата можност и на националните малцинства останати да живеат надвор од границите на татковината? Околноста дека националните малцинства, останати да живеат надвор од пределите на својата бивша татковина, се интересираат за културниот живот на своите собраќа во татковината и ги учат и коментираат сите пројави во животот на нивните сонародници, со ништо не го накрнува ниту престижот, ниту достоинството или суверенитетот на владејачката нација во одделните држави во кои има национални малцинства, кои од неа се разликуваат според верата, јазикот и народноста. Напротив, со тоа им се дава можност позасилено и поенергично, па дури и со ентузијазам, да работат и да се развиваат на културен и народносен план. Притоа, односите меѓу двете владејачки нации во соодветните држави, без разлика дали тие се соседни или не, уште повеќе се развиваат и стануваат попријателски, што, пак, уште повеќе придонесува за нивната меѓусебна соработка како на трговски и економски, така и на културен план.

Ова прашање ги засега не само поразените, туку, исто така, и државите победнички. Како едните, така и другите имаат свои сонародници распрнати во различни држави. Италијанци има речиси во сите држави во Европа и Америка, а, исто така, и на останатите континенти. Полјаци има во некои европски држави и во Америка. Има Германци, Чеси, Словаци, Словенци, Хрвати, Бугари, Грци и други, распрнати речиси во сите држави во Европа и Америка. Некои од тие националности имаат одлични организации и често во самите држави или надвор од нив националните малцинства свикуваат конгреси на кои дебатираат и решаваат прашања од животен интерес не само за респективните национални малцинства, туку и за целата нација на која ѝ припаѓаат. Има над два милиона Чеси и Словаци, кои живеат надвор од пределите на Чехословачка. Има повеќе од десет милиони Германци, кои се распрнати речиси во сите држави во Европа и Америка, има неколку милиони Хрвати, Бугари и Грци распрнати во различни земји и живеат како одделни национални малцинства надвор од пределите на татковината.

Според тоа, правото на слободен културен и национален развој ќе може да се постигне кога ќе им се даде или извојува полното право и еднаквост како на националните малцинства на таканаречените држави победнички, така и на оние кои се сметаат за победени. Како што има еднаквост во обврските, треба да има и еднаквост во правата и за едните и за другите.

Но, во интерес на самите држави, народи и национални малцинства не треба да се злоупотребуваат некои крајно националистички и шовинистички фактори, средини, групи и лица, кои го изопачуваат тој принцип и го сведуваат на една нелогичност само и само за да ги задоволат своите чисто егоистички и крајно националистички, па дури и агресивни цели и намери. Со тоа, наместо да им нацртаат веѓи, им вадат очи не само на владејачките нации, туку и на самите национални малцинства, ставајќи ги во ситуација на сомнителни, неблагонадежни и опасни елементи во државата во која судбината ги оставила да живеат и да се развиваат како национални малцинства. Сите обиди со кои се има намера судбината и националното расположение на малцинствата да се искористат за егоистички, партиски или агресивни и провокаторски цели и намери треба секогаш и секаде да се негираат и прогонуваат како злосторнички и штетни акти. Тоа е особено важно за земјите каде религиозниот, националниот, племенскиот или расниот антагонизам сè уште не е преуреден поради заостанатоста на економски и културен план на владејачките нации, а особено на потчинетите од нивна страна народносни малцинства.

Па така, постојат три начини и форми преку кои би можеле да се задоволат и правилно да се развиваат во културен и економски поглед различните национални малцинства – културната автономија, територијалната автономија и правото на самоопределување дури до одделување на компактните национални малцинства во посебни автономни или слободни и независни политички единици – држави.

Единствената држава во која националниот проблем е најправилно и радикално решен е Сојузот на Советските Социјалистички Републики, т.е. на една шестина од целата земјина топка, со 175 милиони население. Некогашна царска Русија со полно право се сметаше за огромен затвор – за мачилиште на потиснатите народи. СССР е слободен сојуз на слободните и рамноправни националности. Може смело да се каже дека Советскиот Сојуз е единствената земја во светот во која нема и не може да има потисната една

народност од друга. Советот на народните комесари уште на 15 ноември 1917 г. во „декларацијата за правата на народите во Русија“ прогласи:

1. Еднаквост и суверенитет на народите во Русија; 2. Нивно право на слободно самоопределување до отцепување и формирање самостојна држава; 3. Елиминирање на сите и секакви национални и национално-религиозни привилегии и ограничувања; 4. Слободен развој на националните малцинства и на етничките групи, кои ја населуваат руската територија.

Тој декрет беше потпишан од Ленин и уште од првиот ден се започна со негово реализирање во практикатаа. Во процесот на примена на тој декрет стара Русија се преобрати во РСФСР во „слободен сојуз на слободните народи, федерација на советските национални републики“. И реално, почна една голема распределба и разграничување на народите според национален предзнак. Се создадоа редица посебни автономни републики и области и, исто така, самостојни, а како краен резултат сојузни републики: Украина, Белорусија, Кавкаските републики, Азербејџан, Ерменија, Грузија, Абхазија и др., и во РСФСР повторно да се разграничуваат според националниот предзнак: Киргизите, Башкирите, Татарите, Каремците, Комитите, Чувашите, Германците, Калмиците, Осетите, Чечените, Дагестанците, Кабардинците, Черкезите, Бурјатите-Монголи, Јакутите и др. народи и народности, кои влегуваат во бившата царска Русија. Подоцна се самоопределија и се организираа, повторно според истиот национален предзнак, Туркмените, Узбекистанците и др. Тој брз и силен процес на разграничување на народите според националниот предзнак не ги оддалечи и раздели едни од други. Напротив, сите тие доброволно самоопределени и разграничени, според националниот предзнак народи, меѓусебно стапија во сојуз и така се создаде и оформи Сојузот на Советските Социјалистички Републики како една единствена и целосна држава. Но, тој сојуз е составен не од потчинети и завладеани народи, туку од народи кои национално се разграничиле и се самоопределиле. Во тој поглед, откако го групираше целото население во државата, без разлика на потекло, јазик и вероисповед, советската власт може во основа да го уништи националниот гнет, да создаде услови за меѓусебна доверба и да ја постави основата за братска соработка меѓу сите народи кои живеат во Сојузот. Притоа, на националните малцинства, па дури и на најмалите народносни фрагменти во разните републики и автономни области им се остава правото да се самоопределат, со што им

се расчистува патот за нивни развој и зачувување на нивните национални особености, менталитет, обичаи, битие, јазик и култура.

Но, во СССР рамноправноста на сите народи ќе останеше само на хартија ако работата се сведеше само на прогласувањето на таа рамноправност, а не се започнеше уште првиот ден со сите сили и на дело да им се помага на потиснатите народи и реално да се здобијат со таа рамноправност... Ете зошто советската власт, откако ги ослободи потиснатите националности, почна да им помага во изградбата на нивната сопствена држава и на нивниот мајчин јазик да создава вистински судови, администрација, стопански и просветни органи. Заедно со тоа, таа започна засилено да ги оспособува локалните жители, кои го знаат битот и обичаите на локалното население и го познаваат неговиот стопански и културен живот. За тоа, пак, беше потребно да се создаде писменост за секој народ и училишта со настава на мајчин јазик. Нужно беше да се опишени секој заостанат народ за да може, користејќи ги сите скриени богатства на земјата, по најкраток можен пат да ги стигне понапредните народности и на најлесен и најбрз начин да ја надмине својата заостанатост. Тие заостанати народности требаше политички да се воспитаат и да се научат како да се борат и ослободат од своите истоплеменски потиснувачи и економски експлоататори. Со сите мерки преземени со примерна енергија можеше да се постигне секоја, дури и најмалата народност реално да стане слободна, во практиката, а не само според уставот, и да стане рамноправна со сите други националности во Сојузот на Советските Социјалистички Републики.

Така што, прашањето за националните малцинства, онака како што се распределени и поставени да живеат и да се развиваат, на крајот на краиштата е прашање за самоопределувањето на народите, што ќе може да се постигне со општи напори и општа координирана борба на сите национално угнетени и економски експлоатирани народи и националности. Ете зошто принципот за целосна рамноправност на сите нации воопшто е најлогичниот, најправилниот и најправедниот ако таа рамноправност навремено се примени и во поглед на државното уредување, т.е. правото на секој народ, голем или мал, да се самоопредели, оставајќи му ја слободата дури и за отцепување.

„Но, што значи самоопределувањето на народите? Што треба да се подразбира под тој поим? Треба ли одговорот на тоа прашање да го бараме во правните дефиниции од општото право или, пак,

одговорот ќе ни го даде историско-економскиот развој на земјите и државите во кои постојат и се развиваат национал-ослободителните движења? Ако се апстрахираме од секакви воопштувања и од голите правни формули и дефиниции, и ги погледнеме и разбереме историско-економските услови во кои се развивале националноослободителните движења ќе дојдеме до заклучок дека под самоопределување на народите се подразбира признавање на рамноправноста не само на сите нации и народи воопшто, туку и рамноправност во однос на државното уредување, т.е. правото на народот на самоопределување и одвојување од туѓа многунационална држава, односно формирање на одделна држава. Тоа не значи дека сите народности ќе треба да прифатат и следат еден краен национализам или да манифестираат иредентистички стремежи, зашто во тој случај се изопачува самиот принцип, а во практиката наместо да се намали антагонизмот меѓу одделните народи и народности се разгоруваат националистичките страсти и уште повеќе се зголемува ривалството меѓу одделните држави, што е најлошо како за одделните држави, така и за угнетените народи и национални малцинства.

Секоја држава не може и не треба да ги угнетува туѓите народи и националности, кои живеат на нејзината територија. Во сегашните конкретни карактеристики на националните проблеми на Балканот, националните движења во секоја држава имаат своја историја и свои специфични карактеристики како национал-револуционерни движења во сегашната епоха, епоха на империјализам и ривалства како меѓу големите, така и малите држави победнички и поразени.

Според тоа, во општата борба за ослободувањето на балканските угнетени народи и национални малцинства главна цел е да се обезбеди демократичност во размислувањата и во управувањето на државата. Така, сите етнички групи и национално угнетени народи, паралелно со сите економски експлоатирани маси ќе поведат организирана и систематска заедничка борба за тоа управувањето во одделните држави да им се довери на лица и партии, кои се потполно за демократичност во управувањето и искрено и на дело го прифаќаат принципот за самоопределување на угнетените народи и националности. Зашто не може да има слобода во една држава во која има национален гнет и ропство и не може една нација да биде слободна кога угнетува други народи или етнички групи, кои живеат на нејзината територија.

Да се обвинуваат приврзаниците на самоопределувањето, т.е. на слободата за одделување за заострување на сепаратизмот е глупост

и лицемерие... Зашто, негирањето на слободата на самоопределување, т.е. на одделување, во секоја држава значи само заштита на привилегиите на владејачката нација и на полициските начини на управување, се разбира, на штета на демократските.

Оној кој стои на ставот за демократија, т.е. за одлучување за државните прашања од страна на масата население, тој многу добро знае дека од дрндањето на политикантите до одлуката на масата – „има една огромна дистанца“. Масите на населението од секојдневното искуство извонредно го знаат значењето на географските и економските врски, како и предноста на големиот пазар и големата држава, па за одделување ќе бидат само тогаш кога националниот гнет и националните недоразбирања ќе го направат заедничкиот живот крајно неподнослив и ќе бидат товар за сестраните стопански односи. Негирањето на правото на самоопределување или на одделување во практиката неизбежно значи поддршка на привилегиите на владејачката нација.¹

Трите посочени начини или форми за решавање на прашањето за националните малцинства, во една или друга смисла, постепено, во некои земји и држави се применуваат, меѓутоа поради редица внатрешни, меѓународни и други причини, без да им е дадена една поконкретна форма на примена во животот на државите.

Некои од националните малцинства и угнетени народи во одделните држави се борат, пред сè, за своето опстојување, а други бараат начини и водат борби за политичко влијание и за учество во управувањето на земјата. Но, неспорно е дека за да имаат каков и да е успех во нивните напори и борби, основната, да ја наречеме теоретска база врз која ќе треба да застанат е не само на зборови, туку и со дела да го прифатат ставот за борба и извојување на сè поголема и поголема демократија во управувањето. Се разбира, и произлезените од тоа почитување и респект кон човечката личност и признавањето на неговата целосна граѓанска, политичка и национална рамноправност. А, тоа ќе се постигне, пред сè, кога ќе се застане на јасни и определени принципи и становишта во заедничката борба и во заедничката соработка, дури и во широки коалиции со вистинските демократски политички, економски и социјални сили во одделните земји или општо во целата држава. Без тој основен принцип, борбата неминовно ќе скршнува сè подесно или полево, а можеби ќе стигне и до крајности било кај владејачките

¹ „Националното прашање во минатото и сега“ од К. Тулин.

средини и лица или кај самите угнетени народи и национални малцинства, што не е во интерес ниту на едните, ниту на другите, туку на трети, божем „добронамерни“, но во суштина заинтересирани лица и туѓи фактори.

За да можат разните нации слободно и мирно да живеат заедно или да се разделат (кога тоа ќе им се наметне) формирајќи посебни држави, неопходна е целосна демократија во размислувањата и во управувањето. Не треба да има ниту најмало ограничување, ниту најмала неправедност спрема националните малцинства во сè што се однесува на нивниот посебен културен развој – ете ги принципите на вистинската демократија.

Трагедијата на Балканот

Нема катче во светот каде националните, политичките и економските меѓусебни односи се толку заплеткани како на Балканот, тоа огниште на несогласувања и војни. Сите знаат дека и поводот за сеопштата војна стигна од Балканот – сараевската бомба го предизвика општиот пожар во цела Европа. Зошто? Затоа што Балканскиот Полуостров е крстопат меѓу трите континенти Европа, Азија и Африка и се наоѓа на големите патишта за кои до сеопштата војна се развиваше империјалистичката борба. До сеопштата војна Балканот беше нишанска точка на сите големи империјалистички држави, кои секавично се стремееа да ги прошират своите освојувања или влијанија на Полуостровот од каде минуваат сите патишта кон Багдад, односно кон богатата и пространа Отоманска Империја или кон Суец, Египет и Индија. Германскиот империјализам најпрво беше насочен од Берлин спрема Багдад. Францускиот и англискиот – исто кон азискиот и арапскиот полуостров. До сеопштата војна, како што се засилуваше борбата на империјалистичките држави во Европа – така балканскиот проблем се појавуваше на сцената. Сега треба да се одбележи дека прашањето за Блискиот Исток го нема веќе тоа значење за западноевропските големи држави, какво што имаше пред сеопштата војна, зашто богатите и стратешки места и провинции: Сирија, Месопотамија и Палестина беа заземени и завладеани од европскиот империјализам.

Со насилничките мировни договори од Версај, Трианон и Неј, границите на балканските држави така се исцртаа, што тие не можат да опстанат без таторството на своите покровители, т.е. на големите западноевропски и империјалистички држави.

Како што на Балканскиот Полуостров се судираат интересите на големите империјалистички држави, така на самото место се судираат и освојувачките интереси на самите балкански држави.

Грција, Романија, Југославија и Бугарија со децении сакаат да се прошират за да го постигнат својот национален идеал. Тие дури и неколкупати го ризикуваа своето постоење, давајќи притоа огромни човечки и материјални жртви, се разбира, секоја во името на својот национален идеал. Меѓутоа, се виде дека триумфот на една од нив значи мизерија за останатите.

Балканските народи војуваа две години повеќе од останатиот свет и светската војна треба да се смета не од 1914 година кога таа фактички избувна, туку од 1912 година кога започна балканската војна. Во период од шест години по целиот Полуостров се пролеа крв во изобилство. Положбата денес е многу полоша отколку во останатиот дел на Европа. Освен што не беше правилно решен, балканскиот проблем уште повеќе се замрси, зашто така сакаа големите империјалистички држави.

Македонија поставена речиси во центарот на Полуостровот, поради својата географска и стратешка местоположба ја болко на раздорот меѓу балканските држави, цели 40 години се бори за својата слобода и независност, но во Букурешт (1914 г.) и Неј (1919 г.) ќе биде поделена на три дела: 1/2 на Србија, 4/10 на Грција и 1/10 на Бугарија. Се формираше Албанија, меѓутоа поголемиот дел од Албанците останаа во пределите на Југославија. Црногорците, Хрватите, Бошњациите, Херцеговците и Словенците лишени од правото да се сметаат за народи треба да се нарекуваат „Југословени“. Добруца се подели на два дела и повторно целата остана под јаремот на романската олигархија и романските чокои (чифлиџии з.н.), а локалното бугарско и турско население, лишено од секакви права, систематски се прогонува, додека на останатите жители насилно им се одземаат сите имоти... Спротивно на секое право и Тракија исто ќе биде поделена на три дела при што еден дел и се отстапи на Грција, друг на Бугарија, а половината (Источна Тракија) на Турција. Огромни национални малцинства лишени од секакви права насекаде доброволно и насилно се иселуваат од една територија на друга, оставени на волјата на судбината да умираат од студ, глад и мизерија. Во таква ситуација не се задоволни ни оние кои прекумерно ја зголемија својата територија и ги задоволија своите освојувачки апетити. Такви држави на Балканот се Југославија, Романија и Грција. И трите, божем како награда за нивното добро поведење, всушност, смислено се зголемија и тоа така за да може уште повеќе да се усложни ситуацијата на Балканскиот Полуостров. Во такви околности никаде нема мир и спокојство за правилен

политички, национален, економски и културен развој. Дури и тие што прекумерно ги зголемија своите освојувачки апетити, како Југославија и Романија, се непокојни и стравуваат пред утрешниот ден, па ги засилуваат своите армии и го зголемуваат вооружувањето, со што внатре во државата се потпираат само на терор и насилство. Од сите држави на Балканскиот Полуостров, Југославија и Романија добија повеќе отколку што претпоставуваа. Тоа можеби се случи намерно за уште повеќе да се усложнат односите меѓу балканските народи и да се искористи нивната слабост и беспомошност од големите империјалистички држави.

Но, се прашувам што излезе од сето тоа? Еден мал поглед врз ситуацијата во балканските држави многу јасно ќе ни покаже колку нестабилна, опасна и полна со неизвесности е општата положба на Балканот.

Р. Х. Маркам, дописник на бостонскиот весник „Кришчан Сајнс Монитор“, во една статија поместена во новата американска енциклопедија за Балканот го пишува следното: „Балканскиот Полуостров е населен со најголемата мешавина од раси, што може да се најде во Европа. Резултат на тоа е една крајно сложена положба на малцинствата и опасност што се засилува од агресивниот национализам, кој во секоја земја силно се стреми кон денационализирање на сите малцинства во нејзините граници и тоа во исто време кога таа протестира против такво третирање на нејзините сонародници во други земји.

Прашањето за малцинствата повеќе од кој било друг фактор придонесе за максималната нестабилност на балканските политички односи и за силното и луто ривалство и непријателство меѓу соседните земји.

Но, иако говорат различни јазици и потхрануваат конфликтни ситуации, народите многу и чудно си наликуваат еден на друг, дури според облеката што ја носат, според песните што ги пеат и според храната што ја јадат. Тие сите биле подложени на влијание на три моќни сили: византиската култура, турскиот деспотизам и едно селско стопанство.

Византискиот начин на размислување и однесување и византиското наследство го најдоа својот најдобар израз во источно-православната црква, а најлошиот – во фанариотството. Тие две институции дејствуваа рака под рака и беа пројави на истата сила – суштински ориентална, мистична, емоционална и материјалистичка. Тие почиваа на олигархија, уживаа во корупција и привилегии и се

подржуваа преку дволичност, поткупување и потиснување на масите. Нивни симболи беа среќа, раскош и велелепност за малцинството и голема бедотија, нечистотија и неписменост за мнозинството. Кога во 1356 г. Турците навлегоа на Балканскиот Полуостров и ја освоија цела југоисточна Европа, по што под своја власт ја држеа цели пет века, тие не му ставија крај на византизмот, туку повеќе одново му ги засилија најлошите елементи преку пренесување на бруталноста и летаргијата.

Балканските народи во голема мерка се селани, кои се посебно таинствени, неискусни, заостанати и слабо организирани. Следствено, во секоја балканска земја градската интелигенција, трговците, ситните индустријалци и банкари ја управуваат државата, обично за своите сопствени интереси. Слабата и крајно неефикасна општествена контрола остава можност групите на власт да станат аrogантни и однатре да гнијат. Државата е машина за да им овозможи на владејачките политиканти остварување на толку интереси, колку што можат да се извлечат од селаните сè додека тие не се побунат. Изборите се средство преку кое владетелите ги засилуваат своите позиции. Многу ретко тие од власта биле отстранети преку гласање. Во практиката, сите балкански држави си наликуваат според начинот на формирање и структурата на нивните управувачки машини. Тие сите се формирале како последица од редица бунтови и востанија против Турците, што успешно завршиле благодарение на бунтовниците – херои, кои биле потпомогнати од заинтересирани надворешни држави, главно од Русија. Според тоа, силното спротивставување и бунтувањето долго време биле прифатени сили во политичкиот живот на Балканот. Најпопуларните лидери се бунтовници и спрема револуционерните методи и директната акција има длабока почит. Нерешените меѓународни односи го издигнале патриотизмот до степен на главен народен добродетел, а постојаната атмосфера на латентна војна од воинот направила главен херој, кој не дозволува слободна критика и демократска контрола. Да откриеш и објавиш владини акти на морална ерозија во таква ситуација би значело да извршиш предавство. Во такви околности воените елементи имаат огромно влијание. Тие се моќниот, неодговорен фактор што стои зад балканските влади и диригира и со нив и со парламентите, а ја спречуваат и слободната пројава на општественото мнение.

Речиси во сите случаи бунтовниците – херои, кои го постигнале националното ослободување, пишувале многу демократски уставни,

точно делејќи ги функциите на државата на трите класични делови, се разбира, притоа целејќи на обезбедување способна и ефикасна администрација, законодавна независност и судска непристрасност. Меѓутоа, тие во практиката обично воспоставувале полудиктаторски форми на владеење. Во некои случаи тие самите станувале владетели (Србија, Турција и Албанија), а во некои дејствувале преку донесени од надвор кралеви (Романија, Грција и Бугарија)...

Заедно со ширењето на просветата меѓу селанските маси, се формираат силни селански партии и се буди еден нов вид социјално-политичка економска борба, што започнува сè повеќе да завладува со Балканот. Интелигенцијата и граѓанската елита – тие кои се сопственици на весниците, ги контролираат училиштата и универзитетите, ги пишуваат повеќето од книгите, раководат со банките и со новосоздадената индустрија, а командуваат и со армијата, се принудени да заземат одбранбена позиција. Тие треба да се борат со сè поголема жестина и бруталност за да го задржат своето владеење...

Обично на Балканот, меѓу политичките партии не постојат основни политички разлики. Лојалноста спрема главатарот и одмаздата се доминантни сили. Сепак, има една општа линија на разграничување, што дели една група партии од друга. Во Бугарија, на едната страна од борбената линија се селаните потпомогнати и засилени од работниците, а на другата – целата буржоазија. Во Грција воопшто – републиканците против монархистите: пожилави, енергични и прогресивни бегалци населени во новоформираните села во неодамна анкетирани северни делови на земјата против тие кои ги населуваат островите веќе две илјади лета наназад. Во Албанија власта на кралот Зогу претставува владеење на малубројна буржоазија и интелектуалци над старите бегови земјовладетели.

Наспроти теоретските заштитни мерки и уставните протекции, личната слобода не е обезбедена во ниту една балканска земја. Последните години, сепак, донесоа извесно подобрување во таа област. Иако сè уште постои една своевидна патријархална диктатура, неспорно се прави чекор напред кон реална демократија.

На крајот на својата статија, г. Маркам заедничката карактеристика ја завршува со констатацијата дека бирократијата на Балканот е парализирачки национален порок.¹

¹ Во в. „Мир“, од 29. IX 1932 год. информира Б. Зографов.

Кризата во балканските држави

Кризата, во поширока смисла на зборот – економска, политичка, социјална – беснее во сите балкански држави и сè повеќе и повеќе се заострува, добивајќи застрашувачки размери. Ако ја исклучиме Турција, која не е чисто балканска држава и која ако не во економски, тогаш во политички поглед се наоѓа во една релативно стабилна ситуација, сите останати држави на Полуостровот преживуваат тешки моменти, што никој не знае до каде ќе стигнат. Во сите држави сиромаштијата на масите е засилена до крајни граници.

И не само финансиската, туку и политичката и социјална криза уште повеќе ја влошува општата ситуација во секоја одделна држава.

Во Грција постојано се случуваат бунтови и преврати, што ги истоштуваат животните економски и национални сили на народот. Романија не може да најде спас во псевдодиктатурата и се лула во разни правци, беспомошна да го зацврсти управувањето и да тргне напред во својот економски и културен развој. Во Југославија на разгорената финансиска и стопанска криза треба да ја додадеме борбата на народите за зачувување на својата народносна физиономија и за правото на слободен културен развој. По неуспешниот обид со кралска диктатура да се претопат народите во кралството, Југославија бара излез од конфузната ситуација преку уставни трикови, што уште повеќе ја усложнуваат нејзината положба. Експериментот по превратот од 6 јануари 1929 г. не само што не ги елиминира националните разлики, туку ја засили кохезијата меѓу неспрските народности. Навистина, политичката борба на некои од народите и националностите веќе не се манифестира преку нелегални акции, но затоа, пак, остварувањето на нивните стремежи за федеративно уредување на државата е пореално отколку пред диктатурата, додека обединувачкиот чисто српски стремеж по диктатурата е ослабнат.

„Балканскиот проблем – велат компетентни лица – има две основи: националната и економската, општо стопанската. Според тоа, се налага поврзување и усогласување на националниот со стопанскиот принцип, а тоа е многу тешко на Балканот, зашто ниту општостопанскиот развој е завршен, ниту националниот вриеж е запрен. Балканот не завршил со својата историска еволуција. Таа не зависи само од волјата на тие што се живи, туку донекаде и од влијанието на минатите поколенија, а, исто така, и од идното поко-

ление. Прашањето со завладеаните народи и потиснатите национални малцинства на Балканот останува отворено и нерешено и како Дамоклов меч виси врз балканските држави. Македонија – таа предвоена Полска – е распокината, Хрватска – потисната, Црна Гора, Добруџа, Косово, Тракија, Бесарабија, Трансилванија и др. сите жртви на еден режим и систем на управување, многу пожесток отколку пред сеопштата војна“.

Кога балканските народи самите ќе се погледнат или соочат, тогаш сфаќаат и разбираат дека нивните интереси им диктираат и налагаат меѓусебно да се разберат. Меѓутоа, големите империјалистички држави на секој можен начин се стремат да ја искористат таа сè уште не разјаснета ситуација на Балканот. Постојаното ривалство меѓу големите империјалистички држави уште повеќе се зголемува и се засилува во разбунтуваните земји и области, и само откако на големите империјалистички држави и на нивните влади ќе им се одземе таа можност за влијание, атмосферскиот притисок ќе се намали и ќе спадне...

Така што главниот виновник за сегашната трагична положба на балканските држави се заинтересираните големи империјалистички држави, кои само заради своите груби материјалистички и политички интереси нарочно ги скроија така сегашните балкански држави за да можат да ги користат и во иднина за свои поблиски и подалечни груби и чисто империјалистички интереси.

Соочени со немоќ речиси сите балкански влади се натпреваруваат која побрзо и посилено да се фрли во преградките на некоја од големите империјалистички држави, сметајќи дека на тој начин ќе ја поправат својата разнишана позиција и дека ќе ја обезбедат иднината на својата држава. Всушност, тие повторно се борат за своите чисто партиски егоистички интереси и на народите, кои живеат во одделните држави, гледаат како на стадо што може на секој можен начин да се искористи и во секој момент е подготвено да се однесе на колање. Таквата ситуација не може долго да трае. И ако балканските влади не употребат огромни напори, барем за омекнување на силината на националните борби, како и за надминување на неподносливата и до денес невидена економска, финансиска и општостопанска криза преку разумни, радикални и праведни мерки од горе, тогаш неминовно народите ќе се наметнат од долу... Тоа е толку јасно што секојдневните факти и настани во сите балкански држави покажуваат дека е излишно дури и да се докажува. Ако, пак, народите не го сторат тоа преку нивните политички организации:

партиите – како елемент за управување, а не за гниење и морално распаѓање – потоа економските, националните и други здруженија, групи и лица, тогаш ќе се дојде до нови пожари и нови крвопролевања во кои одделните народи и национални малцинства ќе настрадаат со својот имот, со својот живот, а идните поколенија ќе ги остават уште долго време да го трпат политичкиот, националниот и економско-социјалниот гнет.

Со развојот на меѓународните врски и на современиот техничко-технолошки напредок се развива и се засилува и стремежот за национално самоопределување, па народносниот принцип станува главен стимул во борбите на народите за создавањето на модерната држава. Во разгорената општа криза, општествените институции ќе треба од корен да се преуредат и во животот да се примат нови идеи за стопанско и политичко преуредување, што претставува желба, односно барање кое веќе се поставува од напредните дејци и организации во сите културни земји каде активно се водат жестоки борби за реформи.

Разбудените националности ќе ја искористат во целиот свет разгорената криза за да се спротивстават на секакви диктатури и за да ги зацврстат своите позиции за слобода, рамноправност и демократија во управувањето. Денешното поколение може да се смета среќно дека е повикано да учествува во борби со епохално историско значење – борби за политичко, национално и социјално ослободување.

ПАВЕЛЪ П. ШАТЕВЪ

КОЛОНИАЛНИЯТЪ ВЪПРОСЪ
И СЕГАШНАТА ВОЙНА

СОФИЯ, 1941

**КОЛОНИЈАЛНОТО ПРАШАЊЕ
И СЕГАШНАТА ВОЈНА**

ПРЕДГОВОР

Поради големите противречности во интересите, особено меѓу големите држави, денес како националното, така и колонијалното прашање се од првостепено значење. Националното прашање, поради комплицираните меѓународни и меѓудржавни односи, стана не само општоевропско, туку и светско, а, пак, колонијалното прашање, како прашање за територии, земја и суровини, е од најголемо значење. Тоа е прашање за сите сили, е „неговото разрешување се усложнува и отежнува поради тоа што негов сопатник е империјализмот“, вели проф. Ив. Бакатлиев.

„Најпосле – продолжува тој – колонијалното прашање денес не може да добие правилна разврска и заради тоа што воопшто меѓународниот живот е како никогаш досега хаотичен и најмалку почива врз морални правни основи. Во него не може да се постави остра граница меѓу праведните барања произлезени од демографски причини и тие со чисто империјалистички карактер“. Ете зошто, едно основно и објективно проучување на прашањето е повеќе од задолжително и полезно за секој граѓанин.

Главните форми на националниот и колонијалниот гнет

Поимот нација е поврзан со два главни белега – територијата и јазикот. Но, се поставува прашање што ќе се случи со некои нации, како еврејската, чие мнозинство не може да населува одредена територија.

Околу ова прашање можат да се наведат редица размислувања на угледни социолози и општественици, но сите се сведуваат на тоа дека еврејската нација, која во минатото имала определена територија и јазик, сега кога поради редица околности е распрсната речиси

низ целиот свет, со свој јазик, но без определена територија, не може да се смета и да биде нација во вистинска смисла на зборот. Зашто, ако ги земеме предвид различните фрагменти, односно дека, од една страна, постои големо мнозинство Евреи или еврејско население од шпанско и бухарско-арапско потекло, кое е речиси асимилирано од туѓо население што го опкружува, а, од друга, има Евреи или еврејски народни маси, кои говорат на таканаречениот еврејски народен јазик (што е една модификација на германскиот) и живеат во Советска Русија, Полска и речиси во сите други држави – тогаш тие се, всушност, различни национални подгрупи, кои немаат речиси ништо заедничко помеѓу себе. Поради оваа необичност, што е резултат на еден долг историски развој во различни климатски, економски, културни и социјални услови, засега се вели и поддржува дека еврејската нација не е субјект на меѓународното право. Меѓутоа, сето тоа не ја исклучува неопходноста и тој дел од Евреите, кој говори на свој, таканаречен еврејски јазик, да следи една соодветна национална политика, т.е. да има свои училишта и цркви (синагоги), да има и да издава весници, списанија и книги на свој еврејски јазик.

Пред крајот на светската војна Велика Британија од чисто империјалистички цели, преку својот тогашен министер за надворешни работи Балфур, уште на 2 февруари 1917 година изјави дека во Палестина ќе биде формирано еврејско „национално“ огниште. Но, притоа да не бидат нарушени граѓанските и религиозните права на нееврејското население, кое живее на истата земја, а, исто така, и без да бидат засегнати правата и политичката положба на Евреите во другите држави. Станува збор за познатата декларација на Балфур, која првично беше повеќе не правна, туку условна морална обврска, но се претвори во правна откако Англија, во согласност со уставот на Друштвото на народите му се обрати на Врховниот совет на Сојузничките и здружени држави и во 1920 година во Сан Ремо со посебна уредба, во која изрично се повторуваа истите зборови изнесени од Балфур, се заложи за идното уредување на Палестина. Таа уредба, во форма на договор меѓу Англија, Франција, Италија и Јапонија, ѝ даде мандат на Англија врз Палестина под услов дека ќе ја запази и исполни декларацијата на Балфур. Од страна на Совет на Друштвото на народите мандатот ќе биде утврден на 24 јули 1924 година. Според одлуката на Советот на Друштвото на народите, Англија беше должна да создаде политички, административни и економски услови, што ќе можат да го

обезбедат создавањето на едно еврејско национално огниште. За таа цел, ционистичките собранија и конгреси речиси од сите страни почнаа да препорачуваат и да испраќаат лица и групи од еврејско потекло во Палестина, а истовремено со тоа дури и групи од експедиционисти од разни земји... Така се создаде сега така нареченото палестинско прашање, со цел, од една страна, Англија да владее со Палестина, а, од друга, еврејството да пронајде едно национално огниште, кое наместо да не ги наруши легитимните економски и културни интереси на локалното арапско население, ова едноставно ќе биде дури и истиснато од неговата сопствена татковина. И тоа во момент и во услови кога поради редица околности еден голем број Арапи од соседните муслимански, арапски земји требаше да се населат во Палестина, со цел да најдат егзистенција и поднослив човечки живот.¹

Современата нација, која има своја територија и јазик, конечно се развила откако постепено се оформувала во контакт и паралелно со развојот на капитализмот. Со развојот на капиталистичкиот начин на производство, неговата тенденција се сведувала на формирање редица национални држави и притоа секоја нација имала своја определена територија врз која формирала своја национална држава. Тоа беше тенденцијата на капиталистичкиот начин на производство, а идеолошки израз на таа тенденција беше принципот за самоопределување на народите, што за сето време претставуваше основен камен-меѓник на целиот систем на демократија. Во подоцнежната своја историја тој принцип го снајде истата судбина каква што ги снајде и останатите принципи на демократијата. Рамките на економското државно обединување во процесот на самиот капиталистички развој постепено ги надминуваа границите на нацијата и како резултат на тоа, се разбира, од правото секоја нација да има и

¹ Поради имиграцијата од почетокот на војната еврејското население во Палестина се зголемило за 49.500 души и стигнало до 477.500, наспроти 1.150.000 Арапи, или 32 отсто се капиталисти, кои добиваат повеќе од 1.000 фунти стерлинзи.

Херберт Емерсон, врховниот комесар на Друштвото на народите за населувањето на еврејските бегалци, изјави дека само во 1933 година во Палестина имигрирале 215.000 души од разни земји, а само 70.000 од Германија. Емерсон соопшти дека обединетите ционистички организации во САД му предале меморандум на Меѓународниот комитет за бегалци, во кој се истакнува дека во Палестина можеле да се населат 2.800.000 Евреи, дека американските Евреи ционисти биле подготвени да го финансираат масовното доселување на Евреите во Палестина и дека од 1 јануари до 30 октомври 1939 година во Палестина се доселиле 30.000 Евреи.

да ја чува својата определена територија и врз таа, имено, територија да се развива во државен поглед, останаа само празни приказни. Во империјалистичкиот стадиум од развојот на капитализмот ние не гледаме ослабнување или елиминирање на националниот гнет, како што се прикажувало при спроведувањето на принципот за самоопределување на народите, туку обратно – гледаме колку силно се разви и се зголеми самиот национален гнет. Во светот, од една страна, гледаме само неколку владејачки империјалистички, рамноправни, експлоатирачки и угнетувачки нации, а од друга – една чиста спротивност, една заблуда, што под разни изговори и слаткоречиви фрази мирно и цивилизирано го прикрива колонијалното прашање, карактеристично за епохата на финансискиот капитал и на империјализмот – т.е. потчинувањето и поробувањето на огромното мнозинство на население на светот од едно безначајно малцинство на најбогати нации во најразвиените капиталистички земји. На тој начин, сите јасно гледаме како националното потчинување и ропство се претопува и слева со колонијалното и финансиско поробување или поопшто речено – со економското ропство.

Ако подетално погледнеме во разните форми на национално потчинување и национален гнет, тогаш на крајот на краиштата ќе видиме дека тие се всушност различни форми на економски гнет. А такви форми на национален и економски гнет има многу. Тука ќе ги наброиме само најглавните од нив.

Во светот постојат многу, само според името, самостојни држави, кои насекаде и секогаш се прикажуваат како национални држави во кои навидум нема ниту трага од национална зависност или национално ропство, а тие всушност во економски поглед се целосно зависни од една, која и да било империјалистичка држава. Ако, на пример, ја погледнеме Европа, тогаш од една страна ќе ја видиме власта на најсилниот во светот империјализам – англискиот, кој владее со сите мориња и океани, и власта на еден друг империјализам – францускиот, кој владееше на континентот.

И кога ќе ги погледнеме останатите држави, а ги има десетици, ќе видиме и ќе се убедиме дека сите тие држави, иако „самостојни“ на зборови и „национални“ според составот на нивното население, всушност се наоѓаат во услови не само на економско ропство во однос на споменатите две империјалистички држави, Англија и Франција. На пример, Норвешка. Што беше таа? Ништо друго, освен еден економски и политички вазал на Англија. Истото е и со Данска, која во трговски и економски поглед беше потполно

зависна на Англија, наспроти тоа што Данска е типично национална држава. Да ја земеме Естонија, со територија од 47.568 квадратни километри и со население од 1.315.000 души. Естонија е главно земјоделска земја – 73% од населението се занимава со земјоделство и рибарство. Се произведува главно рж, јачмен и компири. Има силно развиено сточарство. Индустријата е релативно добро развиена. Летонија има територија од 65.791 квадратни километри и 1.900.000 жители. Од населението, 37,4% се Летонци, 10,6% Руси, а останатите припаѓаат на други народности. Рига е најголемиот град – 380.000 жители. Летонија е главно земјоделска земја – 70% од нејзиното население се занимава со земјоделство. Произведува зрнеста храна, компир, лен и др. Рибарството е силно развиено и има добри перспективи. Литванија има територија од 52.882 квадратни километри, со 2.220.000 жители. Главен град е Каунас, со 100.000 жители. Речиси 80% од населението се занимава со земјоделство. Се произведува главно рж, овес, коноп и др. Шумското стопанство е многу развиено, а, исто така, и рибарството. Индустријата е сè уште во својот зародиш. Сите тие се мали држави, што се формираа по општоевропската војна, на зборови самостојни и национални држави, но фактички се под власта на англискиот крупен финансиски капитал. Широките работни народни маси во тие самостојни и национални држави беа потчинети на англискиот финансиски и лихварски капитал. Португалија од своја страна (барем на картата фигурира како посебна самостојна национална држава) е всушност во канците на англискиот империјализам. Холандија исто така себеси се претставува како национална држава (без да ги сметаме нејзините колонии), но фактички е зависна од англискиот империјализам. Истото е и со Грција.

Грција според територијата зафаќа 130.000 квадратни километри од кои 32.000 има припаѓаат на островите. Обработлива земја е само 1/4, а крајбрежната линија достигнува до 4.000 километри. Населението брои 7.000.000 жители од кои 65% се земјоделци. Главни земјоделски производи се зрнестата храна и коринтското грозје, а во Македонија и Тракија – тутунот (50-55 милиони).

Грција се наоѓа на крстопатот на најважните средоземноморски патишта и заедно со своите острови таа има првостепено стратешко значење во источниот дел на Средоземното Море. Грција владее со расположените по западниот нејзин брег јонски острови, а, исто така, и со голем дел од островите во Бело (Егејско) Море – Евбеја, Крит, Самос, Иос и Лезбос. Островот Крит е клуч за Егејското

Море. Општо речено, островите на Грција (околу 200 пристаништа) заземаат стратешка позиција на патот за Египет, за Сирија, за Суецкиот Канал и за Турција. Големо воено-стратешко значење има и островот Крф (720 квадратни километри) расположен на влезот на Јадранското Море меѓу Албанија и јужниот дел на Италија. Стратешкото значење на Грција и на нејзините острови значително се зголеми откако во источниот дел на Средоземното Море, Англија и Италија изградија свои големи бази – Англија на Кипар и во Александрија (Египет), а Италија во Додеканези и Киренаика (Либија). Стратешкото значење на Грција се состои и во тоа што на север таа граничи со една тесна ивица на земја од Епир до Одрин, што има големо стратешко значење. Солунското пристаниште и тие во Кавала и во Деде-Агач доминираат над Егејското Море. Споменатата тесна линија, имено, го претставува стариот прочуен пат Via Ignatia од Дурацо преку Солун до Цариград. По тој пат старите Римјани проникнувале на Балканот...

Англија ја поддржува Грција за да може посигурно да владее со Средоземното Море. Таа, пак, има потреба за истото и за Блискиот Исток – посебно за муслиманските земји – и од Турција. И така, само Западна Европа има цела редица држави, кои фактички беа полуколонии во сферата на англиското влијание. Франција не останува подолу. Бившата Полска, Чехословачка и сегашните Југославија и Романија се само според името самостојни и независни држави. Фактички тие сите се под влијание на францускиот или на германскиот капитал без да може да се елиминира англискиот, кој исто се бори за влијание и за власт. Се прашувам зошто е така? Затоа што сите тие држави економски зависат од Франција. Што беше таканаречениот Мал сојуз во кој влегуваа бивша Чехословачка, Југославија и Романија? Тоа е само една фирма под која се прикриваше власта на Франција.

Потоа, да ги земеме бившата мала Австрија и големата Германија. Сите знаеме во какво жестоко национално ропство и потчинетост се наоѓаше Германија и целата маса од германскиот народ – од сојузничкиот, а на прво место од францускиот империјализам по склучувањето на насилничкиот мировен договор во Версај. Што се однесува до Австрија, доволно е да кажеме дека таа беше едноставно туторство на силите-победнички, главно Франција и Англија, без да ги споменеме и останатите мали и големи сили победнички.

Таа слика се гледа не само во Европа, туку и во Азија. Ако ги погледнеме самостојните азиски држави – Кина, Персија и Авганис-

тан, ќе видиме дека тие држави се уште повеќе зависни и потчинети на политиката на империјалистичките држави. Да ја земеме Кина.

Тешко можеме да си претставиме дека целиот живот во Кина во минатото бил поврзан и испреплетен со најразлични вериги на економска зависност кога сите претпријатија, железнички патишта, рудници, претставништва и трговски врски се наоѓале под фактичка власт на империјалистичките држави. Би можеле да се наведат безброј примери и од минатото и сега. Да се потсетиме само на војната од 1858 година меѓу Кина од една страна и Франција и Англија од друга. Познато е дека таа војна заврши со целосен пораз на Кина, т.е. Кина беше принудена да ги прифати сите барања на европските држави. Какви беа тие барања? Во Кина е многу раширена употребата на опиумот, што се јавува како суштински бич за кинеското население. Раширеноста на опиумот се зголеми особено во средината на 19 век кога огромни количества опиум почнаа да внесуваат европските држави – во прв ред Англија и Франција, за кои опиумот беше еден од најдоходните производи во нивната надворешна трговија. Кина донесе посебен закон со кој се спречуваше увозот на опиум за да го зачува животот и здравјето на своите граѓани, меѓутоа Англија и Франција, по завршувањето на војната, ја принудија Кина да го укине законот и да се врати на старите позиции – целосна слобода во трговијата со опиум. Ете еден од многуте примери што можеа да прераснат во случај. Јапонија, најмладата од сите колонијални држави, во 1895 година од Кина ја презеде Формоза, по руско-јапонската војна во 1904/1905 година полуостровите Лау-тунг и Кореја, во 1931 година Манџурија, а во последните две години завладеа со Кина... каде наоѓа пространи земји за колонијални владенија.

Германија, Италија и Јапонија спроведуваат економска колонијална политика – стремеж економски да им се наметнат на земјите, кои, од една страна, се извор на сировини, а од друга – добри пазари за индустриските производи. Ете зошто Германија и Италија се насочија кон исток и југоисток, а Јапонија кон југ. „Јапонците со конкуренцијата на своите памучни производи преземаа многу англиски пазари, па затоа денес памучната индустрија во Англија (Манчестер) е во тешка криза“.¹

Да кажеме уште неколку збора, што се однесуваат на една од формите на тоа фактичко господареење на империјалистите во

¹ Ив. Батаклиев „Колонијално прашање“, списание „Просвета“ 1939 година, кн. 9.

останатите колонијални и полуколонијални земји, кои барем во географските карти се одбележани со бојата на независни држави, односно со таканареченото право на капитулации, според кое граѓаните и поданиците, да речеме – на Англија, Франција, Америка, Јапонија и Царска Русија на времето, на териториите на Кина, Турција и Персија не се потчинуваа апсолутно на никакви локални закони и можеа да вршат секакви престапи без да бидат одговорни пред соодветните закони на тие земји, туку одговараа само пред претставниците на нивните влади, пред своите конзули и пред никого друг.

Во Кина, во големите трговски центри каде се концентрирани сите нишки на трговската, финансиската, економската и политичката експлоатација на кинескиот народ од страна на странскиот империјализам, во Пекинг, Шангај, Тиен-Цин – ние гледаме одделни европски четврти каде најстрого се забранува влегувањето на секој Кинез. Се среќаваа натписи како: „Влезот за кучиња и за Кинези е забранет“. Се смета дека Кинезите дури и во сопствената држава се недостојни да одат по улиците на европската четврт.

Овој пример го наведувам како доказ за тоа дека на кинеското население дури и надворешно му се посочувала ропската потчинетост на тој народ спрема странскиот империјалистички капитал и тоа во услови на формална државна независност. Едвај револуцијата последниве години го постави прашањето за ослободувањето на Кина од таа вековна срамна зависност.

Најпосле, како друг и последен пример да ги земеме јужноамериканските држави Бразил, Чиле, Перу, Венецуела, Аргентина и др. Сите тие држави, ако се смета според бојата на географските карти, се самостојни, но всушност тие во својата политика се наполно зависни од САД. Таа фактичка власт на силните империјалистички држави над слабите држави, кои само привидно фигурираат како самостојни, се јавува како една од најраширените форми на национален гнет во светот. Меѓутоа, има и други форми. Ние речиси сме навикнале да гледаме како дел или цела територија на некоја држава, што е населена со други населенија, одделен народ насилно ја вклучува (таа територија) во своите предели. Примери за таков национален гнет и насилна анексија можат да се наведат ако ја погледнеме само, на пример, Европа. Да ја земеме Сарската област што францускиот империјализам, според Версајскиот договор, ја анектираше спрема територијата на Франција само затоа што тој басен е богат со големи наоѓалишта на јаглен. Потоа Полска. Ако

ја погледнеме етнографската карта на Полска ќе видиме дека голем дел од територијата на таа земја е населена или со Белоруси или со Литванци или Украинци, додека во западна Полска – делумно со Германци. Романија, толку зголемена по Версајскиот договор, потчинети држеше голем број насилно присоединети Украинци и Евреи во Бесарабија, Унгарци во Трансилванија, Бугари во Добруџа итн. Ете примери што јасно ја покажуваат непрекинатата форма на национален гнет, наспроти тоа што во случајот империјализмот лесно и умешно го прикрива тој национален гнет. Тоа прикривање се состои во тоа што, на пример, во самата Полска постоеше сеопшто еднакво, директно и тајно избирачко право. Секој полски граѓанин, без разлика на националност, формално учествуваше во управувањето на државата. Но, јазикот на кој тој говори, само ако тој не е Полјак, се прогонуваше. Се забрануваше локалното население да се служи со тој јазик – да не говори во државните институции, во судските сали, па дури и во училиштата. Нормално, се забрануваа и весниците на тој јазик. На тој начин, секој кој припаѓа кон некоја националност, формално ги има правата на граѓанин на дадена демократска држава, меѓутоа тоа е само формално. Фактички, тие населенија се лишени од тие права и фактички вие ги немате. Тоа е една од најраширените форми на националниот гнет во Европа, без да говориме за другите земји и во целиот свет.

Најпосле, има случаи кога поробената националност формално нема никакви права, барем на хартија. Да ги земеме, на пример, француските колонии. Франција владее со речиси половина од африканскиот континент. Еден дел од таа територија ја опфаќа големата пустина Сахара, но останатиот дел се состои од Алжир, Тунис и Мароко, населени со Арапи, и поголемиот дел од Судан, населен со црнци. Народите на тие француски колонии во Африка фактички немаат никакви права и никакви претставнички институции. Тие немаат никакви права – ниту фактички, ниту формално.¹).

Африканските колонии на Англија, освен еден релативно мал дел од Јужна Африка каде живеат Европејци, се населени со локално население, исклучиво Црнци, кои се наоѓаат во иста положба во каква што се наоѓаат и француските колонии. Индија се наоѓа во

¹ Г-дин де Бомон, народен претставник од Кохинхин, во мај 1939 година поднесе еден законски проект, што цели кон Франција да се присоединат Того – француска западна Африка, и Камерун – француска екваторијална Африка, и на тој начин тие две територии ќе станат неделив дел од француската империја, иако тие беа бивши германски колонии.

иста ситуација, иако последниве години англиската влада се наоѓа принудена на триста милиони индиски народ да им даде некои отстапки преку конституционалното управување. Америка, исто така, има цела низа обесправени колонии – Хаити, Филипинските Острови, одземени на времето од Шпанија, како и Хавајските Острови. Тоа се најраспространетите форми на национален гнет во поголем или помал степен, во поголема или помала јасна форма, што егзистира во светот. Но, што доколку тие форми на национален гнет – фактот дека економското поробување преку капиталот се прифаќа од десетици, од стотици милиони трудбеници како национално поробување – доколку тој факт е поврзан со економската стабилност на државите и сопственоста на капиталот? Тоа е едно многу важно прашање на кое треба да се задржиме. Европскиот империјализам својата сила не ја црпи главно од индустриските европски земји, туку од своите колонијални поседи. За неговото постоење е неопходна контрола над големите колонии и пазари – огромно поле за експлоатација. Англија, столбот на империјализмот, веќе цел век страда од суперпродукција. Без големите колонијални поседи, толку неопходни за продажбата на стоките, а истовремено и за снабдување со суровини, режимот, па и уредувањето во Англија одамна би потклекнул под својата тежина. Англискиот империјализам држи потчинети и во ропство стотици милиони жители во Азија и Африка. Приходот, што се добива од колониите, се јавува како главен извор за егзистирањето на современиот капитализам. Секоја империјалистичка држава која поседува силна индустрија има потреба од пазари на кои ќе ги пласира производите на својата силна индустрија. Колониите во голема мерка ја играат таа улога – тие се вистински пазари на империјалистичките држави.

Ако се осврнеме на последната етапа од историјата на империјалистичкиот капитализам ќе видиме дека таа улога на колониите како пазар за стоките, последните десетлетија постепено ја отстапуваат на друг фактор, што станува главен во периодот на империјализмот, а тоа е имено факторот на извор на суровини. Изворите на суровини за главните империјалистички земји добиваат сè поголемо и поголемо значење. Познато е дека како еден од главните ресурси неопходни за секоја империјалистичка држава се јавува горивото, односно нафтата (петролеумот). Ако се осврнеме на земјите со изворите на таа нафта, ќе видиме дека тие се малку, па империјалистичките држави се принудени меѓу себе да водат жестока борба за да си обезбедат, на еден или на друг начин, извори со нафта. САД

имаат нафта на своја територија, меѓутоа нивните резерви се намалуваат, па тајната на нивното империјалистичко настапување во Мексико и Јужна Америка, а особено во Венецуела се состои во тоа што таму има огромни нафтени ресурси.¹

Да ја земеме Англија. Мосулската нафта, а не друго, беше причината за окупацијата на Месопотамија (Ирак н.з.) од страна на англиските војски уште за време на општоевропската војна. И власта на англискиот империјализам во форма на полусамостојна и полунезависна арапска држава се распространи во Месопотамија. Конфликтот, што цело време Англија го имаше со Царска Русија беше за Персија (Иран – н.з.) и големата постојна болникавост на англискиот империјализам околу сите прашања поврзани со Персија се објаснува со тоа дека англиски капиталисти експлоатираат цела низа нафтени извори по јужниот брег на Каспиското Море – т.е. на персиска територија. За текстилната индустрија, чие производство Англија го пласира во целиот свет, од големо значење се Египет и Индија од каде Англија добива памук. Бакарот, што благодарение на електричната енергија во економскиот живот почнува да игра огромна улога во светската економија, во големи количества се наоѓа во Африка. И една од причините што Англија завладеа огромни територии на африканскиот континент се објаснува со тие бакарни наоѓалишта, кои ги има во тој дел од Африка. Освен тоа, месо, волна и продукти за селското стопанство Англија добива од своите колонии и полуколони Австралија, Канада и др.

И бидејќи Англија во свои раце држи огромен дел од светската трговија, а истовремено за себе обезбедува извори на суровини и пазари за своите стоки, англискиот империјализам исто има потреба за себе да обезбеди трговски патишта од кои главната улога ја има трговскиот пат од Англија за Индија и Кина. Во минатото тој пат минуваше околу Африка, покрај 'ртот Добра Надеж и тоа беше една од причините поради кои Англија уште одамна ја беше

¹ Во САД има 529 нафтени заводи кои добиваат 196 милиони тони нафта или 2,5 – 3 пати повеќе од сите останати производители во светот.

Без нафта и без моторно гориво, воената флота на САД би останала во своите бази. Без нафтата и златната треска не би тргнала по обратниот пат кон својата татковина – земјата на златото. Цела Австралија, Африка, Кина, Јапонија, па дури и Европа се снабдуваат со американски нафтени деривати. Американската нафтена мрежа е најгуста во целиот свет. Таа се простира од едниот до другиот пол и речиси по целиот Екватор. Затоа американскиот капитал е универзален. Само една земја во светот – СССР – е независна од него (весник „Зарја“ од 5 јануари 1941 год.).

заземала Јужна Африка – рајската земја. Потоа, по прокопувањето на Суецкиот Канал, главниот пат на Англија кон Индија минува преку Средоземното Море. Со тоа, значително се намали растојанието. Но, ако го разгледаме тој главен трговски пат, што ја поврзува Англија со најважните нејзини колонии, тогаш ќе видиме дека целиот тој пат е посеан со црни точки: станици за камен јаглен, крепости и пунктови за снабдување со јаглен на англиската флота. Да го земеме, на пример, Гибралтарскиот Премин, кој го дели Средоземното Море од Атланскиот Океан. Во тој Гибралтарски Премин се наоѓа една одлична, добро уредена морска крепост, која владее над теснината и крепоста е во рацете на Англија.¹ Понатаму, на југ од Италија, се наоѓа островот Малта. Тоа е еден мал остров – на картата речиси одвај се забележува – толку далеку од Англија и изгледа како непотребен и излишен. Меѓутоа, тој далечен и мал остров ѝ припаѓа на Англија, па Малта претставува станица за англиската флота.² Понатаму доаѓаме до Суецкиот Канал. Тука е Египет. Во 1882 година Англија воено го окупира Египет, а во 1914 година го прогласи за протекторат. Во 1922 година Египет ја прогласи својата независност и не е ниту колонија, ниту доминион, ниту протекторат, ниту мандат, но факт е дека и политички и економски е под власта на Англија.³

R. Hennig (Geopolitik) Leipzig und Berlin 1928, стр. 235 и 236, денес ги разликува следните шест вида чисти колонии:

1. Трговски колонии, кои првично често биле под владение на големи трговски компании (Источно-индиската, Худзоновата, Руско-американската и др.), а потоа минале под управување на соодветни држави.

2. Колонии за експлоатирање без грижа за земјата и нејзиното население, какви што биле шпанските колонии во Америка и речиси сите европски колонии во Африка до почетокот на 19 век, каде била воведена и трговија со робје.

3. Колонии од населено европско население (демографски колонии), кое и преку море е во врска со метрополијата.

4. Колонии со растителни (земјоделски) плантажи од каде без царина се добиваат колонијални стоки.

¹ Гибралтар е 5 квадратни километри со 21.400 жители. Заземен е во 1704 год.

² Малта е 316 квадратни километри со 242.000 жители.

³ Има неколку компромисни форми за владеење: **протекторат**, компромисна благовидна форма за владение и искористување на туѓа земја (колонијално владение), **кондоминиум** и **интернационализирање**, владение на една земја од две или повеќе држави, и **сфери на интереси или влијание**.

5. Колонии за заробеништво: Калдена за Франција, Австралија за Англија, Сибир и Сахалин за Русија, Велигденските Острови за Чиле, Галапагос за Еквадор и многу други за разни држави.

6. Станици за заштита: на флоти (Гибралтар, Малта, Аден, Хаваите и др.), на национален морски пат (Марианскиот остров Гуам за Америка), на риболовни интереси (островите Микелон и Сен Пјер за Франција, Фокландските острови за Англија, островот Буве за Норвешка).

„Египет претставува многу важна стратешка позиција во источниот дел на Средоземното Море. Кој владее со Египет, тој во свои раце го држи, пред сè, Суецкиот Канал – најкраткиот пат меѓу Атланскиот и Индискиот Океан. Освен тоа, географската положба на Египет е таква што е поставен во центарот на светските трговски и воено стратешки патишта, што Европа ја поврзуваат со Африка и Азија. Заедно со Судан, тој ги дели на два дела африканските поседи на Италија и откинати една од друга навлегуваат како клин меѓу Либија, Триполитанија и италијанските источно-африкански поседи“ (списание „Бразда“ г. V, кн. 15 од 1940 г.). Египет за Англија претставува извор за памук, меѓутоа истовремено претставува и територија, што го чува Суецкиот Канал. Во близина на Суецкиот Канал се наоѓа градот Порт-Саид, кој, исто така, е во рацете на Англија. Истиот тој пат минува преку Црвеното Море и Индискиот Океан, а на влезот во Индискиот Океан ја гледаме, пак, најсилната англиска крепост – Аден (1838 г.).

По Кримската војна, Англија ги окупираше островите до Аден и африканскиот брег спроти него, а со тоа завладеала со преминот Бабелманде. Средоземното Море, според својата географска положба, со текот на време добило извонредно големо значење за владеењето на Англија со светот и таа своевремено се зафатила со населување на многу пунктови на тоа море. Тука е и еден мал остров Перим, кој исто ѝ припаѓа на Англија. Потоа, во Индискиот Океан, на југ од Индискиот Полуостров, се наоѓа островот Цејлон, кој исто ѝ припаѓа на Англија – таму има воена база и станица за камен јаглен – Коломбо. На излезот на Индискиот Океан, во преминот меѓу островот Суматра и Малајскиот Полуостров, се наоѓа еден од најважните англиски трговски и воени пунктови – Сингапур, кој е морска база против Јапонија. Сингапур е една силна тврдина, расположена врз еден висок и скалест остров Bukit Timah, што се наоѓа во најгорниот дел Малајскиот Полуостров. Сингапур од страната кон азискиот континент е одвоен со еден длабок и тесен

премин, кој заедно со најсилните тврдини подигнати околу е едноставно непристапен од копно. Каков било десант е невозможен, зашто сите пунктови и заливи на островот се одлично утврдени. Така што Сингапур може да се смета за една неосвоива тврдина.

Сингапур е место преку кое минуваат големи трговски и стратешки патишта кон Суец, Средоземното Море, Индискиот Океан, теснецот Малака, а понатаму кон Кина, Јапонија, Австралија, Нов Зеланд и сите европски и американски поседи меѓу Индискиот Океан и западниот брег на Америка...

Ова се илустративни примери за огромното економско и политичко значење на колониите на големите империјалистички држави. За да имаме целосна и конечна претстава за значењето на колониите ќе ја земеме, на пример, Франција. Франција своето главно внимание не го насочуваше спрема морињата, туку кон европскиот континент. Сепак, главниот мотив и причина за развојот на францускиот империјализам во внатрешноста на европскиот континент лежат во потребата од извори на суровини и гориво, особено наоѓалишта на јаглен. Зошто Французите ја окупираа Сарската област? Зошто Французите пред неколку години се обидоа да ја окупираат Рурскиот басен? Само поради една единствена причина. И во едната и во другата има наоѓалишта какви што нема во Франција. Но, да фрлиме еден поглед врз огромниот црн континент – Африка, кој речиси ѝ припаѓа на Франција. Африка ја снабдува Франција не само со некои колонијални стоки, туку тој црн континент претставува и огромен пазар за француските производи и на Франција ѝ дава уште еден многу важен ресурс за францускиот империјализам – пушено месо во вистинска смисла на зборот.

Рековме дека од сите империјалистички држави Франција е со најмалку население. Таа брои околу 40-42 милиони население на својата територија во Европа, што е многу помалку отколку Германија. Притоа, треба да се знае дека населението на Франција, иако бавно, но сепак се постепено се намалува. Ете зошто француските империјалисти, соочени со недостаток од луѓе, што е многу непријатно, се разбира, за држава која води мировна империјалистичка политика, своевремено си поставија за задача да ја создадат таканаречената црна армија, што значи да ја вооружат и да ја обучат со сите методи на истребување на тие огромни полудиви, ако не сосема диви човечки маси, кои живеат во Африка. Се знае каква огромна улога играа стотици илјади црни војници за време на војната против Германија, кога француските генерали тие црни маси, без да ги сожалуваат, ги фрлаа во напад врз германските ровови.

Можеби многумина исто си споменуваат каква голема врева во тоа време крена германскиот печат кога го изнесе фактот дека тие црни француски војници, меѓу кои имаше и човекојадци, ги фрлаа во борба со повиците „Бобо!“, „Бобо!“ (месо, месо) и одеа да ги изедат паднатите во борбите, па дури и ранетите. Сите тие факти се неспорно утврдени. Тие се јавуваат како илустрација на политиката на меѓународниот империјализам и ни посочуваат на улогата на колониите не само како снабдувачи со суровини, туку и со живо човечко месо за потребите на империјалистичките војни, без кои капитализмот не може да живее.

Ете ја, во општи црти, сликата на колонијалниот и национален гнет, што е нераскинливо поврзан со постоењето на империјализмот. Ете ги објаснувањата за тоа каква голема улога играат угнетените колонии и нации за империјализмот и зошто судбината на сопственоста на капиталот во империјалистичките земји е толку тесно поврзана со зачувувањето на власта врз огромниот број угнетени и поробени делумно европски, но главно неевропски народи.

Кои држави какви колонии и други колонијални поседи поседуваат:

1. Британската империја: 1) во Европа – Ирска, Гибралтар и Малта со Гецо и Комино – вкупно 62.214 квадратни километри, со 3.290.000 жители и густина 43; 2) во Азија – Кипар, Палестина, Аден, Арапски земји, Бахреинските Острови, Британска Индија со кнежевството Бутан, Непал, Цејлон, Малдивските Острови, населби на полуостровот Малака, Британска Малаја, Северно Борнео, Брунеи, Саварак и Хонг Конг – вкупно 6.300.000 квадратни километри, со 387.000.000 жители и густина 61; 3) во Африка – Англо-египетски Судан, Гамбија, Сиера Леоне, Златен брег, Того, бившата германска колонија Нигерија со Камерун, бившата германска колонија Студени острови, Јужна и Северна Родезија, Танганика, бившата германска колонија Занзибар и Пемба, Кенија, кралството Уганда, Британска Сомалија, островот Маврициус и островите Сокотра – вкупно 9.954.000 квадратни километри, со 59.600.000 жители и густина 6; 4) во Америка – Канада, Њу Фаунленд, Лабрадор, Бермудските Острови, Британски Хондурас, Јамајка, Бахамските Острови, Левардските Острови, Барбадос, Виндвардските Острови, Тринидад и Тобаго, Британска Гвајана и Фокландските Острови – вкупно 10.276.000 квадратни километри, со 13.500.000 жители и густина 1,3; 5) во Австралија и Океанија – Австралискиот сојуз, Нов Зеланд, Фиџи островите, источновеликоокеанските острови и други британски острови – вкупно 8.500.000 квадратни километри, со 9.460.000

жители и 1,1 густина; 6) во Јужната поларна област – Јужна Џорџија и останатите јужнополарни области, кои не се населени – вкупно 5.000.000 квадратни километри, со 2.400 жители и 0,005 густина. Или, во целата империја вкупно 40.109.000 квадратни километри, со 472.825.000 жители и густина 12. Но, кога кон поседите на Велика Британија ќе ги додадеме и Ирак и Египет, кои се под еден вид нејзин протекторат, нејзините вкупни поседи достигнуваат 41.603.223 квадратни километри, со 492.350.000 жители и густина 13.

II. Франција: 1) во Азија – Либан и Сирија, француска предна Индија и француска Индокина – вкупно 943.000 квадратни километри, со 25.500.000 жители и 27 густина; 2) во Африка – Алжир, Тунис, француско Мароко, француска западна Африка, француска екваторијална Африка со дел од Камерун, бившата германска колонија Рејониот и други острови и француска Сомалија и Џибути – вкупно 10.779.000 квадратни километри, со 39.500.000 жители и 3,7 густина; 3) во Америка – Сен Пјер и Микелон, Гваделупа, Мартиник, француска Гвајана и територијата Инини – вкупно 93.126 квадратни километри, со 540.000 жители и 5,8 густина; 4) во Океанија – Нова Каледонија и француска Океанија – вкупно 22.651 квадратни километри, со 92.000 жители и 4,2 густина. Или, вкупно во француската империја 11.834.000 квадратни километри, со 65.635.000 жители и 5,5 густина.

III. Италија: 1) во Азија – островите Родос и Додеканези – 2.664 квадратни километри, со 155.000 жители и 58 густина; 2) во Африка – Либиа, Еритреја, Сомалија и Абисинија – вкупно 3.134.000 квадратни километри, со 12.600.000 жители и 4 густина.

IV. СССР – нема колонии, туку самостојни или автономни републики, области и национални окрузи.

V. Соединетите Американски Држави: 1) во Америка – Алјаска, зоната на Панамскиот Канал, Порторико и островите Вирџинија – вкупно 1.542.091 квадратни километри, со 1.780.000 жители и 1,2 густина; 2) во Азија – Филипинските Острови – 296.373 квадратни километри, со 13.000.000 жители и 47 густина; 3) во Океанија – Хавајските Острови, островите Гуам и Тутуила – вкупно 17.430 квадратни километри, со 470.000 жители и 27 густина; 4) во Северната поларна област – Поларна Америка – 325.000 квадратни километри, не е населена. Или, вкупно 2.180.000 квадратни километри со 16.150.000 жители и 7,4 густина.¹

¹ Тука не влегува Куба, која е под еден вид протекторат на САД.

Табела: Податоците се според пописите и проценката на населението од 1930 и 1935 година

ДРЖАВИ	Пространство на км ²						Население					Густина	
	На метрополијата	На Поседите	Вкупно	% на ПУСНИЦИ	На метрополијата	На Поседите	Вкупно	На Поседите	Вкупно	Процент од населението на земјата	На метрополијата	На Поседите	
1. Британска Империја	243,777	40,603,223	41,847,000	28	46 950,000	495,435,000	539,385,000	25,7	193	13			
2. Франција	550,986	11 834,000	12,384,986	8,4	42,010,000	65,635,000	107,645,000	5,1	76	5,5			
3. Италија	310,137	3,136,664	3,446,801	2,2	42,690,000	12,655,000	55,345,000	2,6	138	4			
4. С. С. С. Р	–	–	–	–	–	–	193,467,186	–	–	–			
5. САД	7 841,422	2,180,000	10,021,422	6,7	127,100,000	16,150,000	143,250,000	6,8	16	7,4			
6. Јапонија	382,074	1,585,687	1,967,761	1,3	68,300,000	59 966,000	128,266,000	6,1	179	6,5			
7. Холандија	34,181	2,076,010	2,110,191	1,4	8,423,000	64 900,000	72,323,000	3,5	246	31			
8. Белгија	30,440	2,439 920	2,470,360	1,6	8,220,000	14 000,000	22,290,000	1	274	5,7			
9. Данска	42,931	2,171,000	2,213,931	1,5	3,660,000	42,700	3,702,700	0,1	85	0,02			
10. Норвешка	322,122	63,851	385,973	0,3	2,875,000	700	2 875,700	0,1	89	0,01			
11. Португалија	88,740	2,093,760	2,182,500	1,5	6,590,000	8,710,000	15,300,000	0,7	74	4,2			
12. Шпанија	504,712	347,000	851,712	0,6	24,500,000	1,740,000	26,240,000	1,2	49	5			
13. Германија	583,000	–	583,000	0,4	76,500,000	–	76,500,000	3,6	131	–			

VI. Јапонија: 1) во Азија – Јужен Сахалин, Кореја, Квантунг, Манџурија, Формоза и островите Пескадерос – вкупно 1.583.538 квадратни километри, со 59.900.000 жители и 38 густина; 2) во Океанија – тихоокеанските острови – 2.149 квадратни километри, со 66.000 жители и 31 густина. Или, вкупно во империјата има 1.585.687 квадратни километри, со 59.966.000 жители и 38 густина.¹

VII. Холандија: 1) во Азија – Холандска Индија – 1.483.874 квадратни километри, со 64.700.000 жители и 44 густина; 2) во Океанија – Западна Нова Гвинеја – 416.260 квадратни километри, со 200.000 жители и 0,5 густина; 3) во Америка – Холандска Гвајана и Курачао – 141.695 квадратни километри, со 245.000 жители и 31 густина.

VIII. Белгија – во Африка – Белгиско Конго, Руанда и Бурунди – вкупно 2.439.920 квадратни километри, со 1.400.000 жители и 5,7 густина.

Овде ќе наведеме една табела за колонијалните поседи во светот, што едни сакаат да ги зачуваат само за себе, а други се борат за нивна поправедна поделба.

АНГЛИЈА

	Површина во кв. км	Население	На кв. км
Англија сама.....	246.606	47.435.250	196
Британски поседи без поларните области	34.341.000	478.153.600	14
Во Европа	62.216	3.238.400	47
Во Азија	5.575.260	390.587.800	70
Во Африка	9.899.100	60.696.100	6,1
Во Америка	10.284.650	13.909.800	1,4
Во Австралија и Океанија	8.512.840	9.720.780	1,1

ФРАНЦИЈА

Франција сама	550.985	41.907.056	76
Француски поседи	11.893.750	69.228.000	5,8
Во Африка	10.825.600	41.322.100	3,8
Во Азија	940.377	27.166.000	29
Во Америка	93.126	594.700	6,3
Во Океанија	34.651	145.800	4,2

ИТАЛИЈА

Италија сама	310.190	42.444.588	137
Поседи во Африка	3.481.950	8.447.500	2,4
Во Европа (Ег.Море).....	2.689	140.948	52

¹ Тука не влегуваат освоените делови од Кина.

БЕЛГИЈА			
Белгија сама	30.506	8.096.004	265
Белгиско Конго	2.336.892	11.000.000	4,7
Мандати	54.172	3.500.000	65

ПОРТУГАЛИЈА			
Португалија сама	91.767	6.825.883	74
Поседи	2.081.940	8.947.200	4,3

ХОЛАНДИЈА			
Холандија сама	34.181	7.935.565	232
Колонии	2.046.040	66.654.440	

ШПАНИЈА			
Шпанија сама	504.902	23.563.867	47
Колонии	339.900	984.200	2,9

Од големите сили денес немаат колонии само Германија и СССР.

Колонијалното прашање во минатото и сега

Колонијалното прашање е старо прашање. Тоа датира уште од времето на древните културни народи. Но, поважно е што тоа е сложено прашање и имало неколку фази во својот развој. Има разлики меѓу колониите во древноста и во средниот век и тие од поново и најново време. Колонијалното прашање посебно се усложнува од средината на XIX век, па до денес.

Освојување на колонии. Познато е дека старите Феникијци, Картагенци и Грци во тогашниот познат средоземноморски свет основале колонии. Но, тие не биле со тамошно население, туку – колонии од преселено население во местата за заштита на нивната трговија, складишта за стоки и растечки трговски градови, извесен дел од нив биле со посебен и независен државен живот од метрополата. Тоа не биле политички, туку трговско-културни колонии.

Римјаните, кои се создавачи на поимот „колонија“, основале друг вид стопански колонии преку доселување на воени лица, ветерани и други граѓани, кои немале земја, па таа им се давала и тие станувале земјоделци. Тие колонии биле земјоделско-културни

и без самостојна политичка власт, но и без експлоатирање од метрополијата (централната државна власт), како што се случува денес. Се разбира, во политички поглед тие не биле без значење, зашто ја поддржувале римската власт во владеењето со империјата.

Во средниот век, слични на грчките, колонии основаат Венецијанците, Дубровчаните, Евреите, Арапите (дури во Кина), хазенците (во Лондон, Берлин, Нижни-Новгород и др.), норманите и др. Тие биле исто трговско-културни. Колониите на разни религиозни првенци и крстосници имале духовно-културен карактер. Познато е дека Венеција и Џенова со своите многубројни и богати колонии стануваат светски сили.

Но, сите тие колонии постоеле до крајот на XIV век, кога муслиманскиот свет ги освојува Предна Азија, Северна Африка и Балканскиот Полуостров, со што се надминуваат колониите од грчки и римски тип. Зборовите „колонија“ и „метрополија“ за момент го губат своето значење. Европејците стануваат принудени да организираат патувања преку океанот за да откријат нови земји и во нив, иако далечни, да основаат колонии. Свездата на Венеција и Џенова згаснува и тие се заменуваат од Португалци и од Шпанци, кои почнуваат со патувања преку океанот и ги создаваат колониите во денешна смисла на зборот со наметнување политичка власт во заземените области. Тие од таму црпеле суровини и други производи, што недостасуваат во Европа, а им продавале свои стоки. Јасно е дека епохата на големите географски откритија, особено тоа на Америка, одигра голема улога во развојот на колонијалното прашање.

Како одредница за појавата на новата колонијална историја се смета 1402 година. Тогаш од страна на Португалците биле откриени Канарските Острови, иако колонија во нив била основана од Шпанците. Потоа, постепено се основаат колонии по западниот брег на Африка, Америка и Азија и нивните острови. Почетниот период на новата колонијална политика им припаѓа на Шпанците и на Португалците, кои владеат со морињата. Но, тоа траело до 1588 година кога големата шпанска армија била победена од Англичаните. Колонијалната политика минува во рацете на Холанѓаните, Англичаните и Французите. Развојот на колонијалната сила зависи од владеењето со морињата, зашто од древноста, па дури до денес колонии, пред сè, се создаваат во прекуокеанските континенти и земји. Врвот на својата колонијална моќ Холанѓаните го достигнуваат во 1659 година кога од вкупно околу 29.000 бродови во светот,

16.000 биле нивни. Холанѓаните владееле со Северна Америка – Бостон и Њујорк (овој бил основан од нив и првично го носел името Нов Амстердам), делови од бразилскиот брег, Цејлон, делови од Индија, Малака, Малајскиот архипелаг, Формоза, Златниот брег, Капската земја и др. Но, Холандија и тогаш била држава – метрополија – со малку територија и малку население, па затоа претставувала мала геополитичка основа за колонијална држава. Зашто, и во колониите на Шпанците и Португалците во Америка имало доста доселеници Европејци, но посебно во тие на Англичаните, каде главното население се состоело од Англичани-доселеници од Европа, а истото подоцна се повторило и во Австралија. Холандија требало да им го отстапи своето колонијално владеење на Англичаните, што и се случува по долгата војна во 1674 година.

Колонијалната експанзија на Велика Британија започнува уште во 1603 година кога се обединуваат Англија и Шкотска. Првите свои колонии Велика Британија ги формира во Северна Америка, Западна Индија и во Западна Африка во првата половина на XVII век. По победата над Холандија, колонијалните борби се водат меѓу Велика Британија и Франција и тие, откако започнале кон крајот на XVII век, продолжиле дури до крајот на XIX век. Франција е меѓу првите држави, кои основаат колонии по откривањето на Америка, а своите колонијални стремежи ги засилува особено во времето на Лудвиг XIV и Наполеон I. Но Англија, како чисто морска земја и не обземена многу со европските континентални прашања, во колонијалната борба обезбедува надмоќ над Франција. Таа надмоќ ја крунисува со целосен успех по победата во 1815 година кај Трафалгар над сојузничките француски (Наполеонова) и шпански флоти, кога почнува и нејзиното господарее со светските мориња. Велика Британија одзема доста колонии од Холандија и Франција (Канада во 1781 г.), а во 1757 г. станува господарка на најголемата своја колонија Индија. Од 1793 до 1815 година, Велика Британија создаде поголем дел од своите колонии и станува прва колонијална сила, примат што и денес го држи.

Треба да се одбележи дека Велика Британија во времето на својот колонијален развој изгуби некои свои колонии во Америка – Соединетите Држави во 1783 година, кои се ослободуваат. Тоа ќе ја натера да ги заземе Австралија и Нов Зеланд и да ги претвори во свои колонии, што и се случува кон крајот на XVIII век.

Кон средината на XIX век се зголемува жедта за колонии. На крајот на XVIII век се открива парната машина, која во XIX век

прави пресврт во техниката и индустријата. Индустријата се развива брзо во колосални размери. Се зголемува потребата за суровини и пазари за индустриските производи. Индустријата и населението меѓусебно се помагаат во својот развој. Населението во Европа како никогаш претходно расте бргу – од 180.000.000 во почетокот на XIX век се зголемува на 400.000.000 кон крајот на истиот век. Токму во почетокот на втората половина на XIX век се појавува империјализмот – жед за економски и политички освојувања. Сето тоа го зголемува интересот за старите и за формирање нови колонии, па за истражување на нивните богатства се организираат експедиции, каков што беше случајот со Ливингстон и Стенли во Африка. Но, со исклучок на Африка, на останатите континенти речиси не останала слободна земја за формирање колонии. А, во Америка многу колонии се ослободуваат и стануваат слободни, самостојни држави. Ете зошто во втората половина на XIX век се формираат нови колонии главно во слободните земји на Африка. Англија повторно и тука прва го насочува своето внимание и создава колонии главно во Источна Африка, а Франција – во Северна Африка (Алжир).

Но, во таа епоха се појавуваат две нови колонијални европски држави – Германија и Италија. Доцнежки со своето национално и државно обединување, тие подоцна се сетија на колониите кога речиси сите соодветни за колонии земји на другите континенти беа заземени. Особено полетот на Германија за освојување на колонии се засили по победата над Франција во 1871 година. Германија почна да освојува колонии од 1884/85 година во Западна Африка (Каме-рун), Југозападна Африка, Источна Африка, Нова Гвинеја и други острови во Океанија, а Италија освои колонии во Источна Африка (Еритреја и Сомалија).

Во XIX век се освојуваат земји во поларните области, но не толку поради колонијални причини, колку од спортски и научни побуди. Од крајот на 19 век до денес, борбите за освојување на колонии, тој верен сопатник на империјализмот, продолжуваат дури и пожестоко, зашто слободните пространства на другите континенти се речиси исцрпени и државите едни од други си ги преземаат колониите или освојуваат и ги претвораат во колонии своите блиски послаби држави. Притоа, многу други колонии не се на друг континент. Освен тоа, се појавуваат две нови (воневропски) големи сили, гладни за колонии – Соединетите Американски Држави и Јапонија, чии колонии се главно на нивните континенти. Првите во 1898 година преку војна ги одземаа Филипинските острови од

Шпанија, претходно во 1867 година ја купија Алјаска од Русија, а во Средна Америка ставија рака врз Порторико и други острови, како и врз областа на Панамскиот канал. Јапонија, која до 1854 година беше затворена за пристап на надворешниот свет, пројави необична „глад“ за колонии во 1895 година. Од Кина го освои островот Формоза, во 1904/5 година, по руско-јапонската војна, полуостровот Лиангунг во Манџурија, јужната половина на островот Сахалин и се утврди во Кореја. Во 1881 и 1899-1902 година, Англичаните со војна ги истиснаа Бурите од јужниот дел на Јужна Африка. Во 1911 година, Италијанците од Турците ги заземаа Триполитанија и Киренајка, заедно наречени колонија Либија.

Големата војна предизвика не мали колонијални промени: беа одземени колонии на Германија и поседи на Турција (Палестина, Сирија и Месопотамија) и Друштвото на народите за нив им даде мандат на Англија, Франција, Белгија и Јапонија. На Италија и беа дадени групата турски егејски острови Додеканези.

Војните за колонии продолжуваат, па во сегашниот хаос во меѓународниот живот тие добиваат суштинско значење. Во 1935 година, Италија ја освои Абисинија. Во 1931/32 година, Јапонија ја освои Манџурија, а годинава и 1/3 од огромната кинеска држава и тоа нејзината најбогата земја. Познато се намерите на Јапонија да се симне уште појужно кон нафтата и каучукот на Холандска Индија. Денес Германија сака да ѝ се вратат колониите, Италија претендира на Тунис, Корзика и Џибути... Денес најновата појава од колонијален карактер е освојувањето на Чешка и прогласувањето протекторат врз Словачка од страна на Германија.¹

Поделбата на светот во ерата на откритијата создаде една португалска колонијална империја на Исток и една шпанска – на Запад. Англиските обиди за колонизирање на Северна Америка започнаа за време на владеењето на кралицата Елисавета (1558-1603 г.) во чија чест најстарата колонија од другата страна на океанот го доби името „Вирџинија“ (1584 г.). Натамошното колонизирање е извршено од англиските пуританци, кои поради религиозни прогонства се иселувале и нова татковина наоѓале во „Нова Англија“ (во 1630 г. тие го основале градот Бостон). Кон крајот на 17 век поголемиот дел од источниот брег на Северна Америка бил англиски. Како резултат од шпанската војна за наследствата (1700-1713 г.), Англија ги добива Њуфаунленд, Акадија и земјите околу заливот

¹ Проф. Ив. Батаклиев, „Колонијалното прашање“, сп. „Просвета“, книга 9, стр. 1037, година 1939.

Хадсон, а со Парискиот мировен договор од 1763 година – широкото течение на Мисисипи (Лујзијана) и Канада (сите области, што дотогаш им припаѓале на Французите).

Меѓутоа, стремежот на Англија да ја стави под контрола и на услуга на метрополијата целата трговија со колониите, а како резултат на тоа секоја индустриска дејност во колониите да се стави во заден план, доведе до северноамериканската ослободителна војна (1775-1783 г.), што им донесе независност на 13 држави. На Англија ѝ остана само Канада, која според големината ја надминува Европа и од 1867 година станува сојузна држава.

Сосема друг карактер има придобивањето на Индија, за што основата беше поставена во 1600 година со формирањето на „Источноиндиската компанија“. Тогаш кај потомците на Норманите се зголеми жедта за подвизи, желбата за авантури и алчноста за грабежи на Викинзите. Експлоатирањето на земјата во сите нејзини делови станало цел на англиската политика и секое средство, што водело кон таа цел се сметало за дозволено, а на секое спротивставување се гледало како на спротивставување на утврдениот со Божја волја светски поредок. Уште во 1739 година англискиот поет Томсон му дал израз на сфаќањето дека Провидението го предодредил народот на Британците да има господство над морињата.

По уништувањето на шпанската армада (1588 г.), борбата на Англија била насочена против Холандија, која во големите ослободителни војни против Шпанија се засилила и со основањето на „Обединетата Источноиндиска“ (1602 г.) и „Западноиндиска компанија“ стекнала морска надмоќ, па Амстердам станал центар на европската трговија. Со актите за морепловство од 1651 година, кога на странците им се дозволувало со сопствени бродови да го пренесуваат само увозот на сопствените производи, Кромвел стекнал предност пред холандската трговија. Холандија прибегнала кон оружје, меѓутоа поморските битки во 1652-1654 година и 1664-1667 година ја промовирале Англија во водечка морска сила. Наспроти тоа, дури до седумгодишната војна сопственоста на англо-источноиндиското трговско друштво на поштите и на трговските бироа си останала иста, односно на Холанѓаните и Португалците (Мадрас, Бомбај и Калкута). Лордот Клајв прв го оспорил тоа во 1757 година, со победата кај Плесеј над сојузениот со Франција – Бенгал и воспоставувањето британска власт во Бенгалија, додека генерал-губернаторот Ворен Хастинг (1773 до 1785 година) го покорил поголемиот дел на Декан. По неизвесноста во Холандија за

време на Батавската република (1795-1805 г.), покрај другите холандски колонии, Англија го зазема и островот Цејлон. Меѓутоа, британската власт во предна и задна Индија била заокружена и доизградена дури во 19 век. Тогаш било расформирано Источноиндиското трговско друштво, а по задушвањето на востанието на Сепоите (1857 г.) Индија била претворена во колонија на англиската круна, управувана од вицекарал (1858 г.).

За изгубените колонии во Северна Америка, Англија доби обесштетување со Австралија, која во почетокот, поради отсуство на англиски затвори, служела како колонија за престапници. За таа цел, во 1788 година бил основан Сиднеј и во 1803 година – Тасманија. Меѓутоа, карактерот на престапничка колонија Австралија не можела да го задржи, иако Англија таму пренела над 100.000 престапници. Колонијата доживеа процут кога во средината на 19 век во Викторија и Нов Јужен Велс било откриено злато. Во 1900 г. австралиските колонии се обединиле во една сојузна држава, со единствена засилена демократска конституција. Со истата државна независност од 1814 година наваму се користи и населениот двоен остров Нов Зеланд.

Уште во средниот век, откријата ги терале Португалците, Шпанците и Англичаните по западноафриканскиот брег да водат една засилена трговија со злато и слонова коска. Меѓутоа, наскоро се развила една друга трговија, што дава поголема добивка – трговијата со робови. Африка станала колонија кога во 1805 година Англичаните, за да не падне во рацете на Французите, ја заземале Јужна Африка (Капленд), која од 1651 г. им припаѓала на Холанѓаните. Таа придобивка ја предизвикала поделбата на Африка, откако Англија го скршила антиколонијалното движење на приврзаникот на слободната трговија Кобден (1850 – 1880 г.), а новата конкуренција (Германија, Франција и Русија) ја довела пред нови напнатости. Оттука, нејзините напори биле насочени, пред сè, кон поврзување на линијата од Кејп до Каиро и придобивање на источниот брег на Африка. За таа цел послужило освојувањето на Египет (1882 г.), зацврстувањето во источна Африка (1886 г.), победата над Бурите (1889 – 1902 г.) и прогонувањето на Германците од источна Африка (1914 – 1918 г.). Крајната цел е со вклучувањето на Персија и Арабија да се затвори обрачот и Индискиот Океан да се претвори во британско море.

Во тоа денес се крие центарот на рамнотежата на британската светска империја и значењето што ќе го добие ако Канада се

присоедини кон Соединетите Држави. Француски Мадагаскар и холандските Сунда Острови, повеќе или помалку, претставуваат единствената сериозна пречка за Англо-индиската светска империја. Со пунктовите за поддршка, што ја опфаќаат целата Земја, таа империја претставува една „светска Венеција, чии патишта се морињата.“ Уште пред последната војна, британските прекуокеански поседи надминуваа една петтина од површината на Земјата и повеќе од една четвртина од нејзините жители.

Какви промени ќе настапат во колонијалната империја на Велика Британија, тоа ќе го видиме на крајот на сегашната војна (весник „Зора“ од 11. X 1940) г.). „Британската империја е империја на Индискиот Океан, надополнета со две далечни земји Англија и Канада“, велеше лордот Биконсвилд.

Пред сегашната општоевропска војна од Карнегиевиот институт излезе еден зборник од проучувања на колонијалното прашање, проучувања извршени од претставници на разни нации. Тој зборник е интересен и по тоа што лицата, кои ги извршиле и ги изнеле своите проучувања, не само што го пренесуваат своето лично размислување околу тоа важно светско прашање, туку истовремено ги изразуваат и официјалните ставови на соодветните држави од кои тие доаѓаат. Тука во општи црти ќе го изложиме прашањето користејќи некои од материјалите поместени во зборникот.

Денес разрешувањето на колонијалното прашање е многу усложнето поради една суштинска околност дека веќе станува збор само за прераспределба на заземените и освоени колонии. Времето кога тие биле освоени и кога важеле за „нестопански работи“ (*occupatio rei nullius*) е одамна минато. Според англискиот економист Хобсон, најголемите колонијални освојувања се случиле во периодот од 1884 до 1900 година. Интересно е да се одбележи дека најголемата колонизација е направена во периодот на општата економска депресија – кризата од 1875 до 1884 година. Во тој период Англија заземала и завладеала 3,7 милиони квадратни милји со население од 57,5 милиони жители, Франција 3,6 милиони квадратни милји со население од 6,5 милиони жители, Германија – 1 милион квадратни милји со 16,7 милиони жители, Белгија – 900.000 квадратни милји со население од 10 милиони и Португалија – 800.000 квадратни милји со 9 милиони жители.

Сега веќе колонијалното прашање се поставува како борба меѓу „*beatis possidentes*“ и пролетаризираниите држави, кои исполнети со динамизам и незадоволство со оружје в раце ги испорачуваат

своите барања, што според големината се веќе многу поголеми отколку пред војната. Според весникот „Џорнале д,Италиа“, од 30. V 1939 година, барањата на Италија и Германија не се определени и конкретни пунктови (Џибути, Корзика, Тунис, Данцинг), туку барања многу поголеми и општи. Во написот се вели дека Франција со 42 милиони население, има 12 милиони квадратни километри колонии, а Англија со 46 милиони жители – 71/2 милиони квадратни километри (без да се сметаат доминионите). Германија, пак, нема никакви колонии, а Италија со 45 милиони население, има 21/2 милиони квадратни километри колонии. Дојде време да се расчисти со ситуацијата кога покрај низата богати и сити, па дури и презаситени народи, има и сиромашни нации, кои се наоѓаат на едно, за нив недоволно пространство и кои имаат потреба од сè што е неопходно.

„Часот за Египет“ – под тој наслов Луиџи Федерцони обнародува една статија во римскиот „Месаџеро“ и во списанието на научниот колонијален институт во Рим, „Италијанска Африка“, во која се објаснуваат односите меѓу Италија и Египет и се разгледува средоземноморскиот проблем.

Особено драматична во актуелниот миг е положбата на Египет – започнува авторот. Египетскиот народ, поврзан со еден насилен договор и политички и воено разоружан, треба да го понесе заедничкиот товар на војната, што всушност се јавува како една антитеза на неговите интереси и на неговата ориентација. За египетскиот народ стануваат сè појасни целите за кои Италија се бори на границите на Египет. Јасно е дека на крајот на краиштата Египет ќе треба да ја добие својата целосна национална и материјална независност. Но, тоа наидува на противдејство од страна на Англија, која за тоа не сака ниту да слушне.

Италија, меѓутоа, поддржувајќи ја таа неопходна потреба е подготвена на Египет да му ги пружи сите можности за негово ослободување и духовен и културен развој. Италија тука нема други аспирации, освен следните: гаранции за слободен транзит преку Суецкиот Канал, што е животна артерија за комуникациите на италијанската империја, потоа враќање на предностите на италијанскиот јазик и култура, кои во Египет биле традиционални сè до моментот на воспоставување на француско-англиската, и на крајот, признавање на животните економски и политички интереси на Италија во Судан.

Ниту едно од овие барања – продолжува Федерцони – не може да наиде на отпор и негирање, зашто не е во судир со потребите,

што ги налага животот, и не е против интересите на Египет, туку против тие на англиската империја.

– Суецкиот Канал – продолжува Федерцони – е најважниот пат на светот. Тој води од Средоземното Море, кое речиси цели три века е замрзнато и претворено во мртво. Египет треба херојски да ги преживее сите политички и економски трансформации и да стане една модерна и слободна земја. Исмаил е крајниот јужен предел на Средоземното Море и треба нераскинливо и историски да биде поврзано со тоа море. И тука и на запад ќе треба да се создаде хармонија и меѓусебно почитување на интересите. Во Египет исто се слушаат гласови дека Исмаил треба да биде сметан како дел на Африка. Сите останати држави во басенот на Суецкиот Канал, како и Египет, треба да ја зачуваат својата индивидуалност и меѓусебно да соработуваат за создавање и развој на заедничкиот прогрес.

Весникот „Журнал де Женев“ (5. X 1934) г.) во воведната статија меѓу другото пишува:

Малку пред стапувањето на Италија во војна, Мусолини во еден говор рече дека ниту една земја без излез на океанот не е реално слободна.

Од таа причина, имено, прашањето за италијански излез на океанот беше предмет на многубројни проучувања. По посетата на грофот, фон Рибентроп на Рим и потпишувањето на италијанско-германско-јапонскиот пакт во Берлин, тоа прашање стана жешка реалност поради фактот дека се работи за животен интерес на Италија. Колонизаторите од модерен Рим претставија еден план што предвидуваше окупирање, а започнуваше од јужна Либија и се простираше до езерото Чад, со целосно воспоставување комуникација меѓу Чад и Атланскиот Океан. На тој начин се овозможуваше директен излез на Италија на океанот. Но, таа теза беше отфрлена преку една статија, веројатно, нарачана од официјални средини, што се појави во последниот број на „Расена Монетарија“, извесен финансиски орган. По деталното објаснување за стопанските факти на италијанските животни интереси, статијата го проучува средоземноморското прашање и му дава конечно решение. „Расена Монетарија“ го изнесува ставот дека европското преуредување нема да ја ограничи Италија само на средоземноморскиот регион, зашто неспорна реалност е таа да го шири полето на дејствување спрема океанот и притоа директно да ја добие територијата на неговото крајбрежје. Статијата цели на решавање на стопанските и географските прашања, притоа истакнувајќи дека на Италија треба да ѝ се

дадат излез и површини од океанот на исток. Така, спротивно на првичната теза, италијанското решение се насочува кон исток, следејќи ја на тој начин традицијата, што секогаш ја одредувала историјата на Полуостровот – во римската, во христијанската и во средновековната епоха.

Една природна сила ја турка Италија кон исток и кон Тихиот Океан, чие огромно пространство, заедно со Индискиот Океан, за човештвото претставува идно поле на дејствување со неограничени можности. „Расена Монетарија“ истакнува дека земјите по крајбрежјето на Атланскиот Океан се ветени за неминовно пропаѓање.

Иднината на човештвото се насочува кон азиското и африканското население, што брои една милијарда жители, кои очекуваат повисок стандард и подобар живот, а тоа ќе им го овозможи и ќе им го даде римо-католичката и фашистичката цивилизација благодарение на организираноста и на техничките и производствени можности. Потоа, авторот на статијата се прашува каква улога ќе игра старото Средоземно Море, кое во минатото беше „Римско езеро“. Одговорот е дека средоземноморското пространство се обезвреднува, што е вознемирувачка реалност. Во 13-тото столетие, продолжува „Расена Монетарија“, Средоземното Море беше оска, центар на производството и на распределбата на светската економија.

По 1453 година дојде до префрлување на оската кон Атланскиот Океан, што беше олеснето со поусовршеното морепловство кое, пак, ги разви колонијалните пазари, а значењето на Средоземното Море, малку по малку, го сведе на нула. До 1869 година и отворањето на Суецкиот Канал, Средоземното Море остана затворено и со минимално значење во споредба со атлантската и колонијалната трговија. Прекопувањето на суецкиот премин го обнови значењето на Средоземното Море како морски пат кон Истокот.

Оваа економска средоземноморска слика е исклучително мрачна. „Поради тој факт, стопанската автархија на тој простор е неостварлива и на Италија и недостига моќниот дух на океанот. Зашто, Италија е единствената голема средоземноморска сила без излез кон океанот, а таа сака да си отвори таков излез. Тоа е еден од главните италијански стремежи во сегашната војна, што во согласност со Германија се води против силите, кои систематски го спречуваа решението на новиот Рим“.

Што се однесува до Германија, прашањето добива на острина, зашто во минатото таа беше колонијална држава. Хитлер успеа да го отфрли Версајскиот договор и се стигна до ситуацијата пред

сеопштата војна. На Рајхот треба да му се вратат бившите колонии, со безусловен германски суверенитет. Како што се знае, пред војната Германија практикуваше колонијална власт врз 29 милиони квадратни километри, со 12,3 милиони население. Во согласност со Версајскиот договор, германските колонии беа поделени меѓу Велика Британија, Франција, Белгија и Јапонија. Лавовскиот дел од „воениот грабеж“ го доби Англија. Со европската војна, Германија ги изгуби следните колонии и протекторати: Германска источна Африка – 995.000 квадратни километри со 7.666.000 жители (денес во англиско владение), Камерун – 790.000 квадратни километри со 2.653.000 жители (денес во англиско и француско владение), Того – 87.200 квадратни километри со 1.033.000 жители (денес англиско и француско владение), Германска југозападна Африка – 835.000 квадратни километри со 105.000 жители (денес владение на Јужноафриканскиот сојуз), Германска Нова Гвинеја – 236.000 квадратни километри со 400.000 жители (денес австралиско владение), Каролинските и Маршалските Острови – 25.000 квадратни километри со 204.000 жители (денес јапонско владение), Самоа – 2.572 квадратни километри со 39.000 жители (денес новозеландско владение) и областа Киутчу (денес кинеско владение) – 552 квадратни километри со 193.000 жители (податоци од весникот „Утро“ од 3.I.1939 г.). Од друга страна, Германија ја зазеде Тангањика – источна германска Африка. Според една статистика од 1931 година, таа колонија има 5.150.000 жители, а зафаќа површина од 969.000 квадратни километри. Истата година во неа се добиени 1.550 килограми злато. Но, надвор од нејзината економска важност, таа колонија за Англија претставува голем стратешки интерес. Благодарение на неа, Англија успеа да го оствари својот стремеж – британската африканска империја да ја простре од Каиро до ртот Добра Надеж. Притоа, во владение на британската империја влезе и југозападна Африка, која во 1884 година беше првата германска колонија. Во почетокот на сеопштата војна, југозападна Африка ќе биде окупирана од војската на Јужноафриканскиот сојуз, кој потоа доби мандат од Друштвото на народите да ја управува таа територија. Површината на таа колонија е 833.000 квадратни километри, со население од 293.000 жители. Од 35.000 европејци – 12.000 се Германци. Таа колонија е втора по ред според добивањето на дијаманти. Во неа се наоѓаат наоѓалишта од бакар, олово, цинк, железо и мермер.

Того и Камерун од британската и француската војска биле заземени уште на почетокот на војната, а под мандат на Друштвото

на народите биле дадени во 1922 година (Британско Того – 34.000 квадратни километри и 318.000 жители, британски Камерун – 39.000 квадратни километри и 782.000 жители, француски Камерун – 401.000 со 2.192.000 жители). Искористи и Јапонија. Бившите острови во горниот дел на Тихиот Океан (Каролинските, Маршалските и Марианските) беа окупирани од Јапонија на почетокот на војната, а подоцна ѝ беа дадени со мандат на Друштвото на народите. Иако Јапонија го напушти Друштвото на народите, таа уште владее со споменатите острови. Согласно Версајскиот договор ја зема, исто така, и провинцијата Киао Чао во Кина. Адолф Хитлер во својот говор на 10. XII 1940 година рече: „Околу 46 милиони Англичани господарат со територија од околу 40 милиони квадратни километри на овој свет, 37 милиони Французи господарат со околу 10 милиони квадратни километри, 45 милиони Италијанци располагаат со корисни територии од 500.000 квадратни километри, а 85 милиони Германци имаат на свое располагање 600.000 квадратни километри и на таа површина германскиот народ треба да најде начин да живее и да егзистира, додека 46 милиони Англичани се сопственици на 40 милиони квадратни километри. Меѓутоа, таа земја не била поделена од провидението или од Бога така како што е сега...“.

Пред сè, да ја разгледаме економската страна на колонијалното прашање. Какви мотиви од економски карактер ги водат „сиромашните“ држави во нивната борба за колонии? На прво место тие го истакнуваат недостигот од суровини, а потоа го наведуваат аргументот дека немаат каде да го населат вишокот од своето население. Да го разгледаме вториот аргумент. Треба да се признае дека и трите авторитарни држави – Германија, Италија и Јапонија, навистина се земји со многу густо население, кое сè повеќе и повеќе се зголемува. До скоро емиграцијата од тие земји беше голема. Сега, меѓутоа, емигрирањето е запрено. Демографското прашање би било лесно решливо, велат тие држави, ако ние имавме колонии каде би можеле да го насочиме емигрантскиот поток. Со искористувањето на природните богатства и со производството на суровини, нашите иселеници ќе ѝ направат непроценлива услуга на татковината-родина.

Версајскиот договор ја лиши Германија од малкуте колонии со кои располагаше до Првата светска војна. Дотогаш Германија владееше една колонијална територија од три милиони квадратни километри врз која живееше население од 12 милиони души, од кои само 25.000 беа Европејци. На 9 јули 1919 година, кога со 200 наспроти 150 гласа во Вајмарот беше ратификуван Версајскиот договор,

германскиот парламент повторно протестираше против клаузулите на тој договор. Од тој ден, прашањето за одземањето на нејзините колонии Германија го постави како прашање на националната чест и пред својот народ ја постави задачата на иднината – исправање на сторената неправда.

На меѓународната конференција во Париз, во 1929 година, според планот на Јанг, д-р Шахт побара на Германија одново да ѝ се стават на располагање пазарите на нејзините бивши поседи и во нив да се воведат германската валута. Зашто, само на тој начин Рајхот ќе може да се извлече од критичната економска ситуација. Аргументите на д-р Шахт не можеа да ги убедат оние кои во тоа време сè уште ги решаваа меѓународните прашања. Кога национал-социјализмот ја презема власта, г. Хитлер не го прифати становиштето на д-р Шахт околу решавањето на колонијалното прашање. Хитлер не беше против пропагандата за враќањето на колониите, но тој не беше согласен со тоа колонијалното прашање да се стави во преден план, односно меѓу оние прашања што беа од првостепено значење за национал-социјализмот.

Во својата книга „Мојата борба“, г. Хитлер вака се изјасни околу колониите: „Само кога Рајхот до последен човек ќе ги обедини сите Германци и кога ќе биде сигурен дека ќе може да ги прехрани, Германија ќе има морално право да бара колонии во странство“. И понатаму: „Германскиот народ нема право да се меша во колонијалната политика додека не биде подготвен да ги обедини сите синови во една заедничка држава“.

Како своја прва и главна задача, Хитлер сметаше дека треба да ја измени неправедната европска карта, исцртана во Версај. Тој сакаше прво да ги обедини сите Германци во една моќна држава, а потоа да го побара нејзиниот животен простор. Тактиката на Хитлер беше германските проблеми етапно да ги постави пред европската дипломатија.

Во 1935 година, прашањето за колониите Германија и официјално го постави пред Друштвото на народите. Наредната година, на Нирнбершкиот конгрес фирерот решително изјави: „Германија не може да се помири со загубата на своите колонии. Германија има право на живот како и сите други народи!“

Од тој момент, на целиот свет му стана јасно дека Германија нема да се откаже од своите колонијални барања. Мирните предлози на Германија на најдоа на одзив кај Англија и Франција.

Во списанието „Ди Виртшафт“ д-р Херман Фриш вели:

„Версајскиот диктат преку создавањето на нови држави и непоимливите граници ја промени не само политичката структура на Европа, туку и економската изградба на европскиот континент, кој беше потиснат од создавањето на разни неприродни економски конструкции и комбинации. По Светската војна, економскиот живот во Европа не можеше да се развива врз основа на своите природни услови, туку минуваше во знакот и во задоволување на интересите на државите – победнички. Францускиот стремеж за безбедност и англиската политика на рамнотежа во Европа, постојано беа пречки за создавањето на еден природен поредок во европското економско заедништво.

Апсолутно неприроден беше обидот, од Југоистокот да се создаде една стопанска целина насочена против германскиот Рајх, зашто никако не се имаше предвид особеноста и природната зависност на посебните стопанства во тоа целосно економско заедништво. Исто така, несоодветна беше идејата за една економска автархија на Франција, зашто економското изедначување меѓу Франција и нејзините колонии постојано наидуваше на тешкотии поради нагласениот земјоделски карактер на стопанството во татковината. Неприродно беше исто создавањето на Полска како економска единица која се стремеше да игра улога на голема сила. Најпосле, неподнослив беше потискувачкиот став спрема Германија и Италија, создавајќи една кусогледа репарациона политика, при што на тие држави им беше одземена можноста да се снабдуваат со суровини на светскиот пазар. Позиција што, без преувеличување, има симптоми на една перманентна економска војна.

Во таква ситуација не би можело да стане ни збор за некаков европски економски поредок. Всушност, економијата на Европа претставуваше еден систем од некоординирани реално спротивставени економски сили.

Таквата неблагопријатна положба на економијата во Европа се влошуваше со безредието на меѓународниот монетарен пазар, што водеше до уништувачка конкуренција. За моќните и животоспособни големи сили како Германија и Италија таквата ситуација беше неподнослива и не можеше да продолжи. Креативните сили на нивните социјални револуции им дадоа можност да поведат борба за отстранување на економските неправди создадени во Версај. Нивниот обид по пат на национална автархија да создадат нов европски поредок наиде на противудар на западните демократии, кои врз основа на еден егоизам и насилство сакаа засекогаш светот да го

држат в раце. Тие направија сè што е можно за да го спречат и уништат тој природен стремеж за заздравување и обезбедување на националното животно пространство. А, потоа без каква и да било основа ги прогласија силите на Оската за противници на меѓународната трговија.

Меѓутоа, кога наспроти сè, принципите на тоталитарните држави си го пробиваа патот и кога стана јасно дека создавањето на еден нов економски поредок може да се направи на мирен начин, западните демократии ѝ објавија војна на Германија. Како сè што е неприродно и нездраво изградено, исто и економскиот поредок во Европа, создаден насилно по Версај, требаше да се урне. Дека новото, изградено врз природни основи, доаѓа и дека тоа ќе се наметне, тоа му е јасно на секој кој непристрасно може да го види претстојниот, од големо историско значење, нов развој. По големи револуции како денешната, еден изживеан стар систем никогаш не може да воскресне“.

Но, всушност, историјата и искуството покажаа дека преселбите од големи размери се практично неостварлива работа. И ако во почетокот на овој век во Германија се водеа спорови на таа тема, сега како самите Германци да не ги кријат своите емиграциски можности – можеби еден дел од младината од средната класа би нашол место и можности за да ги оствари своите амбиции и да ја потроши својата енергија. Од сите, најмногу Италија го нагласува демографскиот аргумент. Но, според сегашноста, по заземањето на Етиопија, таа самата гледа колку е комплицирана емиграционата задача. Што се однесува до Јапонија, таа одлично си ја плаќа сметката за непресторливите тешкотии во колонизацијата на азискиот континент.

Епохата за колонизација на белата раса заврши. Сите територии, погодни за масовно доселување на белата раса, се одамна зафатени – толку одамна што многу од старите колонии успеаја да станат посебни полунезависни држави. На тој начин, се доаѓа до заклучокот дека демографијата само индиректно влијае врз колонијалниот проблем.

Сега да преминеме на втората категорија аргументи од економски карактер. Некои публицисти и државници сметаат дека колонијалните поседи и снабдувањето со суровини се една и иста работа. Околу тоа прашање дојде до интересна полемика меѓу Германија и Англија. Официјалниот англиски став бил изнесен од сер Семјуел Хор во септември 1935 година во Женева. Пред сè – изјавил тој – колониите не играат решавачка улога во производството на сурови-

ни, па поради тоа и нивната прераспределба не би ги дала посакуваните резултати, дотолку повеќе што сето тоа би било проследено со огромни проблеми и тешкотии. Пред човештвото стои една многу покрупна задача – да се воспостави најдобра најефикасна економска организација, што ќе може да се постигне по пат на чисто економски спогодби. Треба да се овозможи и да се развие меѓународната размена и тогаш прашањето за суровините само по себе ќе се реши!

Подоцна (јуни 1939 година) лордот Халифакс, во Домот на општините, говорејќи за „животниот простор“ рече дека секое развиено општество се соочува со прашањето за животниот простор. Меѓутоа, тоа прашање не може едноставно да биде решено со придобивање на нови територии. Тоа може да биде решено само со грижливо уредување на внатрешните прашања и со приспособување и подобрување на надворешните односи на земјата. Од активностите на една нација, која го уништува постоењето и независноста на своите соседи, ќе се добијат токму спротивни ефекти и резултати. Ако во таа смисла треба да биде разбран „животниот простор“, ние го отфрламе и ќе се спротивставиме на неговата примена. Нациите во светот се многу тесно поврзани и меѓусебно зависни, така што ниту една од нив не може да се надева да добие некаква корист на сметка на своите соседи.

Говорејќи за колониите, првично сметани како извор на богатства, но кои веќе половина век за нивните владетели претставуваат само една обврска да го надгледуваат развојот на народите, кои се сè уште неспособни(!) за независно опстојување(?), лордот Халифакс ја нагласи тешката цивилизаторска задача на земјите колонизатори, задача што Англија постојано ја исполнувала совесно спрема сите народи од своите колонии(!?). Крајна цел на англиската колонијална политика постојано била автономното управување на колонизираните земји.

Говорејќи за профитот, што колониите им овозможуваат на своите владетели да го остварат преку внесување на производи по поволни цени, лордот Халифакс подвлече дека ако во голема мерка бидат надминати досегашните трговски бариери, тогаш тој профит би можел да биде поделен пошироко меѓу сите нации. Меѓутоа, невозможно е околу секое колонијално прашање да се преговара со една влада, чии одговорни лица другите земји ги сметаат за крадци и измамници, а англиската политика спрема колониите за чудовишна уцена. Но, ако тој дух отстапи кон нешто друго, британската влада би била подготвена да размени идеи со другите нации, со цел да ѝ се

стави крај на сегашната политичка и економска несигурност. Тогаш наша главна задача ќе биде преуредување на меѓународниот поредок врз пошироки и поцврсти основи. Меѓутоа, ако не може да се изнајде начин за мирно менување на ситуацијата, бесполезно е да се мисли на средствата за да се избегне употребата на сила за менување на статус кво.

Завршувајќи го својот говор, лордот Халифакс изјави дека светот денес се соочува со закана на воената сила и дека непосредна задача на велика Британија е да се спротивставува на нападите. „Ако некогаш успееме да ги отстраниме недоразбирањата и да постигнеме договор, тој ќе биде склучен врз една посуштествена основа, а не врз празни зборови. во реалноста ќе треба да има отстапки и од едната и од другата страна, зашто не може да има добра спогодба ако една од страните отстапи за нешто конкретно во замена за обични уверувања. Дали можеме или не можеме да ги зачуваме работите, што за нас и за другите се скапоцени, треба да знаеме дека на крајот на краиштата тоа зависи од нас самите, од силата на нашата сопствена верба во секој од нас и во нашата одлука да ја зачуваме“.

На таа аргументација, Германците се спротивставија со следните ставови – ако во даден момент експлоатацијата на природните богатства на бившите германски колонии биде безначајно, тоа не значи и елиминирање на можноста за нивно најдобро користење во иднина кога тие одново ќе бидат германски поседи. Моментно, извозот од нашите бивши колонии стигнува до 150 милиони марки, но како резултат на една интензивна и методична разработка на богатствата, ние таа бројка можеме да ја зголемиме на 400 до 600 милиони марки, т.е. на 10 % од целиот наш увоз. Главниот аргумент бил формулиран од еден германски публицист (Вајхелт): Германија има потреба од суровини плаќани со германски марки! Тука е невралгичната точка на проблемот. Незадоволните земји се стремат колониите да ги вклучат во својот монетарен систем. Ете зошто политиката на „отворени врати“ и за слободен пристап до пазарот на суровини, систем што го предлагаат Англичаните, е неприфатлива за нив. Од истата причина отпаѓа и системот на мешани друштва. Заострувањето на колонијалното прашање се должи на вознемирувачката во последно време политика на економски национализам, на автархичните тенденции, на контролата врз девизите и севозможните пречки, што се испречуваат на патот кон слободна меѓународна размена.

Какво е значењето на чисто економските аргументи? Пред сè, економската страна на колонијалното прашање не може да се проучува на едноставен начин, со споредба на три-четири бројки – бројот на населението, на увозот и извозот, на буџетот итн. На посебното советување на статистичарите на колонијалната група при Друштвото на народите е дојдено до посложен заклучок – бројките не треба да се земаат со нивното номинално значење, зашто важно е „динамичното влијание на колонијалната врз општата економија на метрополијата, нејзината организација и нејзиниот развој“.

Гледано од аспект на суровините, колонијалното прашање само по себе претставува дел од поголемиот општ проблем – меѓународната размена. Нема никакво сомневање дека намалувањето на вносните царини ќе одигра многу поголема улога за зачувувањето на економскиот живот, отколку делумната прераспределба на колонијалните посејди.

Сите овие размислувања и аргументации се силни и убедливи ако произлегуваат од строго економски причини. Дури, ако се излезе од сферата исклучиво на економијата, што може објективно да се разгледува, многу тешко ќе се најде терен за договор – земјите говорат на различни јазици. Во таа смисла, големо интересирање предизвика извештајот, односно проучувањето на проф. Карл Бринкман, директор на Институтот за социјални и политички науки при Хајделбершкиот универзитет. Неколку цитати од неговите статии ќе покажат колку е голема разликата во ставовите на двете страни. „Социјалната стабилност, сегашната и идната, не може да се жртвува за магливите поими на меѓународниот автоматизам“ – така германскиот експерт ја оценува англиската концепција. „Системот“ на „политичките“ цени, „политичката“ надница и „политичкиот процент“ – има нова реалност во економската наука. Економскиот национализам треба да се разгледа како претходен услов и основна гаранција за меѓународната стабилност. Време е да се откажеме од тоа упростено тврдење, благодарение на кое во секое автархично движење се забележува „реакција“ и враќање кон варварството, и тврдење што ја отежнува слободната размена со цивилизацијата и богатството“.

Сепак, и покрај големите проблеми од економска природа, колонијалното прашање би можело да се реши со постоење на добра волја и на една меѓународна доверба, наспроти спротивставените интереси и тенденции. Несреќата е во тоа што економијата не

го исцрпува колонијалното прашање. Иако во официјалните говори често се приведуваат економски аргументи, всушност главната улога ја играат чисто политичките мотиви, воено-стратешките, расните и националистичките.¹

Еден американски автор, Grover Clark, околу колонијалното прашање напишал два тома. Тој во првиот том ги изложува сите материјални жртви и придобивките од колонијалната експанзија. Во вториот – врз основа на многубројните материјали ги изнесува своите заклучоци и на прашањето – дали од колониите има реална добивка, категорично одговара дека – нема!

Користејќи го тој заклучок, Германците велат: „Ако колониите предизвикуваат обеспокојување и само трошоци, тогаш зошто толку упорно не ни се овозможува да си ги повратиме нашите бивши колонии?“

Така, наместо да се разгледува објективно и строго аналитички, со употребата на разни формули и волшебни зборови како колонијална „империја“, „национална чест“ и достоинство или „мировна политика“, колонијалното прашање станува прашање на чувствата и на психолошкото расположение, па ете веќе дваесет години околу него се водат спорови. Притоа, и од едната и од другата страна се употребуваат редица провидни аргументи и изговори, зад кои се кријат суштинските сериозни причини не само од економски, туку и од стратешки, воени и политички причини.

И навистина сега, по дваесет години откако на Германија ѝ беа одземени колониите, стратешките причини не само што не го изгубија своето значење, сила и убедливост, туку добија на острина и станаа тема на денот. Без сомнение, стратешките причини се јавуваат како најсуштествена пречка за „враќањето“ на колониите на Германија. Да ги оставиме на страна економските проблеми од евентуалното такво враќање на колониите и да го прифатиме старото status quo. (Да одбележиме дека во последните две десетлетија новите „мандатори“ во одземените колонии вложиле доста голем капитал во кој се вклучени многу разновидни интереси). Во сегашната атмосфера на меѓусебна недоверба и страв, многу природен е стремежот секој да си ги зацврстува своите сопствени позиции и да не сака да ги засили своите потенцијални противници во војната. Англија многу повнимателно го следи и внимава на својот пат за Индија, Австралија сè повеќе и повеќе се стреми да го обезбеди поседот на

¹ Весник „П. Новости“, 26. VI 1939 г.

источната половина на Нова Гвинеја, а Јужноафриканскиот сојуз – да ги „проголта“ африканскиот југозапад и останатите африкански територии заземени со „мандат“. Јасно е дека во такви околности е невозможно да се разговара за какви и да било отстапки и жртви.

Меѓутоа, има и друга страна – морално политичка, околу прашањето за враќањето на одземените колонии. На таа страна обрнал внимание еден холандски известувач, кој застанува на една многу објективна и вистински неутрална позиција во разгледувањето на колонијалното прашање.

На 11 февруари 1918 година, Вилсон пред Конгресот, формулирајќи ги своите 14 точки, за десетата точка рече: „Народите и провинциите ќе треба да престанат да бидат предмет на трговија и не можат да го менуваат својот суверенитет како обични стада или подвижни нешта“. Нема сомневање дека државите, кои имаат „мандат“, имаат и морална обврска – да ја изразуваат желбата на локалното население.

На патот на враќањето на колониите стојат и редица други проблеми, што произлегуваат од карактерот на авторитарните режими и особено од присутноста на расната идеологија – расизмот. Ако колонијалната администрација на парламентарните земји има доста гревови, барем за евентуалните нејзини злоупотреби постојат две пречки – парламентарната контрола и слободното разгледување на колонијалните прашања во печатот. Во авторитарните земји отсутнуваат, пак, и едното и другото. На тој начин, потчинетото население ќе остане без секакви гаранции и заштита. Навистина, има едно компромисно решение – колониите да се предадат со право на „мандат“ од меѓународната контрола на Друштвото на народите со неговата постојана комисија. Но, таквото решение, како што се знае, не ја задоволува Германија, која бара безусловно и неповратно враќање на заземените бивши германски колонии.

Во однос на национал-социјалистичка Германија има уште една пречка – официјалната расистичка доктрина. Навистина, во нејзината примена во колониите и разнобојните раси се мачат да ја толкуваат во полиберален дух – бившиот губернатор Шнее во едно германско списание за колониите пишува дека расистичкиот принцип не ја признава доминацијата на ариевската раса, туку само ги констатира неизмерните разлики на разните раси – разлика што не ја дозволува политиката на асимилација. Исто така, таа не го исклучува уважувањето и почитувањето на традициите на различни-те земји и признавањето на нивните позитивни квалитети“.

Откако остро го осудува антисемитизмот, холандскиот известувач признава дека е неизбежен расниот дуализам во законодавството на повеќето од колониите, каде етничките разлики се многу големи. Но, тој доста остроумно вели – ќе треба да се претпостави зошто Германците во однос на американските племиња не го проверуваат тој „комплекс на инфериорност“, што е во основата на антисемитизмот.

Како што гледа читателот – заклучува А. Аксанов – колонијалното прашање во политички и економски поглед зависи од поголеми општи причини и фактори. Без претпоставка за минимална меѓусебна доверба и меѓународна соработка, тешко би можело да се најде поволен излез од збунувачките противречни тенденции и интереси во светските економски односи и ненормалната ситуација на целата денешна мирна светска економија.¹

На Далечниот Исток, Јапонија се стреми да ја уништи европската трговија во Кина и да ја експлоатира, особено северна Кина во интерес само на Јапонија. Се знае дека во 1936 година беше склучен пакт меѓу Германија и Јапонија, кон кој подоцна се приклучи и Италија, а во последно време Унгарија, Шпанија и Романија. Пред светот тој беше наречен антикомунистички пакт. Врз какви принципи почива тој пакт? Според написите на американскиот печат, тоа се следните принципи: 1) заемна дипломатска и воено-политичка поддршка, 2) обврска да не се склучуваат никакви договори, без согласност на неговите потписници и 3) блиски контакти меѓу генералштабовите на соодветните држави. Со склучувањето на тројниот пакт во Берлин беше прифатена обврската за воено-техничко содејство, односно пактот стана сојуз. Но, се прашувам каква е целта и какви се средствата на тој сојуз? Јасно е дека таа заедничка спогодба е, пред сè, против Англија како сила, која најмногу му пречи на јапонскиот експанзионизам (проширување), но и против останатите онеправдани, национално понижени и територијално и економски оштетени, наречени „сиромашни“ пролетаризирани држави, за да не можат полесно да ги реализираат своите политички задачи. Но, како и со какви средства? Германија и Италија немаат воена флота во Тихиот Океан, а нивните армии немаат можност директно да ѝ помогнат на Јапонија. Ете, во тоа се крие политичката и стратешка подготовка на планот.

Силите на Германија и на Италија ќе треба да ги заплашат позициите на Англија во Европа, со што ќе придонесат за намалување на

¹ Весник „П. Новости“ од 9 јуни 1939 година, бр. 6647.

англиските сили во Тихиот и во Индискиот Океан, а истовремено со тоа и за јапонската експанзија, која ги заплашува британските интереси во Азија и сите нејзини поседи на Далечниот Исток. И обратно, јапонската експанзија на Исток треба да привлече голем дел од британските сили, а со тоа да ја олесни германско-италијанската освојувачка и империјалистичка политика во Европа. Една тактичка задача за да се раскинат, пред сè, силите и моќта на Англија.

Но, истовремено со застрашувањето на англиските, се застрашуваат и интересите на САД, Франција и Холандија. Економскиот раст на Америка и темпото на развој на нејзината индустрија, што таа не може да ги спречи и од што таа самата се задушува, создадоа таква ситуација во која Америка без кинескиот пазар не може да се развива. Јапонија и САД се на прагот на воен конфликт. Ете зошто, речиси целата американска флота е префрлена во Тихиот Океан, брзо се градат и подготвуваат многу воено-поморски и воздушни бази насочени кон Јапонија и се потрошија стотици милијарди долари за вооружување и подготовка на американската атланска флота, независно од таа во Тихиот Океан. Потоа, брзото и грандиозно англиско вооружување, со цел да се создаде уште посилна англиска тихоокеанска флота и најпосле, вооружувањето на вториот Сингапур – австралискиот, божем да го заштити Малајскиот Сингапур. Сето ова јасно говори дека во блиска иднина на просторот на Тихиот Океан се подготвува грандиозна и титанска борба, од чиј исход ќе зависи и новата поделба на светот. Сите големи трговски и стратешки патишта засега водат кон Тихиот Океан, каде е насочен империјализмот на владејачките држави. Наспроти проблемите во Кина, засега на Далечниот Исток, како според своите поморски сили, така и според стратешките подготовки, Јапонија има подобра положба. Но, како ќе биде во блиска иднина, тоа можеби малкумина знаат, особено во поглед на позициите на САД по новогодишниот говор и обраќањето на Рузвелт пред Конгресот на 6. I 1941 година, потоа тајните и јавни спогодби на САД со Англија и државите од Јужна Америка и др. ...

На 7. XI 1940 година, весникот „Њујорк тајмс“ извести од Вашингтон дека претстои потпишување на спогодба меѓу Соединетите Држави и јужноамериканските републики, со која во интерес на одбраната на Западната полутопка на САД им се дава право да ги користат воздушните и поморските бази на тие земји во случај ако има неопходна потреба од тоа. Аеродромите и поморските бази за кои станува збор ќе бидат управувани од државите на кои им

припаѓаат. Соединетите Држави, штом ќе им бидат побарани, ќе дадат технички советници, како и оружје за противвоздушна одбрана и други одбранбени материјали, што ќе бидат испорачани веднаш штом оружената индустрија на САД доволно ќе го засили своето производство.

По склучувањето на тројниот пакт, Америка се најде во нова ситуација, што, пред сè, значеше дека при евентуално нејзино вмешување во војната на страната на Англија, таа би морала да се бори на два фронта – на еден фронт против Германија и Италија и на друг – против Јапонија. Од разбирливи причини, фронтот против Јапонија кај Американците предизвикува особено голема загриженост, зашто јапонската флота за нив претставува противник, кој не е за потценување. Познато е дека морската флота на Јапонија, според силата денес го зазема првото место меѓу сите морски велесили.

Многу познати експерти за поморските работи во Америка не кријат дека јапонската флота ја надминува американската не само според бројноста, туку пред сè и во поглед на стратешките бази со кои Јапонија би располагала во случај на војна против Америка. Пред избувнувањето на сегашната војна, англиската флота, според силата, неспорно го заземаше првото место во светот, американската второто и едвај по неа следуваше јапонската. Меѓутоа, војната толку осетно ја засегна поморската вооружена сила на Велика Британија, што таа, како што е познато, се најде принудена да закупи 50 стари разурнувачи од САД. На изненадување на сите, меѓутоа, предноста во поморската флота нема да ја стекне Америка, како што се очекуваше, туку Јапонија, која во меѓувреме направи огромен скок во засилувањето на своето поморско вооружување. Според американски податоци, САД сега располагаат со 15 големи поморски воени единици, 6 носачи на авиони, 40 крстосувачи, 50 разурнувачи и 30 подморници. Во поглед на бројноста на јапонската флота, навистина недостасуваат податоци од јапонска страна. Но, ако им се верува на податоците од американски извори, поморските сили на Јапонија се состојат од 12 тешки воени поморски единици, 9 носачи на авиони, 45 крстосувачи, 130 разурнувачи и 70 подморници.

Од споредбата на горните податоци, очигледно е дека јапонската флота во сите категории на воени бродови, со исклучок на тешките поморски единици, има предност пред американската флота. Притоа, треба да се има предвид дека јапонската флота е една од најдобрите во светот, како во поглед на материјалот, така и од аспект на артилериското вооружување на воените бродови. Исто

така, никој не може да го негира високото ниво на кое се наоѓа јапонската флота во однос на обученоста на персоналот и, воопшто, квалитетот на јапонскиот воин. Кон сето ова треба да се додаде и предноста на јапонската флота, што произлегува од нејзиното искуство, стекнато и проверено во долгогодишните морски битки. Така, од руско-јапонската војна во 1904-1905 година, па до морските воени дејствија против Кина, флотата на земјата на изгрејсонцето стоела на ратна нога и водела сериозни судири.

Треба да се признае дека последниве години, низ големите маневри, и Америка многу и систематски ја обучува својата флота. Но, искуството што јапонската флота го стекна во вистинските борбени дејствија не би можело да се спореди со резултатите и од најметодичните маневри. Меѓутоа, од изнесеното досега не значи дека треба да биде потценета борбената подготвеност на американската флота. Напротив, општопознато е дека исто и флотата на Соединетите Држави е одлично вооружена. При сето ова, меѓутоа, помалата бројност на американската флота во споредба со јапонската, не може да се компензира со ништо и затоа имено пристигнуваат предупредувањата од меродавни американски средини, кои се вешти во морските работи и го согледуваат опасностите за Америка во случај на војна со Јапонија (од весникот „Денес“).

Засега во западниот басен на Тихиот Океан, Јапонија има доминантна позиција. Главниот плацдарм за таквата позиција е Јапонското Море со своите одлично утврдени, заштитени и оддалечени еден од друг излези, што ја исклучуваат секоја можност за блокада, па дури при напад и на најсилната флота таа би била совладана и распарчена. Тој јапонски плацдарм од север е ограден со Охотското Море и заштитен со Курилската верија, а од југ од Јужното и од Источното Море и е заштитен од редица острови и архипелази: Танеба, Островот Сесилија, Лиу-Киу, Окинава, Сима, Мијано, Сантан и најпосле Формоза. А, пак, таа последна зона е заштитена од друга одбрана: островот Јап и Каролинскиот, Маршалскиот и Бонинскиот архипелаг. Целиот тој систем претставува една голема и силна тврдина, од каде јапонската флота може да се закани на секое движење или појава. Така што пред англиската и американската флота на патот за Кина им се попречува една непристапна јапонска тврдина, која владее со целото азиско крајбрежје од Беринговото Море до Зондинскиот архипелаг. Таа позиција Јапонија нема никому да му ја отстапи без борба.

Во такви околности, единственото средство би била некаква блокада, со која Јапонија би се откинала од азискиот континент, од каде се снабдува со суровини, главно со челик и јаглен. Ако американската и англиската флота успеат да ја прекинат таа врска, Јапонија ќе капитулира. Но, без помош и соработка од СССР, како моќен воен и економски фактор, тоа е апсолутно невозможно. Притоа, Јапонците во целата таа долготрајна борба ќе бидат како дома и ќе се борат со многу поголем ентузијазам, отколку Англичаните и Американците, кои ќе бидат далеку од своите бази и поседи... Со сигурност може да се каже дека ниту една флота нема да се изложи на таков ризик, па според тоа, невозможно е Јапонија да биде откината од азискиот брег и да остане самата да се задушува. Токму тоа и ја поттикнува јапонската дрскост.

Но, задачата на јапонските вооружени сили не се исцрпува само со една одбрана. Во борбата за својата експанзија, тие имаат и офанзивна улога. Таа офанзива Јапонија ја подготвува во најјужната зона на нејзиниот тихоокеански театар – Кинеското Море и Зондскиот архипелаг. Но, токму тука се наоѓа најсилната британска крепост Сингапур.

Ако фрлиме еден поглед врз картата на холандска Индија ќе забележиме дека спроти Сингапур, од јужната страна на преминот, има многу острови, кои сите ѝ припаѓаат на Холандија. Исто такви острови го опкружуваат Сингапур и од неговата источна страна. Сите тие острови – Анамас, Натен, Бенгреран и останатите исто ѝ припаѓаат на Холандија. Ако, пак, погледнеме кон западниот дел на таа англиска крепост ќе ја видиме истата слика. Малајскиот Полуостров заедно со Сингапур е опкружен, исто така, од архипелази на холандски острови. Полуостровот стои како врежан во таа група од острови, што продолжува до Суматра. Не е ли јасно дека откако Јапонија ќе ја освои Холандска Индија, Сингапур останува како осамен плен. Ако на островот Батан, кој е на 25 километри оддалеченост од Сингапур, се постави далекудострелно оружје, таа британска тврдина ќе се најде во истата позиција во која се наоѓа Гибралтар спроти Алжир, од чии височини може да се цели самото Гибралтарско пристаниште. Но, не е само тоа. На островот Суматра има прекрасни длабоки заливи, кои можат одлично да се искористат како подводни и воздушни бази, што можат да го спречат секое движење по Малајскиот и Сингапурскиот Премин, зашто и двата ќе останат под нивни директен удар.

И тука јапонската тактика се темели врз стратешки причини. Главната цел не е толку да се освојат големите богатства на таа холандска колонија, колку да се стекнат концесии. Таквото стекнување на економски поволности ќе може да ја привлече јапонската поморска сила за да може таа законски да ги заштити. А тоа, всушност, ќе значи фактичко заземање на Капонците на Зондскиот архипелаг и стратешката позиција, што тој ја има на патот меѓу Сингапур, Филипините и Кина од една страна, и Австралија и Нов Зеланд од друга. Имено, кон тоа се стремат воените кругови во Јапонија. Од друга страна, заземањето на Суматра ќе ѝ ја обезбеди на јапонската флота најзначајната база во Индискиот Океан, во заднината на Сингапур, што ќе претставува вистинска закана за самата Индија, зашто северниот дел на Суматра навлегува во Бенгалскиот Залив. Економското проникнување на Јапонија во Холандска Индија во последно време доби опасен пресврт. Ако погледнеме врз картата на Зондскиот архипелаг со назначените зони на економското влијание на Јапонија, ќе видиме дека Австралија е целосно изолирана од Сингапур и Индија и дека поморските комуникациски патишта меѓу нив се наоѓаат под контрола на Јапонија. Ако ја имаме предвид програмата 1938 година, јапонската трговска флота реално ќе биде зголемена за 450.000 тони, а најавена е набавката на уште 50 големи бродови, по што таа ќе има на располагање 80 прекуокеански линиско-патнички и 250 товарни бродови. Така, Јапонија во секој момент ќе биде подготвена за голема десантска експедиција, што ќе може да префрли цела армија на која било точка во Тихиот Океан. Со голема веројатност може да се каже дека една таква грандиозна експедиција Јапонија подготвува кон Зондскиот архипелаг...¹

Англо-американските и јапонските противречности и ривалства

По започнувањето на сегашната општоевропска војна, Велика Британија заедно со Франција преземаа некои мерки, што ги оправдуваа со тоа дека се работи за засилување на поморската и економската блокада против Германија, но истовремено ги нарушија и

¹ А. Лукин, „Жолтата опасност“, весник „П. Новости“ од 23. VI 1939 година.

интересите на некои неутрални држави, па дури и тие на Јапонија и САД.¹

Англија и Франција уште на самиот почеток на војната, под изговор дека воспоставуваат силна блокада за да го попречат извозот и увозот на Германија, сакаа да наметнат една општа контрола на поморската трговија меѓу сите неутрални држави. На тој начин, тој блок од демократски земји ја сопна целата трговија на многу неутрални држави. Практично, таа блокада се манифестираше во потчинувањето на целата трговија на неутралните земји на воените интереси, главно на Велика Британија, а со тоа фактички и постепено се прошири арената на војната, па таа од општоевропска ќе се претвори во светска. Со тоа, пак, барањата околу колонијалното прашање се претворија во обид за прераспределба на целиот свет.

Но, објективно земено, во основата на тие мерки лежат многу поголеми и посериозни фактори и причини, се разбира, поврзани со борбата за владеење со Тихиот Океан.

Вашингтон, 7 декември (Ројтер). – Државниот секретар на морнарицата г. Нокс побара одобрение од конгресот за трошоци во висина од 300.000.000 долари, со цел засилување на противвоздушната одбрана на воените бродови. Г-дин Нокс изјави дека европската војна и самите маневри на американската флота јасно ја покажале потребата за подобрување на способноста на флотата за одбивање на непријателските авиони.

Буџетот на министерството за одбрана на САД за 1940 година изнесува 745.652.137 долари, а буџетот на министерството на морнарицата е 904.540.037 долари. Освен тоа, за националната одбрана Рузвелт предвиде вонреден кредит од 302.151.351 долари. Во јануари минатата година, Конгресот прифати предлог-закон за вонреден кредит за армијата и флотата од 264.611.252 долари. Оттогаш се изгласани и одобрени уште и други поголеми суми за вооружување на воздушната и поморската флота.

Според планот за вооружување на јапонската армија и флота (1. I. 1940 г.), министерствата за одбрана и за морнарицата бараат 10 милијарди јени(!) за постигнување на целите во Кина и за тоа, Јапонија да биде „подготвена за понатамошната разврска на меѓународната ситуација“. Планот на министерството за одбрана предвидува

¹ Запирањето на јапонскиот брод „Асама мару“ на 21. I. 1940 година. По повод задржувањето на некои американски бродови веднаш Вашингтон протестираше во Лондон и Париз.

да се потрошат 5.413.878.000 јени и реализација за четири до шест години. Според тој план, се предвидува „обезбедување средства за националната одбрана, реорганизација на воздушните сили и подобрување на вооружувањето“. Парламентот на последната сесија (1940 г.) изгласа една сума од 2.051.638.000 јени, а министерството за одбрана и на сегашната сесија на парламентот бара други дополнителни 1.120.000.000 јени. Значи, за подобрување на „народната одбрана“ за четири години вкупно 3.171.638.000 јени. На ист начин, од 1 април 1940 година за вооружување на флотата за период од четири-пет години се бараат 5.403.486.000 јени.

Велика Британија ја смета Јапонија за свој потенцијален непријател. Поради војната со Германија и Италија, таа остава впечаток дека се помирува со тоа дека Јапонците за време на војната со Кина, од економски аспект, ги окупираа најважните области во басенот на реката Јанг Це и во јужна Кина, каде е вложен огромен англиски капитал. Војната на Јапонија против Кина практично ја парализираше британската трговија во таа огромна земја. Но, беспомошна да се спротивстави на тоа, Велика Британија ги презема сите мерки за да ја спречи јапонската „експанзија на југ“, што претставува најголема опасност за британските империјални интереси. А, пак, таа „експанзија на југ“ е цела една програма на многу влијателни политички и воени кругови во Јапонија и, пред сè – програма на јапонската флота. Уште во есента 1939 година, парискиот весник „Елок“ околу тоа прашање пишуваше:

„Околу прашањата од надворешната политика, сфаќањата на флотата во ништо не се разликуваат од сфаќањата на армијата кога станува збор за крајната цел, што се сведува на економско и политичко присоединување на Кина кон Јапонија и потиснување на Европа од нејзините азиски позиции. Но, флотата сака таа цел да ја постигне на поинакви начини и методи од тие на армијата. Според сфаќањата на меродавни лица и фактори, како прва етапа, што јапонската флота треба да ја мине е да завладее со западниот дел од тихоокеанскиот басен со неговите острови и посебно Индонезија, која на Јапонија ќе може да ѝ обезбеди многу суровини – каучук, нафта, разни метали... Со целосна увереност може да се каже дека напредувањето на јапонската војска значително ги наруши американските интереси во Кина, а некои од нив сосема ги уништи.

Но, Американците не ги вознемируваат само материјалните загуби и стеснувањето на просторот на интересите на САД во Кина. Натамошното зацврстување на јапонскиот монопол во Кина во

блиска иднина ќе се закани со раскинување на американските комуникациски и трговски врски не само во Кина, туку и во другите земји од југоисточна Азија – Индокина, Сијам, Филипините и Холандска Индија. А, значењето на земјите од југоисточна Азија во светската економија е огромно. Да наведеме само неколку примери.

Во 1936 година, светското производство на каучук изнесува 869.000 тони, а од нив 780.000 тони, т.е. 90 отсто доаѓаат од земјите на „јужните мориња“. Истата година производството на олово во Британска Малаја и Холандска Индија достигнува 56 отсто од целото светско производство. Суровините за производство на кинин речиси целосно доаѓаат од тука (98 отсто). Во тие земји има колосални количества нафта, железна руда и други важни видови суровини.

Тие земји на „јужните мориња“ со своите над 100 милиони жители претставуваат огромен интерес за Англија, САД, Јапонија и Франција како неисцрпен пазар за продажба. Британска Малаја, Холандска Индија (Индонезија), Филипините, Сијам, Француска Индокина од страна на Јапонците се отворено најавени како најважен објект на нивните понатамошни стремежи. Не случајно кон крајот на 1939 година при Министерството за надворешни работи на Јапонија беше формиран посебен „департамент на јужните мориња“.

Јапонските стремежи во земјите на југоисточна Азија, насочени првенствено против англиските, холандските и француските интереси, суштествено ги засегаат САД. Како едни од точките за сериозен судир на интересите на САД и Јапонија се јавуваат Филипините и Холандска Индија (Индонезија).

Бавно, но сигурно Јапонија одамна навлегува на филипинскиот пазар. Во 1933 година, Јапонија посака да го заземе првото место (52 отсто) според увозот на текстилни производи и само преземените енергични мерки од страна на САД во 1934 година им овозможува тие, Соединетите Држави, засега сè уште да го имаат првото место во снабдувањето на Филипините со текстилни производи („центлменската“ спогодба за ограничување на јапонските текстилни производи на 45 милиони јарди). Во општиот увоз на Филипините, Јапонија го зазема првото место. Во 1937 година, Јапонците заземаат 15 отсто од увезените стоки на Филипините (без оглед на ограничувањето на увозот и воведувањето на високи царински тарифи за голем број јапонски стоки). Сега веќе Јапонија го добива целокупното филипинско производство на железо и поголемиот дел на манган и хром.

Со започнувањето на воените настани во Европа, Јапонците го зголемија својот интерес за земјите на јужните мориња. На 29 јануари 1940 година јапонскиот министер за колониите, ген. Којсо, во еден говор на радиото вака ја објасни програмата за активности во таа насока:

„Економската експанзија на јапонскиот народ на југ е поважна од кога било порано, имајќи го предвид брзото менување на меѓународната положба манифестирана со почнувањето на европската војна... Таа не само што ќе послужи за индустрискиот развој на тој регион, туку на Јапонија ќе ѝ обезбеди ресурси за кои таа има потреба“.

Професорот од Харвардскиот универзитет Емерсон во извештај публикуван во билтенот на американската „Асоцијација за надворешна политика“ (ноември 1939 г.) пишува:

„Јапонско-кинеската војна сега се приближува сосема блиску до самите порти на богатите и плодородни колонии на европските држави – до француска Индокина, до Малајските поседа на Англија, до холандска Индија... А, не се многу далеку и поврзаните со еден премин, интересите во Синај, Бурма и Индија.

Ако Јапонија сè уште не преземала отворени напади врз европските колонии, тогаш патот за тоа е добро подготвен, почнувајќи од јапонските воени поморски операции по должината на брегот на јужна Кина, па до освојувањето на важни стратешки острови.“

Војната во Европа безусловно ги ослабува стратешките позиции на Англија и Франција во југоисточна Азија и на тој начин на Јапонија ѝ се пружаат уште многу можности за придвижување на југ. Според тоа, во тие делови на Тихиот Океан перспективите за развој на јапонско-американските односи не се розови (К. Петровски, весник „Зарја“, 11. I 1941 година).

Главната идеја на претставниците на јапонската флота е дека Јапонија треба да има флота, што ќе соодветствува на нејзината азиска политика, т.е. флота што ќе биде непобедлива во западниот дел на Тихиот Океан... Кој се јавува како непријател број еден за јапонската флота? Тоа не е Америка, зашто јапонскиот генералштаб ја прифаќа поделбата на Тихиот Океан на две зони на влијание: на исток – зоната на САД и на запад – зоната на Јапонија. Како разграничувачки меридијан би можела да се посочи должината од 180 степени... За јапонската флота главен противник е Англија. Имено, таа се јавува како главен противник на реализирањето на империјалистичкиот план.

Јапонија постепено ги утврдува нејзините групи острови, кои засега се, така да се каже, предната линија на јапонската воена поморска флота и авијација во случај на една „експанзија на југ“. Тука се Бонинските Острови, а, исто така, и Маријанските, Каролинските и Маршалските Острови, со кои владееше Германија, но за време на сеопштата војна ги заведе Јапонија и со Версајскиот договор ѝ беа доделени со мандат на Друштвото на народите. За време на војната со Кина, Јапонија последователно ги заведе сите островски поседи на Кина од север кон југ. Заземените кинески острови се претвораат во јапонски поморски и авионски бази. Така, на пример, Јапонците спрема британската воена поморска база Хонг Конг, освен Кантон, ги заведоа островите Линтин и Пратас, кои се оддалечени 200 километри од неа, потоа островите Хапао, кои се на само 30 километри на запад од споменатата база, и најпосле групата острови во близина на Макао, кои се на сто километри југозападно од неа.

Јапонците не само што не се задоволија со непосредното опкружување на Хонг Конг, туку се насочија и кон комуникациите на таа провинција со Сингапур. Од таа гледна точка, големо значење има заземањето на најголемиот кинески остров Хајнен од страна на Јапонците пред една година. Освен тоа, Јапонците ги окупираа и малите островчиња Спретли, расположени непосредно по најважните линии на британските комуникации на Далечниот Исток, а, исто така, и комуникациите на Франција со Индокина. На тој начин, стратешките можности за „експанзијата на југ“ – чиј објект, покрај Индонезија, се Хонг Конг, француска Индокина и разни други колонијални поседи на европските држави во западниот дел на Тихоокеанскиот басен – добиваат огромни размери.¹

¹ Индокина зафаќа 736.000 квадратни километри, со население од 23 милиони жители. Политички, Индокина е сојуз од пет држави.

На југ е Кохинхан со престолнината Сајгон, која истовремено е и престолнина на сојузот: на запад се простира Камбоџа со престолнината Пном Пен, на север е Анем, а меѓу неа и Тајланд (Сијам) се наоѓа Лаос, со престолнината Луанг Пребанг, што е на север од Тајланд. Петтата од државите е Тонкин со престолнината Ханој, близу до јужна Кина. Куанг-геу-ван, на брегот на кинески Квантунг (со престолнина Форт-Бајард) е дел од Индокинескиот сојуз.

Овие земји во економски поглед се многу важни. Тие се главно земјоделски, а, пак, Тонкинг има големи минерлни богатства, што овозможува целата земја брзо да се индустријализира. Оризот е главен производ, па дури 5,5 милиони хектари се насеани со оваа култура и секоја година 1,7 милиони тони се извезуваат во Франција и главно во Јапонија. По оризот, следи царевката (во Камбоџа). На трето место доаѓа каучукот (600.000 тони во 1935 г.), Според производството на

Сингапур, тој „Гибралтар на крајниот Исток“, бил утврдуван со децении како главна оперативна база на британската поморска воена флота и авијација во случај на вооружен конфликт со Јапонија на крајниот Исток. Како помошно и доста големо значење за таа комуникација имаат и другите поморски и авионски бази, што се подигнати последниве години на разни пунктови на колонијалните поседи на Велика Британија во Тихиот и во Индискиот Океан. На пример, Порт Дарвин и Сиднеј во Австралија, Оукленд на Нов Зеланд, Никобарските Острови на западниот влез на Малајскиот Премин, Пенанг на север од Сингапур на крајбрежјето на Малајскиот Полуостров и Тринкомал – на островот Цејлон.

Еден од британските воздушни авторитети вака го оценува значењето на поморската и авионска база на последниот од споменатите пунктови, што е во согласност со стратешките планови на британската морнарица во Тихиот Океан насочени против Јапонија:

„Сега се призна огромната стратешка важност на тоа пристаниште како база на половина пат меѓу Аден и Сингапур. Таа може да биде уште поважна ако Јапонците успеат да го убедат Сијам да им овозможи да воспостават еден канал преку сијамска територија на Малајскиот Полуостров, што понатаму ќе значи и „заобиколување“ на Сингапур.¹

Војната меѓу Англија и Германија не ѝ пружи можност на Англија да ги реализира своите стратешки планови во Тихиот Океан, како што уште во 1937 година настојуваше Сам. Хор, тогашен министер за морнарицата, кој сакаше во Тихиот Океан да создаде, пред сè, една голема и силна флота, која ќе се базира врз Сингапур.“

Сепак, британските воени бродови, спроведувајќи ја блокадата против Германија и Италија, ги крстосуваат сите патишта и посетуваат разни пристаништа, ги задржуваат бродовите на неутралните

каучук (една милијарда франци), Индокина го зазема третото место по Холандска Индија и Цејлон. Освен овие култури, таму се произведува чај, кафе, шеќерна трска и памук.

Од минералните богатства, првото место го зазема антрацитот – два милиони тони (1939 година), цинкот, железото и манганот, кои донеле вкупно 270 милиони франци (1938 година). Ете зошто Јапонија се стреми кон овие земји, толку богати во економски поглед, и стратешки расположени во крајниот југоисточен дел на Азискиот континент, во близина и спроти Филипинските острови и Холандска Индија на единствениот пат кон Европа. Освен тоа, Индокина во трговски поглед има многу големо значење. Во 1939 г. извозот од тие земји бил две до две И пол милијарди франци.

¹ „Дејли телеграф“ и „Морнинг пост“, 17. XII 1938 година.

земји и истовремено ги „проучуваат“ територијалните води на соодветните земји. А, со тоа, практично вршат разузнавање на воено-поморските театри на наредните конфликти, што се создаваат и ќе се создаваат за вовлекување и на други држави во војната (Л. Иванов, дописен член на Академијата на науките во СССР).

По потпишувањето на тројниот воен договор меѓу Германија, Италија и Јапонија, конфликтот меѓу Соединетите Држави и Јапонија се гледа веќе не само како неизбежен, туку и како сосема близок. Во американските официјални средини отворено се говори за воен сојуз меѓу САД и Кина и се смета дека главното американско учество во денешната војна ќе се одвива, пред сè, преку колосалната според своите размери поморска битка меѓу американската и јапонската флота. А, од американскиот печат и од изјавите на американските државници се гледа дека тројниот пакт не го пролонгира, туку го забрзува американското активно учество во војната. Демократските средини (партијата на Рузвелт) дури жалат, што тој пакт не бил потпишан неколку денови пред претседателските избори, зашто ќе имал поголемо влијание врз избирачите во корист на Рузвелт, чија политика е, како што се знае, „анти-тоталитарна“. И се верува дека во најскоро време преговорите меѓу Англија, Австралија и Америка ќе доведат до потпишување на еден нов заеднички одбранбен сојуз во Тихиот Океан. На тој начин, по сè изгледа, во Тихиот Океан борбата меѓу Америка и Јапонија ќе се развие во еден отворен вооружен конфликт.

Всушност, борбата меѓу Америка и Јапонија во Тихиот Океан е стара. Освен Јапонија не постои друга држава спрема која САД веќе со децении негуваат непријателски чувства. Јапонците се единствената раса во светот, чија емиграција во Америка изрично се забранува и тоа со уставен закон. А, загубите што јапонските активности во Кина им ги нанесуваат на Американците можат да се бројат со милијарди. Притоа, Јапонија е единствената држава во светот, која поседува силна флота, чиј натамошен развој може да им се заканува дури и на САД (меѓу Америка и Англија веќе не постои ривалство околу флотите). Јапонците од пред извесно време спроведуваат една своја „доктрина Монро“ на Далечниот Исток, а под „новиот поредок“ во Кина го подразбираат целосното нивно владеење. Американците изјавуваат дека во случајов доктрината Монро неправилно се толкува. Што се однесува до Америка, доктрината Монро го исклучува секое надворешно мешање во американскиот политички живот, но никако не му пречи на развојот на американската тргови-

ја, на пример, со неамериканските држави. „Ние не сакаме да имаме монопол во трговијата на американскиот континент така како што Јапонците сакаат да го имаат во Кина. Ние сме подготвени да го прифатиме политичкото влијание на Јапонија во Кина, но не можеме да прифатиме тоа влијание да ги уништи сите стопански врски на Америка со тој дел на Азија“, велат Јенките.

Ете, според Американците, тоа е суштината на американско-јапонскиот конфликт. Во заземените области од страна на Јапонија, развојот на американската трговија воопшто е во застој и Американците сметаат дека ако тој процес продолжи континуирано, тогаш ќе дојде денот кога на надворешната американска трговија во областите во Тихиот Океан ќе треба да ѝ се стави крај. А, тогаш Јапонија можеби ќе биде доволно силна за да ја наметне целосно својата волја.

Тој ден кај Американците предизвикува поголем кошмар, отколку да ја видат воената сила на британската империја конечно целосно уништена. Зашто, Американците јасно знаат дека и во едниот и во другиот случај ќе му се стави крај на слободниот развој на англосаксонската култура и на англосаксонската трговија, што всушност е душата на сите англосаксонски држави – тоа се морски држави и ако тие не тргуваат, нема ни да постојат. Затоа Американците во својот тековен воен буџет го предвидуваат најголемиот воен кредит воопшто во својата историја досега, со исклучок на 1918 година кога нивното активно учество во војната го достигна своето највисоко ниво. Смешно е да се говори дека Америка би се заинтересирала да учествува во прераспределбата на „британското наследство“ и затоа можеби сака да остане неутрална. Америка апсолутно нема потреба од територии и таа не сака да ги има. Америка, како и Англија, имаат потреба од едно исто – на светот да не постои некоја голема сила или некаква комбинација од големи сили, што ќе можат да го оспорат нивното владеење со морињата и на тој начин да ја парализираат самата суштина на англо-американската државна политика – слободната трговија со целиот свет. Ако некој го одземе и го замени англо-американското владеење со морињата, тој веќе ѝ нанесе смртен удар на англо-американската трговија. А, таа трговија е најздравата основа и на Америка и на британската империја. Ако таа се прекине – ќе изумрат и англосаксонските држави, чиј „животен простор“ се наоѓа во морињата. Ниту една држава – освен оние кои не заслужуваат да го носат тоа име – не изумираат доброволно или без борба. Затоа и не може да се очекува да биде

избегнат американско-јапонскиот конфликт, кој е една борба за самото постоење на Америка. А тој конфликт е еден дел од заедничката голема борба, што уште на самиот свој почеток претставува борба меѓу англосаксонскиот свет и тоталитарните држави. Крајот на таа страотна борба без преседан во светската историја, никој не може да го предвиди. Само пророштвото на Молотов, може да се каже, ќе излезе точно – војната ќе ја опфати целата Земјина топка. И во Тихиот Океан ќе се одвива една од најважните нејзини етапи (весник „Виножито“, 14. X 1940 г.).

Тие две сили се судираат насекаде во светот, на меѓународните пазари, на дипломатско поле, како и во нивните стремежи да најдат и да заземат стратешки позиции. Америка ја помага Кина во нејзиниот отпор, што го пружа против јапонските завојувачи. Јапонија се мачи да го уништи престижот на белата раса на крајниот Исток. Јапонската доктрина Монро ѝ конкурира на американската доктрина Монро и ја попречува секоја акција на САД во Азија. Американците поставуваат бариери за јапонската емиграција и за јапонската нација, која брзо се зголемува и го бара својот „животен простор“. Ако се земат предвид само овие факти, би требало да се изведе заклучок дека порано или подоцна треба да се очекува еден сериозен конфликт помеѓу Јапонија од една страна и САД од друга, и дека наспроти сите позитивни и мирољубиви декларации и соопштенија односите меѓу нив сè повеќе и повеќе се влошуваат и заоструваат, што ќе доведе и до нивно раскинување.

„Нарушувањето на „рамнотежата“ како резултат на единасетмесечната војна во Европа, за САД значеше менување од корен на нивната стратешка позиција. Противречностите меѓу Англија и Франција од една страна и Германија од друга, создадоа благопријатна стратешка околност за САД.

Рузвелт, според зборовите на Булит, ѝ продаваше авиони на Франција, зашто сметаше дека француската армија ја претставува „првата одбранбена линија на САД“. На море, таква одбранбена линија за САД беше британската флота. „Главната скриена претпоставка на американската надворешна политика во период од 120 години (со еден или два исклучока), пишува Дејвис, беше увереноста дека во случај на закана на Латинска Америка од страна на која и да било европска држава, британската флота во краен случај ќе биде барем позитивно неутрална. Доктрината на Монро, рекол Дејвис, е ефикасна ако во заднина се потпира врз британската флота“.

Увереноста во позициите на Англија, а според тоа и во британската флота, им ги одврзаа рацете на САД во Тихиот Океан за претстојниот судир со Јапонија и ги ослободи од неопходноста да ја форсираат изградбата на својата атланска флота.

Сега, меѓутоа, положбата се измени. Атланскиот Океан не веќе толку широк како во 1927 година кога среќниот пилот Линдберг го изврши своето прелетување. Авион, што тргнува од Гренланд, сега за само шест часа слетува на аеродром во Нова Англија. Првата заштитна линија на САД – француската армија – веќе не постои. Британската флота е веќе зафатена со заштитата на англиските острови и на колонијалната империја. САД треба да сметаат на своите сопствени сили во Атлантикот и најважно е да можат да располагаат со целата своја флота и да имаат целосна слобода на дејствување во Тихиот Океан. Имајќи ги предвид перспективите за можен судир со Германија, како и влошената стратешка позиција, раководните кругови во САД на дневен ред ги поставуваат следните задачи: 1) Латинска Америка целосно да ја потчинат на САД; 2) Да завладеат со англиските и француските колонии во Атланскиот Океан и 3) Да ја реализираат грандиозната програма за вооружување на копно, на море и во воздух.

Панамериканските говори на раководните лица на САД сè повеќе добиваат конкретни контури. Како што е познато, министерот за земјоделство Велс во својот говор од 15 јуни 1940 година предложи земјите од западната хемисфера да го разгледаат прашањето за „брзо формирање на моќен картел за раководење со стоквата размена“. Според информација на агенцијата Асошиетет прес, на министерството за трговија му е порачано за тој картел секоја година да обезбедува по една милијарда долари, со кои ќе се откупуваат вишоците и ќе се извезуваат во Латинска Америка, каде би се продавале по одредена цена. Според тој план, странскиот купувач на западната хемисфера ќе има работа со една централизирана организација наместо со посебните американски републики и Канада.

Планот за економски сојуз на американските држави е дополнет со проектот за воен сојуз. „Њујорк тајмс“ од 4 јули минатата година подвлекува дека ако се покаже како неопходна брза реакција со согласност на дваесетте републики, Америка веднаш ќе пристапи кон консултации. Затоа е неопходно да се формираат воени бази и „да се обезбеди согласноста на другите народи (државите од Латинска Америка) за користење (од нас) на нивните стратешки авионски пристаништа и пунктови за поддршка во случај на неопходна потре-

ба“. Во последно време се користи и проектот за воспоставување на договорениот Американски протекторат „и во време на војна“ над европските поседи на Западната хемисфера.

Откако на САД им стана јасно дека француската влада сака да ги знае условите за примирје со Германија, владата на САД на 17 јуни (со цел да се избегнат сите недоразбирања) со нота се обрати до двете завојувани страни, со која ги известува дека со оглед на својата традиционална политика на Западната хемисфера „САД не признаваат никакво предавање и не се согласуваат со каков и да е обид за предавање на територии во Западната хемисфера од една неамериканска земја на друга“.

– Американските земји – изјави Рузвелт на 10 јуни истата година на заседанието на Панамериканскиот научен конгрес – се должни да станат чувари на западната култура и заштитници на христијанската цивилизација... Наследството, што ние се надеваме дека ќе го поделиме со сите земји во светот, во актуелниот миг во значителна мера е препуштено на нашите грижи.

Американскиот печат отворено и настојчиво соопштува дека е дојден моментот за присоединување кон САД на европските поседи во западниот дел на Атланскиот Океан: Бермудските и Бахамските Острови, островот Тринидад, британска, француска и холандска Гвинеја, островот Куракао, Азорските Острови, Канада и Гренланд. На панамериканската конференција во Хавана, Хол предложи да се воспостави колективно „старателство“ на американските земји врз европските поседи во западната хемисфера. Се разбира, „колективноста“ е само на зборови и САД претендираат на единствен „старател“, а притоа размерите на „старателството“ не се ограничуваат само на западната хемисфера. Американскиот печат внимателно го разгледува и прашањето за присоединување на британските и француските поседи во западна Африка, зашто во случај тие да бидат заземени од Германците, можат да станат бази за акции против Јужна Америка. Ако кон овие претензии ги додадеме и американските претензии за американска Индија, која за САД се јавува како главен извор на олово и каучук, како и Британска Малаја, тогаш сликата ќе биде комплетна.

– Од Гренланд до Сингапур и од Алеутските Острови до јужниот дел на Атланскиот Океан – толку тешка одговорност им лежи на изолационистичките народи – пишува американскиот неделник „Нејшн“. Треба ли да се докажува дека реализирањето на задачата, што си ја поставува империјализмот на САД, се спроведува под

познатото знаме на доктрината Монро?! (Н. Руништајн, „САД и војната во Европа“, весник „Зора“ од 29. XII 1940 година).

Треба да подвлечеме дека зафаќајќи го тихоокеанскиот проблем ние со тоа не го решаваме целиот комплекс од прашања, туку само поправилно го поставуваме прашањето за разгледување и дискусија. Зашто, како што ќе рече писателот, филозофот, уметник и социолог Тодор Павлов, „многу погрешно е едноставно, шематски и недијалектички“ да се дискутира за тихоокеанскиот, па ќе додадеме и за европскиот, средоземноморскиот, африканскиот, египетскиот и африканскиот проблем воопшто. „Сите ние сме должни добро да паметиме и да се стремиме свесно и умешно да ги применуваме основните барања на научниот дијалектички метод, кој, пред сè, бара прашањата да не се разгледуваат изолирано, туку во својата сеопшта поврзаност, во своите противречности и меѓусебни пројави, во својот извор, развој и исчезнување, во определената количина и квалитет, во својот развој според влијанието на законите за внатрешно противречно движење и меѓусебното дејство со конкретно определената историска средина итн. Овој метод посебно бара работите не само мисловно да се набљудуваат и објаснуваат, ами и соодветно да се променат, т.е. не бара пасивно-фаталистичко, туку активен творечки однос од страна на познат и активен човек-субјект.

Денес, особено кај нас, во конкретната светска, балканска и внатрешна ситуација, ние сме должни повеќе од кога било порано да ги објасниме настаните и да го одредиме своето однесување, но не под влијание на некакви теоретски шеми и непосредно лично или национално расположение. Токму затоа сериозното разгледување на таквите навидум далечни проблеми, каков што е тихоокеанскиот, има првостепено теоретско и практично значење за нас. Но, ќе повториме, под услов тоа разгледување да не страда од никакво упростување, од никаков шематизам, од никаков фатализам и од никаков субјективизам. Само така ние би можеле да имаме објективно-научен и, истовремено, субјективно-творечки однос спрема големите судбоносни настани, што се случуваат во светот во нашите денешни колку трагични, толку и велики денови“.

По започнувањето на сегашната војна, Германија за кратко време – 15 дена – ја победи и ја зазеде Полска. „И ако остатоци од распрнатата полска армија успеаја до 1 октомври сè уште да се држат, тоа се должеше само на великодушната желба на германските офицери да ги избегнат излишните човечки жртви“, рече

Адолф Хитлер во својот говор на 6 октомври 1940 година. По таа блескава победа, Хитлер во Рајхстагот, како победник, лично се изјасни за прекинување на војната и за мир во Европа. Во својот говор (6 октомври 1940 г.) тој, меѓу другото, рече дека Германија е подготвена јасно да ги определи целите на својата надворешна политика.

За г. Хитлер најважна задача е воспоставување на чувството на безбедност во Европа. За таа цел би требало:

„Да нема никаква сомневање во поглед на целите на надворешната политика на секоја европска држава. Германија е подготвена јасно да ги определи целите на својата надворешна политика, кои се: Бидејќи Версајскиот договор пропадна, Германија повеќе не гледа причина за некаква натамошна ревизија, со исклучок на барањата за колонијалните посеи, т.е. за враќање на германските колонии. Меѓутоа, тоа враќање нема ултимативен карактер и нема да биде реализирано преку сила. Тоа е барање за политичка праведност и од економски причини. Потоа, се бара заздравување на меѓународната економија, олеснување на трговската размена и конечно уредување на валутната размена и на тој начин постепено надминување на пречките за слободната трговија. На крајот, по заздравувањето на европската економија, воспоставување на мир и во Европа и надвор од неа, што на народите ќе може да им обезбеди чувство на безбедност и сигурност.

Таа сигурност нема да произлезе само од признавањето на европската положба и реалност, туку главно од намалување на вооружувањето на еден разумен и економски оправдан начин. Освен тоа ќе треба да се уреди прашањето за примената на некои модерни оружја предвидени за напад дури до центарот на една земја, за да предизвикаат чувство на општа несигурност. Во овој контекст, треба да биде можно уредувањето на шверцот, употребата на отровните гасови, на подморниците и авионите, така што да не се дозволи војната да биде борба против жени и деца и лица туѓи на непријателските дејства. Освен тоа, ќе треба да се обезбеди обновувањето и двигателот на економскиот живот.

Реализирањето на овие цели може да се оствари само во рамките на една заедничка соработка на народите од нашиот европски континент. Кога ќе биде отстранета опасноста од натамошна војна, таквата соработка ќе ја обезбеди безбедноста и сигурноста на народите. Но, ако војната продолжи, таа ќе биде стравична за жртвите. Денес нема веќе острови. Гранатите ќе го претворат европското

богатство во пепел и народите ќе останат без ништо меѓу воените полиња.

Јас сакам да го поштедам мојот народ од тие страдања, но ако надвлеее размислувањето на англиските државници, тогаш ние ќе се бориме и ниту силата на оружјето, ниту времето нема да ја скршат Германија. Во историјата на Германија никогаш повеќе нема да се повтори ноември од 1918 година. Ниту за миг не се сомневам дека Германија ќе победи. Г-дин Черчил може да мисли исто за Велика Британија. Судбината ќе одлучи кој од нас двајцата има право. Само едно е сигурно – во историјата на светот никогаш немало двајца победници. Напротив, често се гледани само победени. Ми се чини, тоа е случај и со последната војна.

Народите и владите, кои го споделуваат моето размислување, сега нека се изјаснат, а оние, кои во војната гледаат едно подобро решение, нека кренат рака. Како водач на германскиот народ и канцелар на Рајхот, јас во моментот само му благодарам на Бога што така штедро не благослови во нашата прва битка за нашето право и го молам нам и на другите да ни го посочи вистинскиот пат на чиј крај, не само германскиот народ, туку и цела Европа, во мир ќе најдат нова среќа“.

Подоцна, Германија за шест недели ги зазема Норвешка, Белгија, Данска и Холандија, ја победи речиси цела Франција и од тогаш германските војски триумфално маршираат низ цела западна и југоисточна Европа. На тој начин, Германија ја простре својата власт по должината на голем дел од брегот на Северното Море, Ла Манш и Атланскиот Океан, т.е. од Нарвик до Пиринеите. Наспроти таа фактичка победа на Германија, нејзиниот ривал Велика Британија не прифати да започнат преговори за примирје и за мир, па уште посилено и пожестоко продолжија нападите против Англија – метрополијата и во помали или поголеми размери тие напади продолжуваат. Од тој момент, а особено по склучувањето на тројниот пакт меѓу Германија, Италија и Јапонија кон кој веќе се придружија Унгарија, Шпанија и Романија, сегашната војна од општоевропска се претвори во сеопшта, односно светска, а истовремено стана, така да се каже, и колонијална. Зашто, со влегувањето на Италија во војната, нејзиното тежиште се префрли во басенот на Средоземното Море и таа сè повеќе и повеќе се шири и опфаќа и ќе опфати и други држави и земји – Египет, Грција, а понатаму можеби и други земји во Европа и Азија, кои, според својата географска положба, се наоѓаат таму каде што минуваат големи, светски стратешки и

трговски патишта, чие заземање или контрола се бара од авторитарните држави. Само на тој начин може да се скрши владеењето со тој дел на светот на Велика Британија, како голема и прва империјалистичка држава во светот, која господари со морињата и океаните на целата Земјина топка. Со ширењето на војната, таа истовремено станува и светска и веќе не станува збор за заземање на океаните или на посакуваните колонии и важни стратешки и трговски патишта, туку за нова прераспределба на сите колонии и полунезависни земји, какви што има на африканскиот и азискиот континент, чии брегови се заплиснуваат од Средоземното, Црвеното и други мориња и од големиот Индиски Океан, каде војната неминовно ќе се пренесе. Но, таму, пак, се јавува ривалството не само меѓу Англија и Јапонија, туку и меѓу Јапонија и Кина и најважно САД.¹

Тука не е место да набројуваме и да изложуваме која држава, кога и како, по своја или по туѓа вина ќе биде вовлечена во војната. Важно е да се знае и да се подвлече дека војната неминовно се шири, опфаќајќи други држави и постепено се простира кон Тихиот Океан каде ќе добие огромни размери. Но, веднаш да нагласиме дека никој не може да каже како таа ќе заврши и која од двете завојувани групации ќе застане на врвот, зашто претенциозно е да се каже дека ќе има таков победник каков што досега имало по сите војни. Сегашната светска војна ќе продолжи, ќе минува низ разни фази, ќе открива нови и нови противречности во одделните држави, што сè повеќе и повеќе ќе се продлабочуваат, се разбира, сè додека не се дојде до еден пресвртен момент кога ако не истовремено, тогаш барем во затишјето на топовите, авионите и сето друго измислено од човештвото модерно оружје, ќе се слушне гласот на милионите поробени, колонијални и полунезависни народи. Во зависност од општиот степен на нивниот економски, културен и политички развој и повеќе или помалку организирани, што во крајна линија го одредува и нивото на развој на нивната национална свест, тие масовно ќе го кренат својот глас и ќе ги побараат своите национални, културни и политички права и слободи. Во тој момент

¹ Со ширењето на војната сè повеќе се зголемуваат противречностите и ривалствата меѓу завојуваните страни. Така, Хитлер во последниот свој говор (10. XII 1940 г.), истакнувајќи ги во преден план животните интереси на Рајхот, меѓу другото, рече: „Најважно економско начело на капиталистичката демократија е – народот треба да му служи на стопанството, а тоа на капиталот. Ние го преобратиме тоа начело. Капиталот ќе треба да му служи на стопанството, а тоа ќе треба да му служи на народот. Народот е главниот елемент. Сè друго е само средство за постигнување на определената цел“.

можеби во некои места топовите и авионите сè уште нема да бидат стивнат и секоја од постојните групации ќе се јави со свои идејни и идеолошки ставови околу идното уредување на светот и поконкретно ќе го определат новиот поредок, но не само во југоисточна, туку во цела Европа, а ќе ги посочат и новите форми на соработка меѓу народите во согласност со специфичните услови во секоја земја посебно. Така ќе биде во западна и југоисточна Европа, на Балканот и во муслиманските земји во Африка. Мошне значајни се зборовите на италијанскиот новинар Ансалдо, содржани во неговиот реферат со наслов „Улогата на Италија во Средоземното Море“, што го поднесе во Берлин: „Една конфедерација на средоземноморските држави – а тие се речиси сите муслимански (б.н.) – ќе биде конечниот резултат од оваа војна... и во јужниот дел на пространиот азиски континент“.

Ете зошто тој што сака да има претстава како ќе заврши сегашната, најстрашна од сите досегашни војни, ќе треба да ја проучи општата економска, национална и политичка положба во одделните држави и земји, т.е. каде, како и дали тие се организирани во национален и економски поглед. Во зависност од тоа ќе може со поголема точност да знае кога, како и каде ќе заврши сегашната војна и каде и како ќе бидат решени прашањата од воен, национален и политички карактер.

Англискиот економист Walter Layton говорейќи за целите на војната, смета дека за идната заедничка соработка постојат три претпоставки и услови во кои би можело да дојде до склучување на мир меѓу завојнуваните држави: општо разоружување, меѓусебна соработка и општа економска соработка. „Пред сè – вели тој – треба да се знае и да се разбере дека слободата и демократијата не се права само за една раса или само за еден континент, туку се за целиот свет... Треба да се разбере дека владението и управувањето на колониите, без разлика дали тие се со мандат на Друштвото на народите или не, носи една одговорност пред целиот свет, дека главната цел и суштинска причина треба да биде благосостојбата и економскиот и политички напредок на колонијалните земји и на нивните жители. Натаму, дека нивните економски извори не треба да бидат експлоатирани, ниту, пак, нивните територии користени за воените интереси на земјата, која во еден или во друг случај ги управува, односно администрира“.

Но, истовремено со тоа Walter Layton наоѓа дека уште сега, пред завршувањето на војната, англиските раководители ќе треба неми-

новно да побараат средства и начини, што би ѝ овозможиле на Индија да биде еден автономен и одделен доминион во рамките на британската империја.

По завршувањето на војната, можеби ќе се формираат една или неколку европски федерации, формирани не само врз еднаквоста на одделните раси, туку и во согласност со правото на народите да располагаат со себе и да бидат управувани така како што тие самите сакаат, зашто сите нации и национални малцинства се веќе со зголемена национална свест. Меѓутоа, не се доволни само формули и фрази и ништо нема да се направи ако таа политичка солидарност не биде поткрепена и гарантирана и од една вистинска длабока солидарност во желбите, аспирациите и интересите и не е во согласност и со одобрување на одделните народи.

Впрочем, тие формули не се плод само на случајни воодушевувања или инспирации, ниту, пак, се резултат на дадени околности. Тие нашле погодна почва во многу земји и се прифатени и заштитувани од угледни научници и општественици во сите земји и држави. Веќе не станува збор за создавање илузии и Химери, туку се наметнува реално и објективно да се гледа на работите. Само тогаш може да се каже дека секоја борба за национална независност истовремено ќе биде и борба за една права и благородна кауза, за среќа и благосостојба на сите народи, нации и национални малцинства. Со други зборови, како основно се поставува и рационалното решавање на националното прашање.

Д-РЪ ПАВЕЛЪ П. ШАТЕВЪ

Балканската проблема
и
Македония

★
74
КНИГОИЗДАТЕЛСТВО „СЛОГА“ — СОФИЯ

БАЛКАНСКИОТ ПРОБЛЕМ
И
МАКЕДОНИЈА

НАМЕСТО ПРЕДГОВОР

*Во „Славјанска беседа“, во неделата, на 8 октомври, претходно,
познатиот македонски револуционер д-р Павел Шашев,
пред претходниот салон одржа предавање за историскиот пати
на Македонија.*

*Херојот од антикатаот врз Отоманската банка во Солун беше
претставен од г. министер Никола Д. Пејков со следниот говор:*

Почитувани дами и господа,

Најискрено благодарам за честа да го најавам првото предавање во Друштвото на бугарските публицисти, по оние мрачни години во кои дирекцијата на полицијата, тогаш единствената власт во Бугарија, на нашето Друштво не му дозволуваше дури ни научни предавања.

На 9 септември, фатени рака за рака, армијата и народот ги обновиле слободите на бугарскиот народ, а меѓу нив и највредните политички слободи – тие на говорот, на печатот и на собирањето. Највредни, затоа без нив нема слободно општествено мнение и нема слободно изразена народна волја. А, без слободно општествено мнение и без слободно изразена народна волја нема демократија, туку само национални катистрофи. Погазувајќи ги тие слободи, злосторнички бугарски раководители ја доведоа нашата земја до првото катистрофа од која денес О[пштествено] Ф[ронти] се мачи да го спаси бугарскиот народ. И за несреќа, како во 1913 г. и во 1915 г., така и во 1941 г. се најдоа злосторнички бугарски журналисти и публицисти, кои придонесоа општествено мнение да биде задушено и волјата на бугарскиот народ да не може слободно да се изрази, а Бугарија да мине на страната на хитлеризмот и на фашизмот и да биде исправена пред својата. Затоа, нема чесномислечки Бугарин, кој не смета дека законот за

народниот суд својата тешка рака праведно ја става и врз тие злосторнички журналисти и публицисти. Изразувајќи го својот презир кон нив, со стага да се појсетиме на двајцата најголеми бугарски публицисти и журналисти – на големиот државник и публицист Михаил Маџаров, во чиј живот и во чија политичка дејност, на својот ситен засирашувања, нема ништо едно прекршување на карактерот, и на еден од најголемиите журналисти – Кристијанчев, кој пренебрегнувајќи сè: семејството и здравјето, имаше една единствена цел во својот живот – да создаде еден висок народен весник. Во оние тешки времиња пред 9 септември, и двајцата имаа голема храброст јасно и јасно да кажат дека Бугарија може да биде спасена само ако води срдечно пријателство со Советскиот Сојуз и вечна дружба со братскиот руски народ, ако воспостави пријателски односи со западните демократии и великата Американска република и има најтесни пријателски врски со нова Југославија. Тие нивни идеи денес се основата на надворешната политика на власта на Ошестивениот фронт.

Најавувајќи го предавањето на еден стар пријател, дозволето ми, заедно со вашата, да ја изразам и својата радост што ќе го слушнеме Павел Шатев. Тој е херојот од атинската врз Ошманската банка во Солун. Кога заради неговата храброст, заедно со целиот бугарски народ, да се бори против фашизмот, злосторничките бугарски раководители го окупаа во вериги, додека ослободените Македонци со неговото име ги именуваа улиците на своите градови. Заедно со веригите на целиот бугарски народ, 9 септември ги скина и тие на Павел Шатев – име, кое има свое достоинство меѓу имињата на најсветлите лица на македонското движење – Гоце Делчев и Даме Груев – име, кое секој Бугарин и секој Македонец го изговара со радост и почит. Кој друг, освен Павел Шатев, би можел да говори со поголемо срце и со поголеми сознанија за Македонија, за која еден друг голем народен син – Ал. Стамболиски – вели: „Колку славно и со каква милина и великодушна воздишка, секоја бугарска уста го изговара тој невин и, чиниш, божествен збор: „Македонија“.

Балканскиот проблем и Македонија

*Почитувани граѓанки,
граѓани и другари,*

Преживуваме денови од големо значење. Настаните се редат еден по друг, војната е разгорена, а ние, кои повеќе, кои помалку, сме како зашеметени и ризикуваме да ја изгубиме правилната ориентација.

Во такви времиња, крајно неопходно и важно е да се види и да се подвлече, што е важното и суштинското во моментот, за да не се изгубиме во деталите и во ситните, второстепени прашања и работи, особено во тие историски и судбоносни моменти за сите народи на Балканскиот Полуостров.

Тргувајќи од тоа начело, сакам да потсетам и да ги подвлечам зборовите на некои од народните водачи, кои бдеат повеќе од сите, врз правата, слободите и интересите, за напредок и идната благосостојба како на целиот бугарски народ, така и на огромното негово мнозинство – на селаните и работниците.

Меѓу другите крупни лица, водачи кои се произнесоа усно, ги подвлекувам зборовите на бележитиот, светски познатиот Бугарин, *Георѓи Димитров*, водач на работничка Бугарија. Тој, надвор од својата револуционерна дарба и раководен од своето политичко чувство, не можејќи да биде тука во овие судбоносни, историски денови, побрза со едно писмо до своите истомисленици и другари-поддржувачи да одбележи и напомне неколку вистини, кои засега треба не само да се имаат предвид, туку исклучително да се чуваат и заштитуваат како најважни заповеди на денот, без кои во никој случај не може да се оди напред, а уште помалку да се очекува напредок во блиска иднина.

Кои се тие вистини? Во неговото историско писмо, тие се истакнати вака:

1) Иднината на татковината ќе зависи, пред сè, од оној реален придонес, што сега, како народ и држава ќе го дадеме во општите напори за што поскоро уништување на фашистичка Германија. Сè за фронтот, сè за брзата конечна победа над фашизмот, над Германците, злосторници и робовладетели! Тоа е главното мото за мобилизирање на силите.

2) Зацврстувањето на Оточествениот фронт како воен сојуз на вистинските национални, народно-демократски, политички и општествени сили на народот... Луѓето се чеда на народот.

3) Еден од најважните корени на сите национални несреќи и катастрофи, кои го најдоа нашиот народ во последните десетлетија – вели Георги Димитров – лежи во *великобуѓарскиот шовинизам*, во великобугарската идеологија и политика за хегемонија на Балканот и владеење врз соседните народи. Врз таа почва опстојуваше низа години фашизмот кај нас. Во името на голема Бугарија, великобугарските шовинисти-предавници на нацијата, и германски агенти ја доведоа нашата Родина по третпат на прагот на катастрофата и едвај не ја погубија. Без беспопштено уништување на великобугарскиот шовинизам – таа рана на живото тело на нашата татковина – не е можна изградбата на преродена, нова Бугарија!... Со сите напори да се стремиме, пред сè, кон тоа, без да се залажуваме дека ќе бидеме измамани од други. Величината не се создава со привремено заземање на територии, туку со обезбедување услови за сигурност, мир, општо разбирање, при што можат да се развијат сите творечки – економски, национални и културни – сили на кој и да е народ.

Тие неколку политички тези извлечени од писмото на работничкиот водач и идеолог Георги Димитров, не можат да се оспорат. Во овој момент, тие треба да бидат основа на сите напори и активности на разумните и напредни сили меѓу бугарскиот народ. Затоа, и јас ги истакнувам во форма на вовед на моето излагање, ги нагласувам пред вас уважени мои слушатели, како исклучително вредни и оправдани појдовни ставови за секоја практична активност во сите области на бугарскиот општествен живот во денешно време.

Сега пристапувам кон суштината на темата.

Вниманието на целиот свет во моментот е насочено како кон цела Европа, така и кон Средоземното Море, каде се сконцентрирани големи сувоземни, морски и воздушни сили.

Историјата на Средоземното Море е речиси историја на целото цивилизирано човештво. Тука се вкрстуваат интересите на многу народи и раси. Тука се судираат оружјата на многу епохи, империи и култури. Средоземното Море е природен воден пат од запад кон исток и обратно – пат што ги засега животните интереси на многу големи и мали народи и држави. Средоземното Море, земено во природните граници и разгранувањето, е болниот нерв на Европа и на светот. Во неговиот басен се родија, процутеа и пропаднаа многу цивилизации: египетската, феникиската, картагенската, грчката (елинската) и римската. Сега, нивниот жесток убиец е војната, следствено империјализмот.

Балканскиот Полуостров е еден од аглите на Средоземното Море. Тој е во опасност и, следствено, балканските народи и држави се пред една страшна опасност да ја изгубат својата територијална целовитост и национална слобода и самоопределување, ако заедно не ги прогонат германските воени делови, фашистичките распослани орди, кои веќе ставени во невозможна ситуација за спасување, блудничат и скитаат во разни краишта и насоки без да најдат излез.

„Раздели, па владеј“, била алфа и омега – основното начело – на империјализмот во Европа и на Балканот. Само во атмосфера на заемно балканско разбирање и доверба и на заемни отстапки би можело да се говори за успешна, единствена борба против општиот непријател и германскиот фашизам и национал-социјализам. Во таа атмосфера на здружена, општа, непрекината борба на балканските народи и поделените меѓу нив потиснати нации и распослани национални малцинства – во денес создадената ситуација – беа се нашле и начини за надминување на многу од постојните неправди на полуостровот. Во постојниот историски момент – прашање над прашањата е на Балканот, над сè и пред сè, да се гарантираат слободата, независноста (националната, економската и политичката) на народите населени на полуостровот.

Соперништвото на големите сили на Балканот

Нема катче во светот каде националните, политичките и економски заемни односи се толку заплеткани како на Балканот. Сите знаат дека поводот и за првата сеопшта војна се даде на Балканот: сараевската бомба го предизвика општиот пожар во цела Европа. Зошто? Затоа што Балканскиот Полуостров се наоѓа на крстопатот

меѓу трите континенти Европа, Азија и Африка – со големите патишта за кои до сеопштата војна се развиваше империјалистичката војна. До истата војна, Балканот беше нишанска точка на сите големи империјалистички држави, кои секавично се стремееа да ги прошират своите освојувања или влијанија на полуостровот, преку кој минуваат сите патишта кон Багдад, кон богатата и пространа бивша Отоманска Империја или кон Суец, Египет и Индија. Германскиот империјализам во почетокот беше насочен од Берлин кон Багдад.

Се знае дека балканското прашање беше јаболкото на раздорот меѓу бившата Австро-Унгарија, царска Русија и Англија. Но, тој спор се изостри уште повеќе од фактот дека народностите на полуостровот беа во процес на национално будење и водеа борба на два фронта, против вековните поробувачи – Турците, и против стигнувањето на големите сили на полуостровот. Кога милитаристичка Германија почна да се меша во внатрешниот живот на Турција (Отоманската Империја), кога зема учество во реорганизацијата на турската армија и во изградбата на железничките линии (Цариград – Багдад), блискоисточното прашање уште повеќе се изостри. Пристигнувањето на германските офицери во Цариград ѝ создаде сериозни грижи на царска Русија, Германците да не се населат конечно во Турција и да ја спречат бившата руска историска мечта. Проникнувањето на Германците во насока на Месопотамија го заплашуваше англиското раководство во Персија и Индија. И така, прашањето за Блискиот Исток се претвори од прашање меѓу Австрија и Русија и Русија и Англија во едно сложено прашање, чие разрешување од година во година стануваше сè потешко. Од тие, имено, причини статус квоото на Балканот одговараше на интересите на големите сили. Но, постојната ситуација, пак, од друга страна, беше пречка за природниот развој на законските аспирации на балканските народи. Тој двостран карактер на прашањето за Блискиот Исток внесуваше постојано дразнење меѓу заинтересираните држави и од тука избувна и искрата на светскиот пожар. Германија, особено по паѓањето на Бизмарк, во времето на фирмата Холштајн – Киндерле, која всушност управуваше со Вилхелмштресе, тргна во надворешната политика по сосема друг пат од тој на Бизмарк. Холштајн, сокриен зад безименоста на своите ноти, задоволувајќи се со скромната улога на „советник-известувач“, сокриен во своето биро, спроведуваше една опширна политика според која, Германија требаше да биде арбитер во соперништвата

на Балканот. Како таен, скриен господар на германската политика, тој застапа на сосема спротивно гледиште од тоа на Бизмарк, пренебрегнувајќи ја Русија и давајќи им слобода на државниците во Виена (Калноки и Голуховски). А во Отоманската Империја тој гледаше едно поле за трговија и експанзија. Тоа се случуваше во една епоха кога фон Дер Голц паша ја реорганизираше турската армија, Нуман паша ја водеше својата географска пропаганда во полза на една германска колонизација во Мала Азија, а Deutsch Bank добиваше железнички концесии, Bagdatbahn (1888 г.). Сите тие воени и економски претпријатија налагаа Германија строго да ја чува целовитоста на Отоманската Империја. И во продолжение од неколку години германските меродавни фактори грижливо се спротивставуваа на секакви реформи и преобразби во Турција, што ја сметаа за своја идна колонија и дипломатски ја потхрануваа, наспроти обидот и желбата на Русија и Англија да се зачува целовитоста, но откако ќе се воведат извесни реформи за олеснувања на нејзиното христијанско население.

Една конференција на пратеници беше изработила една програма во која се предвидувааше: еден врховен совет, еден финансиски совет, европска комисија, реформи во правосудниот персонал и дури и слобода на печатот. На сето ова, меѓутоа, Германија брутално се спротивстави. Требаше ли, и тоа во Цариград, да се соберат претставниците на трите монархии – „преградата против социјализмот и револуцијата, што ја заплашуваат Европа од сите страни?“ Така се изразувааше Бизмарк пред Шувалов во 1890 г. И од Берлин почнаа сугестиите и советите, и радосно констатираа дека конференцијата претрпе „фијаско“, како што велеа, дека „убијци не се сопираат со известувања и објави“. „Убијците“ се бугарските, српските и грчките чети. А во однос на какви да било реформи во Турција, германскиот пратеник во Виена, Еленбург, го уверуваше рускиот пратеник Капниет дека „реформите се како болниците за краставите, кои сакаат да лежат на земја наместо на креветите...“. Подоцна, кога македонското револуционерно движење порасна и од 1898 до 1903 година имаше 130 судири со редовната турска војска, бугарското раководство се обиде да го искористи тоа движење, а царот Фердинанд отиде во Берлин за да побара концесии: реформи, митрополити и конзулати. Дури, меѓу 21 – 25 октомври 1898 г., се закануваше и воен судир меѓу Турција и Бугарија. Последната со меморандум до Високата порта побара *автoнoмија на Македонија* со престолнина во Солун и еден губернатор од владејачката нација,

Турчин (месец јануари 1899 г.). Тоа беше суштинска бомба. Истовремено, Англија и Италија го повикаа султанот да се реши да ги воведи посочените реформи. Тогаш во Берлин, новиот државен секретар Бјулов најави: „ново потхранување на револуционерните игри и интриги“. Истата Германија, преку Австро-Унгарија, беше цврсто решена да не дозволи Русија да дејствува и на тој начин да ги принуди и малите балкански држави да мируваат. Во Берлин, Голуховски му изјавил на Бјулов (4 – 6 мај 1900 г.) дека Австрија нема да ѝ дозволи на која било сила да се востанови во Албанија (се визира Италија), ниту ќе го дозволи обединувањето меѓу Србија и Црна Гора, како и поставувањето на Русија во Цариград. А пред Еленбург (Русин), германскиот пратеник во Виена изјавил: „Ние, едноставно, ќе ја срамниме Србија ако ситуацијата на Балканот се усложни и Србија се осмели да води друга политика освен таа, што ние ја посакуваме (6.1.1901 г.). Што се однесува до Бугарија, одлучивме таа да се следи од Романија, која, во случај на една бугарско-турска војна, непречено ќе ја окупира јужна Добруџа.“

Подоцна, по Илинденското востание (1903 г.), сите останати големи сили бараа секакви средства и можности да се натера Султанот да ги воведи подготвените реформи во Мирџштек и на поднесената нота од 22 октомври 1903 г., по поттикнување и сугестија на Германија, Портата одговори со една долга нота во која се беше изопачила. Тогаш и самиот гроф Ламсдорф, руски министер за надворешни работи, не го скри својот песимизам од резултатот во Мирџштек. Англија остана единствената држава која сакаше и настојуваше да се спроведат реформи: непрекинато, едноподруго, таа инсистираше на едно, практично, независно правосудство, на финансиска дисциплина, на редовно исплаќање на чиновничките плати и да се стави крај на грабежите и злоупотребите. Во период од две години се разменуваа само ноти и се повторуваа заканите, додека не се дојде до морската демонстрација пред островите Митилин и Лемнос (кон крајот на месец ноември 1905 г.), кога Султанот беше принуден да прими една финансиска контрола. Русија беше зафатена на Далечниот Исток, а Франција во Мароко, па нивниот интерес за Балканот беше во втор план, поради што Турција ѝ се наметна на Бугарија, откако склучи со неа договор од 8 април 1904 г. со кој се предвидуваше, во замена за едно широко и општо ветување за реформи во Македонија, Бугарија задолжително да го расформира македонскиот комитет и да ги прибере и расфор-

мира сите востанички чети. Австрија, а зад неа Германија останаа да ја следат својата „Drang nach Osten“. Останатото се знае...¹

Заклучокот е дека Германија за сето време следела една политика на освојување, за задоволување на своите груби материјални интереси, кога пројавувала краен колективен егоизам – карактеристичен квалитет на германската раса, а никако не се раководела од легитимните национални, економски или културни интереси на балканските народи, во лицето на кои таа постојано гледала пречка за своето проникнување на Блискиот Исток и Мала Азија, а од таму кон Персискиот Залив, Индија или Египет. Таа ги користеше балканските држави како пиони во сложената игра и во строго зацртаниот план за економско и воено проникнување на Блискиот Исток, Иран, Турција, Ирак и др. Подоцна, со насилничките мировни договори по првата империјалистичка војна, границите на балканските држави се исцртаа така за да не можат да суштествуваат без тоторството на големите европски империјалистички држави.

Сега треба да се констатира дека како се судираат интересите на големите држави на Балканскиот Полуостров, така се судираат на самото место и освојувачките стремежи на самите балкански држави: Грција, Романија, Југославија и Бугарија со децении сакаат да се прошират за да ги постигнат своите национални идеали. Тие неколку пати го ставија на коцка и самото свое постоење, откако притоа дадоа огромни човечки и материјални жртви, секоја во името на својот национален идеал. Меѓутоа, се виде дека величењето на една од нив, значи мизерија за останатите.

Балканските народи војуваа две години повеќе од останатиот свет и првата империјалистичка војна треба да се смета не од 1914 г., кога таа фактички избувна, туку од 1912 г. кога почна Балканската војна. Во продолжение од шест години се пролеа многу крв на целиот Балкански Полуостров. Меѓутоа, денешната положба е многу полоша. Балканскиот проблем, освен што не се разреши правилно, туку уште повеќе се замрси, зашто така сакаа заинтересираните империјалистички држави.

¹ Горните историски факти се извлечени од книгата на Хаусер: „L’histoire diplomatique de l’Europe“, Paris.

Македонија од географско и историско гледиште

Македонија, расположена речиси во центарот на Полуостровот, поради својата географска и стратешка положба – јаболко на раздорот меѓу балканските држави – веќе 50 години се бори за својата слобода и самоопределување, македонскиот народ самиот да располага со својата судбина, без никакво ограничување и посегнување, и рамноправно со останатите народи во однос на државното уредување, т.е. да формира своја посебна држава.

Македонија во своите природни граници – на исток од устието на реката Места, по течението на истата река над с. Бјок, по Родопите, Рила, Осогово; на север по планините Црна Гора, Шара со Љуботен, преку преминот Качаник (на север од Скопје); на запад планините Кораб и Бигла, реката Црн Дрим до Охридското Езеро, на југ од Костурското Езеро по течението на река Бистрица, од планините Пинд и Олимп до Солунскиот Залив и по егејското (беломорско) крајбрежје, и откако го сече Халкидскиот Полуостров, стигнува до устието на реката Места – е планинска област, пресечена со големи и длабоки долини. Македонија со своите планини Пинд (2575 м), Пирин (2915 м), Родопите (2640 м), Шара (2510 м), со полињата битолско, солунско, серско, драмско, Овче-поле, костурско, преспанско, дојранско и др., со реките Вардар, Струма, Места, Брегалница, Бистрица, Црна и др., со своите природни најголеми пристаништа Солун и Кавала, е една *географска и економска целина*. Во Македонија, со границата кон Белото и Средоземното Море, со своите плодни јужни полиња, каде растат разни земјоделски и индустриски растенија и се раѓа убав ориентален тутун, памук, грозје, сусам, мак, пченица, царевица, и други земјоделски производи, со чудно убавите планини, богати со мермерни наоѓалишта и сребрени, златни, бакарни, оловни, манганови и други руди, обработувани уште од древноста, живеел еден воинствен и трудољубив земјоделски и трговски народ, чиј историски развој е многу ненормален и чија етнографска измешаност и географска расположеност многу влијаеле врз трагичната и тешка историска судбина. Причините за тоа лежат длабоко во неговиот сопствен историски развој низ вековите.

Македонија, според својата од големо значење географска и стратешка положба, во текот на многу векови била еден објект, каде се судирале освојувачките апетити не само на нејзините соседи,

ами и на некои од големите империјалистички држави во Европа. Македонија, освен по својата стратешка положба, и во трговско-економски однос има големо значење, зашто низ неа минуваат големи трговски патишта, кои врват од Јадранското кон Белото Море и од Централна Европа кон Средоземното Море. Сите најкуси патишта од Централна Европа кон Мала Азија и Африка минуваат низ Македонија. Ете зошто македонското население, без разлика на расната и племенско потекло, без разлика на религијата и народноста, во текот на многу векови преживувало неспоредливи во историјата пресврти на судбината.

Македонија уште во древноста играла важна улога во историјата на светот. Уште во времето на цар Филип и неговиот син Александар Македонски (336 – 329 пр. И. Хр.), македонската држава успеала да се наметне на општоелинскиот сојуз и кога Александар Велики, како македонски цар и голем војсководец, ја победил древна Персија (330 г. пр. Хр.), Македонија ја наметнала својата хегемонија на целиот Блиски Исток и областите по бреговите на Средоземното Море. Македонската држава, макар и со освојувања, успеала да го обедини Исток со Запад и создала една материјална база врз која се развивала *елинската култура*. Македонија, како држава, од редица причини од внатрешен и надворешен карактер, не можела да суштествува долго време, како што било со други големи империи во далечното минато. Македонија во 148 г. пр. Христа стана римска провинција, а во 168 г., во времето на римскиот конзул Певел Емилиј била поделена на четири дела: Амфиполис, Тесалоники, Пела и Пелагонија. Но, со сигурност се знае дека во Македонија биле силно развиени трговијата и занаетите, кои помогнале да се создадат големи градски центри со македонски школи, театри и др.

Грците, а особено Римјаните, поправилно ја сфаќале идејата за националноста. Стребон, патем бележи, дека во минатото, кај некои од племињата на Кавказ, политичката организација се совпаѓала со јазикот на населението, а Тукидит ја определувал националноста приближно така, како што некои и сега ја определуваат.

Тит Ливиј е уште поинтересен. Кога говори за древна Македонија, тој употребува многу силни, дури блескави изрази за да ја процени и окарактеризира спротивноста на таа провинција наспроти Рим. Треба целосно да се прочитаат главите XXVIII, XXIV и XXX од 50-тата (LV) книга на неговата „Историја на Рим“ за да се разбере

дека за него националноста земена уште во својот зародиш, не е нешто мистериозно.

По бунтот на Персија, една од мерките што ги презел Павел Емилиј за да ги спречи во иднина бунтовите, била и следната: тој донел уредба со која жителите се прогласуваат за слободни, откако сите локални кадри на старата администрација биле сменети. Тоа не било доволно: Македонија била поделена на четири дела со посебни престолнини. (цапитас). Во секој од тие градови можеле да се собираат пратениците од провинциите за да ги определат сумите за даноците и за да изберат *маџисџирајџи*. Паулус подоцна донел уредба, според која никој не ќе може да се жени, да продава или купува земја надвор од својата област и дека експлоатацијата на сребрениците и златните рудници се забранува.

Тие и такви слични ограничувања и забрани, граѓански и политички, навистина прикажуваат едно подлабоко познавање на животот и на силата на националноста, како и јурисдикциските средства, што може да се употребат за да го задушат тоа национално оствестување и силата. Најголемата грешка била што се потценил економскиот интерес, загрозна била економијата. Римјаните не го познавале општиот национален организам и погрешно сметале дека тие мерки нема да најдат на отпор. Токму обратното се случило: тогашните Македонци реагирале речиси така како што во дадениот момент би реагирала секоја нација, кога ќе бидат загрозени општите и животни права и интереси. Тие ограничувања – продолжува Тит Ливиј – во умовите предизвикаа големи промени. Слободата, што им се даваше наспроти ограничувањата и намалувањето на годишните даноци, им ласкаше на Македонците, но ограничувањето да тргуваат надвор од нивната област им се виде како *расџокинување* на неколку дела на една целина и дека тие делови се лишуваат од можноста да се дополнуваат и заемно помагаат, за да може да опстојува самиот организам. Тоа одлично е искажано на латински: „*regio natus commercii interruptis ita videri lacerta, tanguam animalia in artus, alterium alterius indigentes distracta*“. Тит Ливиј со тие зборови, истакнувајќи ги подлоста и лукавството на Римјаните, истовремено и ги иронизира. Тие (римјаните) колку што не го знаеја пространството (територијата) на Македонија и каде да ја поделат, толку не го знаеја и економското значење и богатството на посебните делови, што беа изолирани еден од друг. Овој дел на Тит Ливиј е навистина најубавото поучно четиво, што може да го даде и денес

секој политичар, дипломат и општественик, па дури и командант или стратег во политиката и военото искуство...

Во првите векови по Христа, Македонија била под Рим, а подоцна, во продолжение од неколку векови, под Византија и бившата Отоманска Империја. Тука, без да ги споменувам дури ни борбите и спротивставувањето на Македонија во текот на долгогодишното римско и византиско ропство, ќе ја одбележам и подвелечам борбата на богомилите, кои создадоа една религиозна и социјална доктрина, што придонесе за општата еволуција и општата култура. Според содржината, таа доктрина беше интернационална (општочовечка), а според формата национална. Уште во X век, богомилите беа предвесници на реформите на Иван Хус, Калвин, Цвингли и Лутер, и пионери на сите демократски идеи и учења на новите времиња. Македонија, во истата епоха, го олесни соборувањето на строго феудалното уредување и, главно, со богомилското учење разви и примени во животот идеи и принципи од чисто економска и социјална природа. Уште во времето на византиското владеење, синовите на византискиот воено-административен претставник во Солун, Лев, *Кирил и Методиј* (855 г.), Словени по потекло, подготвиле азбука со јазичните и звучни особености на тогашните македонски Словени и ги превеле најважните христијански и богослужбени книги, кои на времето одиграле важна политичка улога. Таа задача – да го преведат Евангелието и други книги на словенски – тие ревносно ја исполниле и тоа со силата на своето, навистина, словенско, но, пред сè, *македонско сознание*. Тоа дело на двајцата солунски, македонски апостоли и дипломати се овенча со успех и наиде на широк прием во Бугарија, Србија и во Русија, каде соодветните тогашни народи – Бугари, Срби, Руси, Украинци и др. – ја прифатиле азбуката – старословенската писменост на двајцата браќа, како соодветна за својот јазик и дијалект, целосно ја развиле и ја усовршувале според своите звуковни особености. Следствено, создадената во Македонија од македонски Словени азбука даде можност да се развие една старословенска или славобугарска литература, што може да се прошири далеку од пределите на Македонија. Така што Македонците се првите од сите јужни Словени, кои ја прифатија цивилизацијата и ја создадоа своја писменост, што е лулката на писменоста како на Бугарите, така и на Србите, Русите, Украинците и др.

Со создавањето на словенската азбука на говорниот јазик на своите сонародници, наречена *џлаџолица*, за првпат почнало учење-

то меѓу Македонците, како и преводите на христијанските книги. Преку ширењето на новата писменост и на христијанството, *Македонциите сѐанаа учииели на целото словенство* уште во VIII век. Од тогаш, особено во IX век, тие имале една вистинска словенско-црковна литература, поддржана од движењето што ги ширеше идеите на христијанството, наспроти другото движење предводено од болјарите-многубошци.

Делото на Кирил и Методиј се ширело од нивните сонародници и соработници Климент, Наум, Ангелариј, Горазд, Сава и други, кои со упорен труд ги подготвувале и просветувале сите јужни Словени. Сето тоа било резултат од една вистинска *македонска преродба*, што била започната од неуморниот книжевник и учен трудбеник *Климент Охридски*, кој заедно со своите соработници успеал да подготви над 3.500 ученици, меѓу кои многумина биле свештеници и учители, воопшто просветни словенски трудбеници. Климент од Охрид (Македонија) подготвил посоодветна азбука, наречена кирилица за разлика од првата – глаголицата на двајцата солунски браќа Кирил и Методиј. Климент до својата смрт (9. VIII 816 г.) непрекинато работел за културно-просветното, а, исто така, и за економското подигање на областа. Но, во IX и X век македонската литература наишла на нов удар од новото револуционерно движење против ханскиот дух на македонските Бугари и ерарси, кои безмилосно го експлоатирале народот. Таткото на тоа револуционерно движење бил *јой Богомил*, родум од с. *Богомила* (Велешко, Македонија)¹). Револуционерниот подем на македонските народни маси дал поттик за процутот на македонската богомилска култура, која ги надмина границите на Македонија и завладеа со духот на народите од другите тогашни нации, а движењето стана светски познато. Македонската култура се развивала паралелно со развојот на стремежот кај народот кон независност и слобода, како и за соборувањето на феудалното уредување за да се создаде нов, во чисто богомилски дух и со принципи од чисто економска природа. Но, откако Византијците (во времето на императорот Василиј) ја уништија Самуловата држава, истиот „цивилизиран“ Василиј заповедал да им се извадат очите на 14.000 Самуилови војници и потоа ги потчинил под свое владеење малите балкански области. Но, Византијците, преродувајќи го ханскиот дух кај Болјарите во тие краишта, успеале да органи-

¹ Заслужува да се прочита за овој предмет статијата „*Богомилството не е ерес*“ во списанието „Светски летопис“, год. IV, книга V, со фотографија на селото Богомила.

зираат еден внатрешен поход против сè што е богомилско за да се искорени тоа творечко учење. Натамошниот тек на тие борби се знае од историјата.

Епохата на востанијата и последните собитија

Подоцна, кога Македонија потпаднала под владеење на бившата Отоманска Империја, Турците се населиле во областа во функција на феудални владетели, откако заграбиле огромни пространства од најплодните долини и полиња, што ги обработувале месните жители, исклучиво селани, но врз чисто феудално-крепоснички начела. Во тоа се состоела главната противречност меѓу освојувачите и победените, зашто истовремено тоа се испреплетувало и со националното, политичкото и духовното угнетување. Расниот и религиозен карактер на тоа поробување гонатерало населението уште во самиот почеток да се бори за своето национално и економско ослободување од турскиот – султански и на феудалците – јарем. При големиот економски, национален и политички гнет, македонското население во разни епохи се бунтувало, востанувало против турскиот апсолутизам и феудализам. Така, во Скопско и Костурско имало востанија уште во 1040 г., во Охрид – 1081 г., во Рупел – 1255 г., во Малешевско – 1876 г., во Кресна – 1878, повторно во Охрид – 1881 г., во Пирин – 1895 г., во Горна Џумаја – 1902 г., но сите тие востанија биле делумни, изолирани, поради што биле задушувани. Меѓутоа, тие веќе станале еден систем и го создале општото македонско националноослободително движење.

Тоа движење, во својот историски развој во продолжение од половина век, мина низ неколку етапи за кои некои општественици и публицисти, како и историчари, уште не го кажале својот збор. Тие прифаќаат, главно, три етапи.

Првата етапа или период започнува уште од појавата на политичката сцена на *македонскојто ипрашање* (1878 г.), од Берлинскиот конгрес, и завршува во 1908 г. кога во бившата Отоманска Империја ќе биде прокламирана старата турска Конституција, постојна само на хартија уште од времето на Митхад-паша (1875 г.). Тој период, како што се знае, го опфаќа и големото народно востание, наречено Илинденско, поради тоа што беше прогласено на празникот Св. Илија (20 јули – 2 август 1903 година). Тој период ќе го наречеме *херојски*, а некои го нарекуваат *романтичен*.

Вториот период започнува од Хуриетот (10 јули 1908 г.) и продолжува низ трите војни: Балканската, меѓусојузничката (1912 – 1913 г.) и општоевропската (1914 – 1918 г.), а завршува по насилниот мировен договор, склучен во Неј во 1919 г. Тој период ќе го наречеме *подготвителен* или *преоден*.

Третиот период, што започнува по 1920 г. и завршува во 1941 г., кога Германија, во стремежот да стане светски господар, вооружена до заби, со еден нечуен во историјата воено-полициски апарат, се втурна на Балканот, ги зазеде и создаде од Романија и Бугарија свои бази, а малку подоцна, на еден подол начин, без преседан во историјата, му објави војна на Сојузот на Советските Социјалистички Републики – со целосно оформена идеологија. Тој датум е пресвртница, зашто по неа се отвори еден нов период од време, вистински национал-револуционерен период во македонското ослободително движење, кој продолжува и денес. Колку и да беше брз, силен и брутален хитлеро-фашистичкиот напад, толку брзо и силно беше и спротивставувањето како на сите балкански народи, така и тоа на македонскиот народ.

Уште во првата година од освојувањето на Македонија се создадоа одделни групи, кои брзо се развија во партизански чети и одреди, а сега веќе во бригади и дивизии. И иако германските вооружени банди сè уште блудничат во Македонија, оваа година, повторно на историскиот датум 2 август – Илинден – се создаде и *новата македонска држава* како посебна политичка единица во нова федеративна Југославија. Во објавениот апел од одржаното собрание се соопштуваат и донесените решенија:

„На 2 август 1944 година – Илинден – се свика првото историско Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија – АСНОМ. 125 полноправни предводници, синови и ќерки на македонскиот народ, проверени во маките и искушенијата на народноослободителната борба, собрани на своето прво заседание во манастирот „Св. Прохор Пчински“, во присуство на делегатите од Врховниот штаб на Маршал Тито, од воените сојузнички мисии и од Главниот штаб на Србија, ја изразија суверената волја на својот народ и ги донесоа следните решенија:

1. Македонија се прогласува за федерална држава во нова, демократска, федеративна Југославија.

2. Народното Собрание се конституира во врховно законодавно и извршно претставништво на македонската федерална држава.

3. Се подготвува декларација со која се гарантира слободата и рамноправноста на секој граѓанин и граѓанка во Македонија, без разлика на вера, националност и политичка припадност; се гарантира и правото на секој граѓанин и граѓанка над 18 години да избира и да биде избран; се гарантира и слободата на свеста и вероисповеста, правото на бесплатно образование итн.

4. Се формира Претседателство на АСНОМ со функции на привремено народно раководство на македонската федерална држава.

5. Македонскиот народен јазик се воведува како официјален јазик.

6. Илинден – 2 август – се прогласува за народен и државен празник во Македонија.

7. Со формира комисија за истражување на воените злодела, извршени од окупаторите и нивните орудија.

8. Со формира комисија за изработка на законските проекти на македонската федерална држава и

9. Се избраа 40 души претставници на македонскиот народ за Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија и неговото претседателство“.

Ги изнесов горните решенија на Антифашистичкото македонско собрание од 2. VIII 1944 г., зашто со нив се поставени основите („темелите“) на македонската федерална држава, како дел од федеративна Југославија, и затоа имаат историска важност и значење.

Во прегледот на македонските востанија треба да се одбележи уште дека првиот преглед започна првично со одделни, индивидуални, ајдутски акции, коишто, наспроти ексцесите од нивната неконтролирана природа, ја имаат славата дека ја овековечиле душата на Македонецот, култот кон херојството и љубовта кон слободата. Тие беа повеќе протест, отколку заштита. А подоцна, со одделни групни акции, бунтови или делумни, изолирани, локални востанија, какво што било, на пример, востанието во Паланечко и Малешевско, кое траело околу 20 дена со центар во с. Разловци, речиси истовремено со Априлското востание во Копривиштица, Панаѓуриште и др. во 1876 г., Охридското во 1880 г., Разловечкото и други бунтови или локални востанија, кои имаат само стихиен карактер, едноставни востанија предизвикани од насобраното незадоволство, било поради силниот терор, било за зачувување на некои непосредни интереси на месните жители, без осознаени општи задачи, без секаков план за општо движење, без јасно осознаета цел и претходно обезбедени средства и методи на борба. Во тој прв период, речиси насекаде

големи делови од македонското население се впуштале во движење-то и со еден младешки ентузијазам се подготвувале редица бунтовнички, конспиративни (индивидуални и групни) акции, а за нивното исполнување се давале големи материјални и човечки жртви – акции, кои како според замислата, така и според исполнувањето, биле колку наивни, толку и величествени. Учесниците во нив просто нè воодушевуваат со својот бунтовнички романтизам, со својот ентузијазам, со самооткажувањето и беззаветната саможртва пред еден општ, уште нецелосно потцртан и идејно определен, народен идеал. Не е тука местото да ги набројам посебните мали собитија и лични акти на одделни лица или групи, чии дела и настани можат да се знаат од нам познатите историски факти. Во тој период, Македонија даде свој придонес: наивни, но според својот карактер смели и ризични акции и дела, безгранична преданост и длабока верба во успехот на ослободителното дело – форми на борба, кои според резултатот, иако далеку, многу далеку од посакуваната или преследувана цел, го претставувале главното, специфичното и романтичното во тој период. Во истиот период се појавија многу знаменити личности со јасно оцртани, силни карактери како Гоце Делчев, Дамјан Груев, Ѓорче Петров, Борис Сарафов, Пере Тошев, Питу Гули, Н. Карев и цела плејада борци-револуционери.

Вториот период е поинтересен, но поради недоволно време, јас нема да се задржам подетално на него, туку ќе се задоволам само со неколку зборови за да дадам една-две констатации, што не можат да се одминат.

По неуспехот на Илинденското востание и Младотурската револуција, македонското прашање се усложни за сериозно решение. Повеќето од дејците, како внатре во Македонија, така и надвор, а особено во Бугарија, разбраа и се убедија – со свои очи видоа – дека морето не е до колена. Следствено, требаше да се бараат нови патишта, како и нови методи и средства за борбата. Без да се изостави основната идеја дека ослободувањето на Македонија лежи, пред сè, на грбот на самите Македонци (Г. Делчев), во новосоздадената внатрешна и надворешна положба на Отоманската империја, со уште поголема упорност се настојуваше да се исклучи секаква помисла за каква и да е интервенција и да се отфрли дури секаков обид преку надворешна агресија или војна да се разреши македонското прашање. Напротив, се дојде до убедувањето да се бара друг спасувачки пат, што ќе дозволи, макар и бавно, но сигурно, самото македонско население, без разлика на вера и народност, да може да

се организира и преку своите политички, национални и економски организации, да ја земе судбината во свои раце. Еднаквата слобода на печатот и говорот, правото на здружување и стопанскиот подем, што се појавија веднаш по Младотурската револуција, сето тоа требаше да ја олесни борбата по новиот пат, т.е. постепената демократизација на областа, иако таа сè уште си остануваше феудална држава. Но, пред сè, Младотурците, поради својата политичка кусогледост и опиени од лесната победа со превратот од 10 јули 1908 г., наместо да ја продолжат и да ја изведат до крај почнатата демократска револуција, фатално застанаа на една точка и откако кажаа а, немаа храброст да кажат б, в итн. Тие со ништо не го допреа религиозното законодавство – шеријатот – и на тој начин тоа што световната власт, парламентот и општествената мисла го даваа со едната рака, турските религиозни закони – шеријатот – без чијашто фетва не беше можен никаков закон, го земаа со другата. Младотурскиот комитет, наместо да се ослободи од својот краен национализам, дури шовинизам и верски мухамедански фанатизам, тргна по еден опасен пат и освен што ги ограничи печатот и говорот, донесе и посебен закон, со кој се забрануваа секакви здруженија на народносната почва и сакаше да создаде на хартија една непостојна отоманска нација. Притоа, тој не се обиде да го разреши дури ни аграрното прашање, туку ги остави турските феудалци и натаму господари на ситуацијата во државата и управувањето. А, тоа беше една суштинска бомба, што самата власт ја постави под основите на државата.

Надворешните заинтересирани фактори тоа и го чекаа, зашто тие со своите тајни и јавни агенти во целата турска држава на секој начин и по секоја цена сакаа да го искомпромитираат новиот режим, новото конституционо управување. Со законите за разоружување, мухаџирското прашање и други, се стави масло на огнот и патот на *балканскиот врховизам* беше расчистен и отворен. Наместо да тргнат по еден нов, правилен и спасоносен пат за стекнување на демократски права и слободи, како и на економско закрепнување на целото население во Македонија, по силата на некаков атавизам, голем дел од македонските дејци останаа со своите стари предрасуди. Вешто искористени однадвор, тие повторно почнаа со четнички префрлувања, поединечни убиства, атентати по пазари и железнички пруги, со кои уште повеќе ги озлобија младотурските лидери. Така, лудите си се сретнаа со пијаните и се тргна по еден уште поопасен пат – патот на војните и народните

катастрофи. Последните собитија ви се познати. Најважно и најсуштествено беше што наспроти сите напори, македонските дејци не можеа конечно да застанат на една строго определена идеологија и на точно определени методи и средства на борба, да побараат и да имаат време за да ги пронајдат своите природни сојузници, а, исто така, да ги рашират своите идеи и принципи меѓу широките народни маси, толку разнолики во национален однос.

Настапија војните, ослободителната борба се насочи во сосема друг правец и наместо да се стигне до едно ослободување, стигнавме до целосен пораз, а Македонија се лиши од сопствените синови и ќерки.

Така протекоа војните (Балканската и Меѓусојузничката) и кога едвај по нив се постави прашањето за автономијата на Македонија, нашите најголеми пријатели – Французи, Англичани и други меродавни лица – иронично ни возвратија: „Да, автономија, но ја барате многу доцна... Така, во Македонија се населија други и ние не можеме да ги избркаме...“.

И така, тој период мина како подготвителен, преоден и продолжи до крајот на 1918 година, дури и по насилниот мир, во Неј...!

За третиот период ќе стане збор понатаму.

Почитуван собир,

Како што гледате, само ако се фрли еден општ, површен поглед врз трите периоди од време, т.е. врз трите етапи од развојот на македонското националноослободително движење, ќе се види дека за цело тоа време, како во однос на целта, така и според методите на борба, две спротивставени гледишта, две тези, два дијаметрално спротивни светогледа: едниот – на балканскиот врховизам, со други зборови присвојувањето, освојувањето или најмалку поделбата на Македонија, и другиот – на централизмот или федератизмот за разрешувањето на балканскиот проблем и, посебно, на македонското прашање не преку војни, насилства и поделби, туку по патот на демократизација во умовите и во управувањето на одделните балкански држави, т.е. по патот на заемно разбирање, заемни отстапки, во братски сојуз меѓу балканските народи и во спротивност со стремежите на нивните речиси сите управувачки фактори, реакционерни раководства и поттикнувачи одвнатре и однадвор. Тоа општо разграничување минува како црвена нишка од почетокот до последниот момент. Десница и левица, врховизам и центра-

лизам, што последователно постепено се изрази во федерализам. Левицата, наспроти сите напори и жртви во меѓувреме, била биена и измачувана, но на крајот на краиштата, поради исправноста на нејзината идеологија, нејзините спасувачки идеи и принципи, црпени од самиот реален живот и од самата практика, се покажаа како вистински, историски проверени и докажани. Најпосле, гледиштето, т.е. идеологијата на левицата триумфира и е единствениот спасувачки пат по кој ќе се разреши најправилно балканскиот проблем и македонското прашање. И тука треба да одбележам дека сите општествени дејци и револуционери во минатото, кои биле со возвишени политички, национални или социјални сфаќања и разбирања, првично биле исмевани, клеветени, следени, затворани и испраќани во заточеништво или на принудна работа во прогонство, а честопати убивани или егзекутирани (бесени или стрелани), додека со текот на времето нивните идеи и принципи не нашле широка распространетост во народните маси, т.е. се претвориле во материјална општествена сила, со ентузијазам и восхит. Затоа нема потреба од историски примери, туку е доволно да го споменам историскиот датум – *9 септември 1944 г.*

Сега ќе се вратам повторно малку назад – на положбата на Македонија под турско владеење. Апсолутизмот во Турција и полуфеудалните услови во областа едвај кон крајот на XIX век беа создале такви аграрни односи меѓу селаните и феудалците – бегови, сопственици на големи пространства земја во најплодните места и долини – што беше доволна една мала иницијатива за да се развие македонското национал-ослободително движење и да опфати голем дел од населението. Така што, Ахиловата пета, така да се каже, на тоа движење беше и си остана селското прашање, т.е. лошата политичка, економска и социјална положба на селаните. Но градот, т.е. градскиот трговско-занаетчиски и стопански (индустриски) сталеж, со градската и селска интелигенција, беа тие што требаше да ја преземат иницијативата и да се постават на чело на движењето.

Како што се знае, Внатрешната македонска револуционерна организација беше основана во 1893 г. За релативно кратко време таа успеа да ја рашири својата мрежа во многу од градовите и селата во Македонија и иако во самиот почеток со слабо револуционерно искуство, во продолжение од 10 години таа можеше да подготви и понесе едно вистинско народно востание, што е единствено од таков вид во историјата на сите балкански народи.

Од 1896 г. до општото востание во 1903 г., само четите на Револуционерната организација имале 132 судири со турската војска. Во тие судири учествувале повеќе од 4.000 четници наспроти 72.000 редовни турски војници. Од четниците, биле убиени 500 души, а од војската, 4.000 души. Настрадале 160-170 села, без да се смета бројот на умрените по боиштата, затворите, заточенијата, политичките афери и дриди, чиј број е значителен.

Во месец април (28, 29 и 30) се случи атентатот во Солун, каде една група заговорници – Македонци со напредни идеи, формирајќи го кружокот „Гемиџии“ по примерот на руските револуционери-терористи од минатото, со главна цел, да се нападне вложениот во разни трговски и банкарски претпријатија, западноевропски капитал во Македонија, влегоа во отворена борба со турската власт. Во Солунското пристаниште беше опожарен францускиот трговски параброд „Гвадалкивир“, минирани и разурнати со динамит беа филијалите на „Банк Отоман“, чијшто капитал на времето беше исклучиво француски и англиски, разурнати беа гасоводни и водоводни мрежи и се направи обид да се разурне и резервоарот за светлечки гас, со цел да се оштети зградата на станицата од каде се испраќаат и пристигнуваат возовите за Скопје, Битола и Цариград. Во борба со бомби, повеќето од заговорниците беа убиени од редовната турска војска, од која паднаа убиени околу 40 војници, а останатите членови на групата беа осудени на смрт и заточени во Триполитанија (Сирија), во областа Фезан, во градот Мурзук (Африка).

Илинденското општонародно востание, што формално беше прокламирано на 20. VII (стар стил) и продолжи до крајот на месец ноември, според својот размер и начин на борба, беше еден величествен, епохален настан, зашто беше прво од таков вид *оџишџо*, *народно вооружено восџание* од големо значење во историјата на сите балкански народи. Неговото значење и смисла се криеја во економските услови на населението во тоа време. Но, не само тоа: тоа е од епохално значење, зашто даде такви примери на самоодрекување, хероизам и идеализам, какви ретко има дури и во *исџо-ријати* на големите народи. За време на востанието дошло до 240 судири меѓу 26.500 востаници и 351.000 војници; убиени и ранети паднале 1.000 души востаници и 5.330 војници; изгорени биле 12.450 куќи, убиени и заклани 4.700 невини луѓе, без покрив останале над 70.000 души, уапсени биле 4.000 души од кои 1.000 души биле осудени на строг затвор.

Уште малку историја и статистика. Македонија уште во почетокот на средниот век била изложена на насилства од различни словенски и скитнички племиња и во период од неколку века, областа минувала од едни во рацете на други владетели: Бугари во времето на цар Симеон, Византијци, Латини, повторно Бугари и Византијци, а во 14 век под Србите, во времето на кралот Душан (1342 – 1366 г.). Секое од тие освојувања и владеења оставало своја трага врз етничкиот состав на населението, со неговата религија, битие и политички традиции, а тоа го условило неговиот извонредно разнообразен етнички состав – основата на идните национално-религиозни и политички расправи. Така што, етнографската измешаност и посебната географска положба на Македонија многу влијаеле врз трагичната историска судбина на македонскиот народ.

За етнографскиот состав на Македонија има цели томови и студии на разни европски и балкански писатели, историчари и географи, од кои повеќето влегувале во противречности со самата наука, само и само да ја заштитат и оправдаат агресивноста и освојувачката или политиката на поделби на сите раководства на балканските држави.

Тука приведувам како најверодостојни две статистики, и тоа за населението пред 1912 година, поради тоа што потоа, заради војните – Балканската, Меѓусојузничката (1912 – 1913 г.) и првата империјалистичка (1914 – 1918 г.) – етничкиот состав на Македонија значително се измени.

Според официјалната турска статистика од пред 1912 г., во Македонија имало:

1. Муслимани.....	1.700.507 – 55%
(во овој број влегуваат Турци, Албанци, Помаци – Бугари-муслимани – Бошњаци – Срби-муслимани).	
2. Патријаршисти.....	627.962 – 20,2% (Грци, Бугари и Власи, кои ја признаваат патријаршијата).
3. Бугари.....	575.734 – 18,8% и
4. Разни	199.700 – 6%

3.103.903 – 100%¹

¹ Притоа, во таа статистика е вклучено и населението во Косово и Стара Србија, градовите со околиците: Приштина, Призрен, Пеќ, Ѓаковица, Митровица, Нови Пазар и Плевле.

А според најверодостојните стари статистики од пред 1912 г., во Македонија имало:

1. Бугари	1.103.111 жители
2. Турци	538.225
3. Грци	267.867
4. Албанци	104.195
5. Куцовласи	79.401
6. Цигани	4.337
7. Евреи	76.020
8. Разни	30.340

Вкупно: 2.213.496

Професорот од атинскиот универзитет Н. Казасис праведно вели: „Границите на Македонија се зголемуваат или намалуваат, а составот на народностите во Македонија се изопачува, зголемува или намалува, според специфичните интереси на балканските држави“.

*

* *

Основните принципи на ВМРО (Внатрешната македонска револуционерна организација) уште во самиот почеток беа: „Слободна Македонија“, „Македонија за Македонците“, демократски и општо-народен, но револуционерен карактер на борбата, со база во внатрешноста, т.е. во самата Македонија. Социјалниот состав на Организацијата беше широк и масовен: пред сè, селани, пролетаризирани занаетчији, ситни трговци и народната интелигенција, главно учители. Идеологијата и боречките методи на Организацијата беа толку блиски за потиснатите народни маси, што за брзо време Организацијата доби широки, масовни размери и стана една голема сила, која ги разбуди, организира и централизира народните сили за борба и дури се закани да ја надмине во Македонија во основа власта на турските султани и феудалци (бегови и паши). Идејата дека ослободувањето на Македонија е и треба да биде дело на самите Македонци, кои живеат во пределите на Македонија (Г. Делчев) и убедувањето дека македонскиот народ не ќе може да се ослободи со туѓа помош како другите народи на Балканот при новосоздаде-

ната општоевропска положба и општобалкански услови, се прифатија и вкоренија во сознанието на Македонците, во целата област и надвор од неа. Организацијата си постави не само политичко-револуционерни цели и задачи, туку и заштита на економски слабите, на работничките македонски маси од гнетот на султанската власт, беговите, пашите, како и од сите македонски чорбаџии-експлоататори, кои како и секаде на друго место, беа во сојуз со националните угнетувачи. Во тој однос, ВМРО, на чело со Гоце Делчев, била вистинска народна револуционерна организација, која за постигнување на своите цели и задачи се потпираше само врз грбот на народот, чии интереси, права и слободи биле и целта на народната македонска револуција. Нема сомневање, првите легендарни апостоли на македонската слобода (Г. Делчев, Д. Груев, П. Тошев, Ѓорче Петров, Јане Сандански, Димо Хаџи Димов и цела плејада нивни другари и истомисленици) ја имале предвид и меѓународната положба на Балканот и во Европа и не ја отфрлале, туку упорно сметале на идејата за поддршка, што можат да му ја укажат на боречкиот македонски народ сите политички и класни партии, организации, групи и лица, како и на симпатијата и солидарноста, што би можела да се изрази од балканските и западно-европските народи во заштитата на слободна Македонија, полноправен член на една посакувана и спасоносна за народите *Балканска федерација*. Притоа, организацијата, запазувајќи го својот основен национал-револуционерен карактер, уште во почетокот ја вклучи во себе селската и градската сиромаштија со прогресивни социјал-економски програмски цели, поради тоа што многумина од селаните земјоделци и закрепостени по чифлизите беа основната маса од населението и во извесна мерка, таа ги даде основните кадри на организацијата. ВМРО, во борбата против султанската власт и економското ропство на феудалните бегови, се бореше и против економската моќ, зависноста и експлоатацијата на богатите слоеви, кои се формираа како класа и кои уште во самиот почеток играа дури и извесна револуционерна улога. Но потоа, поради чисто трговските врски и шпекулации со соседните држави или надвор од нив, голем дел од таа моќна класа остана под влијанието на заинтересираните туѓи агенти – најревностните спроведувачи на туѓите пропаганди во Македонија.

А, пак, соседните балкански држави гледаа во Македонија под турска власт единствена слабо заштитена земја, која може да им послужи како база за проширување и затоа, имено, развиваа широка пропаганда во неа. Се испраќаа вооружени чети, кои макар

и да беа навистина насочени кон создавање потешкотии и проблеми во управувањето на султанската власт, всушност, го тероризираа, дури вршеа масовни убиства и колежи врз месното население. Внатрешната македонска револуционерна организација се јавуваше како непријател не само на националниот угнетувач – власта на султанските и феудални бегови – туку и на стремежите за освојување и *йоделба* на Македонија од соседните балкански држави. И последните се стремеа да го попречат растечкото единство на македонскиот народ и неговите составни народносни елементи и да ги поткопаат основите на самата ВМРО, па таа да изгуби секаков револуционерен карактер и, ако можат, да ја стават во служба на туѓи на македонскиот народ интереси, откако ќе ја претворат од масовна револуционерна организација за ослободувањето на целиот македонски народ во орудие за негово ново, пострашно од турското, освојување и заграбување. Тоа беше една од целите речиси на сите раководства на балканските држави, за што се послужија со некои воени и главно емигрантски средини. На тој начин се сакаше да се измести и суштинската улога и задача на македонската емиграција во балканските држави. Македонските емигранти, наместо да содејствуваат – како што јасно определуваше Гоце Делчев – морално и материјално со ослободителното движење во Македонија, кое се развиваше под свои сопствени и особени услови, без да се чекаат наредби од надвор, изнесувајќи ги и толкувајќи ги целите и стремежите пред општественото мислење во Бугарија, на Балканот и во Европа, поточно еден дел од тие емигранти, особено помоќните и со повисока, подоходовна општествена положба, се подадоа и се ставија на услуга на раководствата на соседните држави за разнебитувањето на ВМРО, за да се заземе или, ако не се успее во тоа, *да се йодели Македонија*. Впрочем, таа поделба, што уште повеќе ја влоши положбата и му нанесе толку зла, пакости и несреќи на македонскиот народ, која дури ги обремени во секој поглед односите меѓу самите балкански држави, што го почувствуваа и самите народи, не задоцни... Нападот на Италија против Турција во есента 1911 година, со заземањето на Триполис и Додеканези, создаде благопријатни услови за дејствување. Со знаење и поддршка на царска Русија се даде можност да се склучи сојуз меѓу Бугарија и Србија (13. III 1912 г.), а малку потоа (29. V 1912 г.) и со Грција, со цел заедничко дејствување против Турција. Кон нив се присоедини и бившата Црна Гора (5. X 1912 г.) и почна Балканската војна, која заврши со пораз на Турција и со договор за мир во Лондон (17. V 1913 г.) според кој,

целата турска територија на запад од линијата Енос-Мидија, без Албанија, им се отстапи на балканските сојузници. Врз поделбата на отстапената турска територија, а најмногу за самата Македонија, дојде до Втората балканска војна меѓу сојузниците во која се приклучи и Романија. На 10. VIII 1913 г., во Букурешт се склучи договор за мир меѓу завојуваните страни, според кој *Македонија беше поделена на три дела*, од кои 32.000 квадратни километри, т.е. 1/2 ѝ се дадоа на Србија, 25.000 квадратни километри – 4/10 на Грција, а 1/10 – 8.000 квадратни километри на Бугарија. Така, Македонија, не само што не се ослободи, туку падна под уште потешко ропство, при што противречностите и соперништвата меѓу големите и балканските држави уште повеќе се заострија. Во Македонија се создаде неописливо лоша ситуација. Така, Балканската, Меѓусојузничката и Првата империјалистичка војна (1914 – 1918 г.) покажаа дека македонското прашање остана далеку од своето разрешување. Насилничките договори за мир од Неј (27. XI 1919 г.) и Севр (10. VIII 1920 г.) ја санкционираа поделбата на Македонија главно меѓу Србија и Грција, откако на Бугарија ѝ го оставија истиот дел, но без градот Струмица... Речиси истовремено, со тие договори, како и со договорот меѓу Турција и Грција во Лозана (24. VII 1929 година) се утврди размената на населенијата во Турција, како резултат на што дел од избеганите и избркани Грци од Турција беа населени во Македонија под грчка власт, а сите Турци од Македонија под грчка власт беа населени во Турција.

Новите освојувачи во спроведувањето на својата политика во Македонија создадоа нови, уште пострашни и поголеми причини за спорови и борби. Тие поробувачи го негираа не само правото на самоопределување, туку и на суштествување, постоење, и посакаа и историски да ја обезличат Македонија, спречувајќи дури и да ѝ се споменува името, именувајќи ја „Јужна Србија“, а Македонците ги нарекуваа „јужни Срби“. Погрчувањето, асимилирањето на најјужниот и најбогат дел од Македонија продолжуваше и локалното население беше подложено на нечуени страдања и неподнослив терор, кога не само јазично и национално се угнетуваше, туку и во економски поглед беше дотерано до просјачки стап. Така, постојано делено и измачувано, тоа бараше средства, можности и начини што побргу да се исели, да избега како од вистински затвор.

Југославија ги немаше истите средства за да ја зацврсти власта и владеењето, но на секој можен начин и систематски се стремеше да го асимилира месното население, кое броело над милион жители,

обременувајќи го со тешки и неподносливи даноци и служејќи се со специјален даночен, царински и акцизен систем, што строго го спроведуваше во тој дел од Македонија, а населението беше подложено на големо национално угнетување и економско поробување. Така на пример, бившата југословенска власт од тој дел на државата земаше *една и пол милијарда динари* само од монополот на тутунот, афионот и житото, а во општиот годишен приход од тоа население собираше *над две и пол милијарди динари* – сума еднаква на годишниот буџет на една држава со шест милиони жители! Освен тоа, здравствената и просветната грижа, исто така, беше сведена на целосно отсуство во цела Македонија. Даночниот и финансиски систем, монополот, банкарството, колонизацијата, жандармериските и воени делови – целата администрација во Македонија, составена исклучиво од дојденци, каде помалку, каде повеќе, беше човечки неподнослив товар врз грбот на македонскиот народ. Таа експлоатација доведе до целосно разорување на Македонија. И како резултат на сето тоа, денес некои од македонските градови и села ги намалиле своите жители за 50% и едноставно се замрени во секој поглед (види во изложената македонска општественост за светското општествено мислење – 11.1938 година). А, пак, според една статистика на трудовата берза во Македонија под српска власт, средната надница на обичен работник била 3 динари, тутунот се земал од населението средно за 7 динари, годишно од областа заминувале да бараат престој во друго место 50.000 души, кога во тој дел од Македонија има 10.650 семејства преселници. Годишно од туберкулоза умираше 3.300 души, а од истата болест боледувале 33.000, во областа имало 15.000 души чираци, 100.000 работници, 10.000 невработени, 2.500 просјаци и 2.000 уличари (податоци од Р. Пуриќ, началник на трудовата берза). Друштвото на српските лекари со резолуција побарало да се засили борбата против маларијата, зашто, според статистиката, од 1.780.300 жители – 1.025.000 души во Македонија боледувале и биле засегнати од таа болест. Ете зошто на чело на македонското ослободително движење се појавија прогресивните лица и групи, а во последните 2-3 години македонската комунистичка партија е фактички раководител на ослободителната борба. Тоа не значи, меѓутоа, дека во Македонија борбата има за цел комунизирање на областа, туку напротив, борбата е за демократија и за народна власт, откако приватната сопственост се почитува како и во останатите балкански области.

На тој начин прашањето се усложни, откако уште повеќе се заострија не само економските, ами и националните и политичките противречности, како последица на што започнаа редица акции, со кои дел од македонската емиграција и македонското население наивно сметаа дека Македонија ќе може да се обедини во нејзините граници од пред 1912 г. Меѓутоа, посвесниот дел од македонската интелигенција и македонските револуционери останаа верни на вистинските основи на старата ВМРО (Г. Делчев). Тие, откако на дело се уверија дека не со војни, што можеа правилно да го разрешат македонскиот проблем, а уште помалку со старите методи на борба – четнички и други терористички акции, зашто четите веќе го изгубија она моќно организационо и револуционерно влијание врз населението, што можат да го имаат легалните тела на организацијата – дојдоа до убедување дека борбата ќе треба да се води поинаку, имено ако се ангажираат широките народни маси и се прифати масовната револуционерна ослободителна борба. Тој пресврт се налагаше уште повеќе поради променетата општоевропска и општобалканска положба, а освен тоа во самите балкански држави дојде до коренита промена, поради прегрупирањето на општествените, политичките и социјални средини, од кои некои, како групи, се јавија сами по себе како природни сојузници на македонската ослободителна борба. Меѓутоа, и поради редица околности, стари предрасуди и главно заради општата заостанатост во економски, културен и политички однос на Македонија, повторно и надвор од неа, меѓу самите македонски револуционери... И ако тука поопстојно се задржав врз целите и задачите на борбата, тоа е за да покажам дека сложеноста и тешкотиите за правилното разрешување на македонскиот проблем не само што не ги разочараа, туку уште повеќе ги принудија македонските револуционери неопходно да бараат патишта, можности и средства за да продолжи борбата соодветно со новосоздадените услови, без ниту за јота да отстапат од старите, вистински цели и задачи на Македонската револуционерна организација. Македонската јавност од искуство знае дека прашањето за вистинското ослободување, како и насекаде во светот, така и во Македонија, е поврзано со силата и власта на капиталот, зашто националното ропство и гнет се поврзани со економското и финансиско потчинување. Ете зошто, наспроти грубите конкретни услови, борбата и во трите дела на Македонија – разделени еден од друг со жичени мрежи, со царински и воени прегради, со цел да се намали до минимум секаква комуникација меѓу жителите

на Македонија – се поврза со поткрепа, сеопшта помош на сите луѓе кои се залагаат против европскиот империјализам и балканскиот врховизам. Така, македонските национал-ослободителни барања се поврзаа со барањата на сите балкански народи и национални малцинства за што поцелосна демократичност во умовите и управувањето, за мир и разбирање, за социјална правда и братство меѓу балканските народи. И за да може борбата да се насочи, пред сè, кон постепеното реализирање на тие идеи и принципи, таа се води континуирано и со голема жестина, зашто се настојува да се застане безрезервно на здрави, јасно определени становишта, без што не се можеше и наместо ослободување, ќе дојдеше, како и во минатото, не до обединување, туку до нова поделба. А пак, чл.3 од Уставот на старата ВМРО (Г. Делчев) утврдуваше: *„Организацијата се сѝро-иивсѝавува на сѝремежиѝе за ѝоделба и освојување на Македонија од која и да е држава“*.

Тука ќе одбележам дека при горните нови сфаќања за насоките на македонската ослободителна борба, како една црна точка во општата ситуација се појавија дејствија на некои македонски револуционери. Се случија такви крвави баханалии во Македонија под бугарската власт (на пример во Петричкиот крај и во внатрешноста на Бугарија), кои ги потресоа сите разумни и чесни луѓе. Тие истапи беа одраз на бугарскиот политички живот, на грубите партиски, чисто егоистични интереси, а македонските дејци беа искористени како свесни или несвесни наемници, кои станаа едвај нецелати на бугарскиот народ и наместо кон Македонија, ја распростраа својата „револуција“, всушност терористичка, да не речам престапничка дејност кон внатрешноста, кон Софија, Кустендил, Варна, дури и Русе и др. Тие опиени тогаш, заблудени македонски дејци беа суштински епигони во македонското движење, кои во желбата да го следат патот на основачите на ВМРО (на Гоце Делчев и др.), погрешно и не знаејќи усвоија методи и средства во борбата, кои сосема не одговараа на создадената општобалканска ситуација и дејствуваа во една совршено изменета и нова конкретна реалност, поради што сите нивни напори – материјални и човечки жртви – беа претходно осудени на пропаст. Тогаш, имено, општественото мислење, особено во Бугарија, каде секогаш и насекаде македонската кауза се сметала како општонационално ослободително дело и за што се давале неизмерно многу човечки и материјални жртви и средства од сите средини, страшно се одврати и наместо општа симпатија и содејство, се разви една голема македонофобија, која

беше јавно на штета на вистинското македонско национал-ослободително движење. Така, наместо плус, се доби минус и тоа во еден најтежок момент.

Тука е местото да изнесам неколку мисли за тактиката, со други зборови за идеологијата и стремежите на движењето, за да се знае и потцрта вистината, зашто многу, дури и образовани личности, групи, партии и организации, како во минатото, така и сега имаат туѓи, дури извртени претстави воопшто врз македонското национал-револуционерно ослободително движење.

За време на меѓусебните истребувачки борби меѓу македонските револуционери, повеќе од 1.500 македонски синови паднаа жртви, како во самата Македонија, така и надвор од неа, особено среде емиграцијата во Бугарија. Колку и да беа скапи и големи тие жртви во убиени и избркани македонски револуционери од трите делови на Македонија, особено во Бугарија, македонското национал-ослободително движење можеше да пронајде начини и можности за да тргне по еден вистински национал-револуционерен пат, кога се потпре повторно врз широките народни маси, но веќе преку промена на старите методи на борба и ги пронајде своите природни сојузници: национал-револуционерните и социјал-револуционерните партии, групи и лица во балканските држави и борбата се постави врз линијата на масовната ослободителна акција, која во принцип исклучуваше секакви четнички премини и терористички дејства (политички убиства и др.). Во борбата беа привлечени широките народни маси како во Македонија, така и надвор од неа. Практично, на дело, таа историска улога ѝ припадна на ВМРО (обединета – 1925 година). Новата македонска револуционерна организација ги воспостави идејните и принципиелни ставови на старата ВМРО (Гоце Делчев), ги прогласи за предавници на Македонија и македонското дело сите лица и групи, кои беа свесно или несвесно тргнати по друг пат, ги собра во едно сите македонски револуционери кои од едни или други причини, како резултат на минатите долги борби, стоеја на страна или, пак, членуваа во разни групи и фракции, и така се создаде општомакедонскиот и општобалкански револуционерен фронт¹). Следствено, по патот на масовна револуционерна борба, се

¹ Сојузот на организацијата на македонските емигранти, чија девиза е: *Македонија за Македонциите*, си беше поставила за цел:

1. Да војува на легален начин за воздигање на Македонија во нејзините географски и економски граници, *во независна држава со полноправно учество во*

воспостави старото единство во револуционерната организација, која паралелно со своите природни сојузници во Македонија и во балканските држави, ја крева борбата како против општите поробувачи, така и против европскиот и балкански империјализам. Освен тоа, основачите и новиот кадар, кои уште во почетокот влегоа во ВМРО (обединета), поттикнати и од револуционерното разрешување на националното прашање во моќниот стопански, воен и револуционерен фактор во светот – *Сојузои на Советскиите Социјалистички Републики*, каде принципот на самоопределување на народите освен што се прифатил, бил применет и во дело, користејќи се и со долгогодишното револуционерно искуство, безрезервно ги усвоија и почнаа да ги применуваат вистинските ослободителни идеи и принципи во движењето. Притоа, тие ја искористија и поддршката на национал-револуционерните и социјал-револуционерните организации, потпирајќи се врз СССР како единствен моќен фактор на светската сцена, решителен заштитник на сите угнетени, поробени народи, национални малцинства, економски и социјално потиснати и експлоатирани класи – работниците, селаните и народната интелигенција.

И во сегашниот момент, во втората империјалистичка војна, кога сите стари ставови и решенија на насилничките договори за мир, по силата на развојот на настаните, се урнаа, се надминаа, македонскиот народ се бори за својата слобода, сметајќи, пред сè, на себеси, а истовремено и на своите природни сојузници – национал-револуционерните и социјал-револуционерните сили на Балканот, уште повеќе на помошта и поддршката на големиот СССР, на чело со неговите први луѓе и неговите сојузници Англија и Америка.

Македонија за Македонците – земјата на селаните, Македонија во своите географски и економски граници, оспособена во одделна политичка единица, која при целосна еднаквост со останатите

управувањето на сите народности што ја населуваат, при целосна еднаквост и право и при еднакви врски, народносни и политички права за нив;

2. Да ја култивира идејата за формирање на *Балканска федерација*, за да се надминат на тој начин попречувањата меѓу балканските народи и да се помират нивните културни, стопански и економски интереси;

3. Да се популаризира македонската кауза меѓу странскиот свет;

4. Да ги сплотува и обединува македонските емигранти, без разлика на вера и народност, организирајќи ги за културно и материјално воздигање и да работи на политичкото воспитување во духот на својата цел;

5. Да ги помага емигрантите кои имаат потреба, членови на организацијата, да дејствува за културно-стопански напредок на Македонија (чл. 3 од „Уставот на Сојузот на македонските емигрантски организации“).

народи и држави на Балканот ќе може да влезе во идната посакувана и спасувачка Југословенска, а евентуално и Балканска федерација. За тој идеал широките македонски народни маси, како во минатото, така и за сегашноста и за иднината се подготвени да ги дадат сите жртви, што се налагаат, кога знаат дека со тоа го исполнуваат својот татковински долг и придонесуваат за вистинскиот општ напредок на Балканот. Така и само по тој пат Македонија, која од древноста и во средниот век, т.е. секогаш придонесувала за општиот прогрес на Балканот и надвор од него, ќе може да ги развие своите материјални и духовни сили, да се развива економски и културно, да ги стигне другите собраќа и наместо јаболко на раздорот меѓу нив, да стане обединувачка алка меѓу истите балкански народи, а со тоа најдобро и успешно да придонесе, како што реков, за општиот прогрес на Балканот и на цела Европа. Сето тоа ќе може да се гарантира и исполни ако самите Македонци ја земат својата судбина во сопствени раце. Така, ќе се подготви натамошниот развој кон политичко, национално и културно самоопределување на македонскиот народ, ќе се овозможи враќање во татковината на близу еден милион македонски емигранти распрнати на разни страни, и ќе се донесе мир, единство и спокојство на балканските народи, што, пак, ќе биде важен услов за нивниот стопански, културен и политички развој – услов за нивно благотворно учество во изградбата и на балканскиот и на европскиот стопански и културен напредок. Македонскиот народ е за зближување, разбирање и братство меѓу балканските народи, општо разбирање, сојуз или федерација на балканските држави, со оглед дека се гарантира мирот и се зачувува нивната независност.

Издвојувањето на Македонија во нејзините природни географски и економски граници, како одделна слободна федерална политичка единица, е единствената гаранција и здрава база за балканското обединување против секоја политика на хегемонија и освојувачки стремежи на Балканот.

И така, почитуван собир, да живее националната демократска револуција, што е во полн од! Блазе тие кои ќе ја спроведат до успешен крај!

Да живее нераскинливиот сојуз меѓу големите демократски држави Велика Британија, Северноамериканските обединети држави и Сојузот на Советските Социјалистички Републики со нивните ослободителни армии, на чело со славната Црвена армија!

Да живее сесловенската солидарност!

Да живее нова, федеративна Југославија на чело со славниот
вожд маршал Тито!

Да живее општото разбирање и соработката на балканските
народи! Да живее бугарската народна армија, Отечествениот фронт
и произлезеното од него раководство со неговите организации!

Да живее македонската народноослободителна војска со нејзи-
ниот штаб!

Смрт на фашизмот!

(Заеднички и долготрајни аплаузи)

СОДРЖИНА

<i>Кон ова издание</i>	7
НАЦИОНАЛНИТЕ МАЛЦИНСТВА И САМООПРЕДЕЛУВАЊЕТО НА НАРОДИТЕ. ТРАГЕДИЈАТА НА БАЛКАНОТ.....	13
Предговор.....	15
Народ, нација и држава.....	21
Заштитата на малцинствата.....	25
Историскиот развој на прашањето за заштита на малцинствата.....	25
Положбата на христијанските малцинства во Отоманската Империја.....	27
Договорите за заштита и покровителство на националните малцинства, склучени по Светската војна.....	35
Покровителството на малцинствата.....	36
Малцинското прашање на Париската конференција.....	36
Решенијата содржани во мировните договори за заштитата и покровителството на малцинствата се поделени на неколку делови.....	38
Државната идеја и идејата за нацијата.....	50
Светската војна и националните малцинства.....	53
Националните малцинства во Европа.....	56
Трајноста на мировните договори.....	62
Народносните малцинства во Франција.....	63
Друштвото на народите и националните малцинства.....	65
Асимилирањето на Македонците во Југославија.....	72
Кон реформи во процедурата на Советот на Друштвото на народите за народносните малцинства.....	77
Ревизијата на мировните договори склучени по Светската војна.....	84
Трите начини или форми за решавање на прашањето за националните малцинства.....	95
Трагедијата на Балканот.....	104
Кризата во балканските држави.....	109
КОЛОНИЈАЛНОТО ПРАШАЊЕ И СЕГАШНАТА ВОЈНА.....	115
Предговор.....	117
Главните форми на националниот и колонијалниот гнет.....	117
Колонијалното прашање во минатото и сега.....	135
Англо-американските и јапонските противречности и ривалства.....	161

БАЛКАНСКИОТ ПРОБЛЕМ И МАКЕДОНИЈА.....	181
Наместо предговор.....	183
Балканскиот проблем и Македонија.....	185
Соперништвото на големите сили на Балканот.....	187
Македонија од географско и историско гледиште.....	192
Епохата на востанијата и последните собитија.....	197

Павел Шатев
МАКЕДОНИЈА И БАЛКАНСКИОТ ПРОБЛЕМ

Издавачи

Државен архив на Република Македонија
Македоника литера

За издавачиџе

Д-р Зоран Тодоровски
Ленче Тосева

Уредник

Нове Цветаноски

Приредил

Проф. д-р Зоран Тодоровски

Превод

Предраг Димитровски

Јазична редакција

Александра Тимковска

Обликување на корица

Кочо Фиданоски

Компјутерска обработка за печат

Македоника литера

Печат

Европа 92

Кочани, 2013

Тираж

500 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

325.83(497.7)"1903/1908"(093.3)

ШАТЕВ, Павел

Македонија и балканскиот проблем. Т. 6 / Павел Шатов ; превод Предраг
Димитровски ; приредил Зоран Тодоровски. - Скопје : Државен архив на Република
Македонија : Македоника литера, 2013. - 220 стр. ; 25 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-622-94-6 (Архив)

ISBN 978-608-4614-42-5 (Мак. лит.)

а) Борба за независност - Македонија - 1903-1908 - Мемоари

COBISS.MK-ID 95186186
